

TRA2 BÖLGESİ

SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI PROFİLİ

Prof. Dr. Ömer ÇAHA
Doç. Dr. Adem ÇAYLAK
Dr. Hüseyin TUTAR

ANKARA-ŞUBAT 2013

Ortakapı Mah. Atatürk Cad. No: 117 KARS - TÜRKİYE

Tel: +90 474 212 52 00 **Fax:** +90 474 212 52 04
e-mail: info@serka.org.tr **web:** www.serka.gov.tr

ISBN: XX XX XXXXXX

Sunuş

Kalkınma ajansları yerelde kalkınmanın yapı taşları olarak ortaya çıkmışlardır. Çok kısa bir zaman içinde kurumsallaşma süreçlerinde önemli mesafeler alan ajanslar, yereldeki aktörlerle bölgesel sorunları tartışmış, bölgelerinin güçlü ve zayıf yönlerini tespit ederek yol haritalarını belirlemişlerdir. Böylelikle bölgesel düzeydeki öz yetenekler ortaya çıkarılmaya çalışılmış ve sürdürülebilir bir kalkınma anlayışının referans çerçevesi oluşturulmuştur. Kalkınma ajanslarının varlık nedenleri yasada da belirtildiği gibi, “kamu, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasında işbirliğini geliştirmek, kaynakların etkin ve yerinde kullanımını sağlamak, bölge içi ve bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmaktır.” Yerel aktörlerin de karar alma süreçlerine katıldığı bu yaklaşım ile katılımcı demokrasi anlayışının da topluma hâkim olması yönünde önemli bir adım atılmıştır. Merkezi, otoriter, doğruların tekeli kendinde gören ve buyurgan bir yaklaşımdan katılımcı, paylaşımcı, müzakereci ve kolektif akli birlikte arayan bu yeni anlayışa geçiş aynı zamanda Türkiye'nin idari ve siyasi yapılanmasında önemli bir paradigma değişimine de işaret etmektedir.

Kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları Kalkınma Ajanslarının yasasında da belirtildiği gibi yerel kalkınmanın temel aktörleridir. Baskın bir grup olan özel kesimin beklentilerinin bir an önce karşılanabilmesi amacıyla 2010 ve 2011 yıllarında yoğun gayret gösteren Ajans, kalkınmanın önemli bir ayağını oluşturan STK'larla ilgili kapsamlı ve derinlikli bir çalışmayı 2012 yılında başlatmak suretiyle Bölgedeki STK'ların mevcut durumunu ortaya koymayı amaçlamıştır.

Sivil toplum, oluşturduğu istihdam imkânı, toplumsal mobilizasyon ve kalkınmaya sağladığı katkı itibarıyla dünyada giderek “üçüncü” sektör haline gelmektedir. Bu denli önem kazanan sivil toplumun ne tür sorunlara sahip olduğu, bu sorunların nasıl çözüleceği ve sivil toplum kuruluşlarının etkin biçimde bölgesel kalkınmaya nasıl katkıda bulunacağı hususu büyük önem taşımaktadır. Ülkemizde bölgesel kalkınmayı sağlamak üzere kurulan Kalkınma Ajansları, sivil toplum kuruluşlarının bölgesel kalkınmaya katkısını almada hem bir kaynak, hem de bir köprü işlevi görmektedirler. Ajanslar, yürüttükleri projelere sağladıkları destek itibarıyla sivil toplum kuruluşlarına önemli bir kaynak oluştururken, aynı zamanda onları faaliyetlerine ortak ederek devlet adına bölgesel kalkınma ile sivil toplum arasında bir köprü işlevi görmektedirler.

Bu çalışma, TRA2 bölgesinde yer alan Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars illeri ile bu illere bağlı ilçelerde faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları kapasite ve profilinin yanı sıra sivil toplum temsilcilerinin gözüyle bölgenin sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda ön plana çıkan sorunlarını ve bu sorunların çözüm yollarını araştırma konusu edinmiştir. Araştırma, dört ilde ve bu illere bağlı ilçelerde toplam 320 sivil toplum kuruluşu üzerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulguları yüz yüze gerçekleşen anket çalışmasının yanı sıra, derinlemesine mülakatlara ve yetmiş civarında sivil toplum örgütü temsilcisinin katıldığı bir Çalıştayla elde edilen verilere dayanmaktadır. Araştırmanın bölgedeki sivil toplumun yaşadığı sorunların çözümüne ışık tutacağını ve sivil toplum kuruluşlarının bölgesel kalkınmada daha etkin rol oynamasına katkı sağlayacağını umuyoruz. Bu vesile ile araştırma sürecinde sahayı zor kış şartlarına rağmen dolaşan ve sonucunda iyi bir rapor hazırlayan Prof. Dr. Ömer Çaha ve Doç. Dr. Adem Çaylak ile araştırma sürecinde anketleri büyük bir özveri ile uygulayan ve STK Çalıştayının yapılmasında emeği geçen Ajans çalışanlarına teşekkür ederim.

Dr. Hüseyin TUTAR
Genel Sekreter

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	5
BİRİNCİ BÖLÜM	
ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE YÖNTEMİ	8
İKİNCİ BÖLÜM	
DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM	13
1. Sivil Toplum Kavramı ve Dünyadaki Gelişimi	13
2. Türkiye'de Sivil Toplum: Gelişme Süreci ve Sorunlar	18
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
STK'LARDA KURUMSAL YAPI VE ÖRGÜTLENME	27
1. STK'larda Örgütlenme Biçimi	28
2. STK'ların Kuruluş Süreci ve Yöneticiler	35
3. STK'ların Kuruluş Amacı ve Hedef Kitleleri	43
4. STK'larda Üye ve Gönüllü Profili	54
5. STK'larda Alt Yapı ve Bilişim Teknolojileri	60
6. Bölge STK'larının Yaşadığı Sorunlar	77
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
STK'LARIN YOĞUNLAŞTIĞI FAALİYET ALANLARI	81
1. STK'larda Yönetim Faaliyetleri	81
2. STK'larda Tanıtım Faaliyetleri	86
3. STK'larda Yayın Faaliyetleri	90
4. STK'ların Üyelere Yönelik Faaliyetleri	93
5. STK'ların Kamuya Yönelik Hizmet Faaliyetleri	96
BEŞİNCİ BÖLÜM	
STK'LARDA EĞİTİM VE PROJE DENEYİMİ	104
1. STK'larda Eğitim Deneyimi	104
2. STK'larda Proje Deneyimi	110
3. STK'larda Hibe Kapsamında Gerçekleştirilen Projeler	115
ALTINCI BÖLÜM	
STK'LAR VE DİĞER KURULUŞLARLA İLİŞKİLER.....	124
1. STK'ların Kentten ve Kamu Kurumlarından Beklentileri	124
2. Diğer Sivil Toplum Kuruluşlarıyla İlişkiler	128
3. STK'lar ve Kamu Kurumlarıyla İlişkiler	130
4. STK'ların Yerel Düzeydeki Karar Mekanizmalarına Katılımı	138

YEDİNCİ BÖLÜM

STK'LARIN GÖZÜYLE BÖLGESEL SORUNLAR VE İMKÂNLAR 142

1. Dört İlin Ortak Sorunları 142
2. Bölge Sorunlarında Rol Oynayan Faktörler 147
3. Bölgenin Gelişmesi İçin Atılması Gereken Adımlar 149

SEKİZİNCİ BÖLÜM

GENEL TESPİTLER VE ÖNERİLER 154

1. Sivil Toplum Örgütlerine ve Bölgeye İlişkin Genel Tespitler 154
2. Sivil Toplum Kuruluşlarına Yönelik Öneriler 157
3. Bölge Sorunlarına Yönelik Öneriler 161

KAYNAKÇA 165

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE YÖNTEMİ

Bu çalışmanın temel amacı, TRA2 bölgesinde yer alan Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars illerinde faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının kurumsal yapısını ve profilini ortaya çıkarmaktır. SERKA bünyesinde yer alan bu illerde faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının kurumsal yapıları, kuruluş süreçleri, yoğunlaştıkları faaliyetler, üye yapıları, yayın çalışmaları, eğitim ve proje performansları, toplumsal alanda ürettikleri hizmetler bu bağlamda ayrıntılı biçimde ele alınıp incelenmiştir. Araştırmanın ana hatlarıyla iki boyutu bulunmaktadır: Bunlardan birincisi, söz konusu illerdeki sivil toplum kuruluşlarının kurumsal yapıları ve profillerinin ortaya çıkarılmasıdır. İkincisi ise, sivil toplum kuruluşlarının gözüyle bölgenin sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda ön plana çıkan sorunlarını tespit edip bu sorunların üstesinden gelecek çözüm önerileri ve stratejileri belirlemektir. Sivil toplum kuruluşları temsilcilerinin yanı sıra, illerdeki ve bağlı ilçelerdeki bir kısım yerel yönetici, meslek kuruluş temsilcisi ve kanaat önderleriyle görüşmeler yapılmıştır. Bu bağlamda, bölgenin sosyal, kültürel ve ekonomik alanlardaki yatırım imkânları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Araştırma üç ayak üzerinden yürütülmüştür: Öncelikle dört ilde ve bu illere bağlı bazı ilçelerde faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarına kapsamlı bir anket uygulanmıştır. Anket çalışması, sivil toplum kuruluşlarının kurumsal yapılarını ve profillerini konu edindiği gibi aynı zamanda bu kuruluşların gözünden bölgenin sosyo-ekonomik sorunlarını ve yatırım imkânlarını da konu edinmiştir. Özellikle bölgenin bu alandaki sorunlarını ve yatırım imkânlarını ortaya çıkarmak için anket çalışmasına bazı illerin ileri gelen meslek kuruluşları da dahil edilmiştir. Araştırmada ikinci olarak araştırılan illerde ve bu illere bağlı bazı ilçelerdeki yerel yöneticilerle, bazı meslek kuruluşu temsilcileriyle ve kanaat önderleriyle derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Araştırmanın üçüncü ayağını sivil toplum kuruluşları temsilcilerinin katıldığı geniş kapsamlı çalıştay oluşturmuştur. Kars'ta yaklaşık yetmiş kadar sivil toplum kuruluşunun katıldığı bir çalıştay düzenlenmiş ve bu çalıştayda araştırmaya konu olan hususlar ayrıntılı biçimde ele alınıp tartışılmıştır. Tüm bu çalışmaların sonucunda burada yer alan araştırma raporu ortaya çıkmıştır.

Araştırmanın anket kısmı yukarıda ifade edildiği gibi Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars illeri ile bu illere bağlı bazı ilçelerde gerçekleştirilmiştir. İlgili tabloda görüldüğü gibi Ağrı'dan 139, Ardahan'dan 44, Iğdır'dan 51, Kars'tan da 86 olmak üzere toplam 320 sivil toplum kuruluşu araştırmanın anket kısmında yer almıştır. Ardahan dışındaki üç

ilin değişik ilçelerinde de anket uygulanmıştır. Anket çalışmasının gerçekleştirildiği sıralarda zorlu kış şartlarından dolayı Ardahan'ın ilçelerine ulaşmak mümkün olmadığı için burada anket çalışması kent merkezindeki sivil toplum kuruluşlarıyla sınırlı kalmıştır. İlgili tabloda görüldüğü gibi tüm anketlerin yüzde 28'i Ağrı, yüzde 14'ü Ardahan, yüzde 13'ü Iğdır ve yüzde 18'i Kars kent merkezlerinde, geriye kalan kısımları ise üç ilin ilçelerinde gerçekleştirilmiştir. Bu da anketlerin yaklaşık olarak yüzde 73'nün kent merkezlerinde, yüzde 27'sinin ise ilçelerde uygulandığı anlamına gelir. Sivil toplum kuruluşlarının yoğunluklu olarak kent merkezlerinde faaliyet gösterdiği gerçeğini dikkate aldığımızda bu dağılımın normal bir dağılım olduğu görülür.

Tablo 1: Anket Uygulanan İl ve İlçeler

	Sayı	Yüzde
AĞRI	139	
Merkez	89	27,8
Doğubeyazıt	13	4,1
Eleşkirt	9	2,8
Patnos	16	5,0
Taşlıçay	8	2,5
Tutak	4	1,3
ARDAHAN	44	
Merkez	44	13,8
IĞDIR	51	
Merkez	41	12,8
Aralık	3	0,9
Karakoyunlu	2	0,6
Melekli	1	0,3
Tuzluçayır	4	1,3
KARS	86	
Merkez	62	19,4
Akyaka	6	1,9
Arpaçay	1	0,3
Digor	4	1,3
Kağızman	6	1,9
Sarıkamış	6	1,9
Susuz	1	0,3
Toplam	320	100,0

Araştırma raporu, araştırma yönteminin anlatıldığı bu bölümle birlikte toplam sekiz bölümden oluşmaktadır. Takip eden bölümde sivil toplum kavramıyla ilgili teorik bir çerçeve çizilmiştir. Bu bağlamda sivil toplum kavramının neyi ifade ettiği, sivil toplumun dünyadaki gelişim süreci, sivil toplumla ilgili gelişen yeni trendler, sivil toplumun gelişebilmesi için nelerin gerekli olduğu hususu ve nihayetinde Türkiye’de sivil toplum konusu ele alınmıştır. Türkiye’de sivil toplumun tarihsel analizinin yanı sıra, sivil toplumun geliştiği alanlar, sivil toplum kuruluşlarının yoğunlaştıkları faaliyet alanları ve sivil toplum kuruluşlarının karşılaştıkları temel sorunların neler olduğu gibi hususlar bu bölümde ele alınıp tartışılmıştır. Sivil toplumun Türkiye’de yaşadığı temel iki sorun, “birlikte hareket etme” kültürünün yokluğu ve “güven eksikliği” olduğu söylenebilir. İlgili bölümde görüleceği gibi TRA2 bölgesinde bulunan sivil toplum kuruluşlarının da yaşadığı temel sorunlardan biri, birlikte hareket etme performanslarının oldukça düşük olduğu gerçeğidir.

Araştırmanın üçüncü bölümü, sivil toplum kuruluşlarının kurumsal yapıları ve profilleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda, araştırma kapsamına alınan kuruluşların örgütlenme biçimleri, yasal statüleri, kuruluş süreçleri, yönetim yapıları, kuruluş amaçları, hedef kitleleri, teknolojik ve fiziksel alt yapıları, gönüllü ve maaşlı çalışan sayıları ve karşılaştıkları temel sorunların neler olduğu hususu ayrıntılı biçimde analiz edilmiştir. Sivil toplum kuruluşlarının özellikle yaşadıkları mali, idari ve bürokratik engeller bu bağlamda ayrıntılı biçimde ele alınıp incelenmiştir. Takip eden bölümde görüleceği gibi bölgedeki sivil toplum kuruluşlarının yaşadığı temel sorunun mali konularda yoğunlaştığı görülmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının finansman kaynağını büyük ölçüde üye aidatları ve bağışlar oluşturmaktadır. Bölgenin sosyo-ekonomik durumu dikkate alındığında bu kaynağın güçlü bir sivil toplum oluşumunu besleyecek düzeyde olmadığı anlaşılmaktadır.

Araştırmanın dördüncü bölümünde, sivil toplum kuruluşlarının çalışma süreçlerinin yanı sıra, yoğunlaştıkları faaliyet alanları analiz edilmiştir. Bu bağlamda kuruluşların yönetim ve genel kurullarının toplanma sıklığı, tanıtım faaliyetleri, halkla ilişki süreçleri, yayın faaliyetleri, üyelere ve kamuya yönelik hizmet faaliyetleri ve sosyal sorumluluk alanındaki faaliyetlerinin ayrıntılı bir resmi çizilmiştir. İlgili bölümde görüleceği gibi TRA2 bölgesindeki sivil toplum kuruluşlarının yoğunlaştıkları faaliyetlerin genel olarak eğitim, gençlik, spor, yoksullukla mücadele, kültür, turizm ve sanatsal etkinlikler olduğu görülmektedir. Bu tür faaliyetlere ilave olarak sivil toplum örgütleri bölgenin ekonomik sorunlarıyla ilgili faaliyetler de sürdürmektedirler. Bu bağlamda tarım, sanayi, alt yapı, turizm, esnafın yaşadığı sorunlar gibi alanlarda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları bulunmaktadır.

Araştırmanın beşinci bölümü, sivil toplum kuruluşlarının eğitim ve proje deneyimine tahsis edilmiştir. İkinci bölümde ortaya konduğu gibi gerek dünyada, gerekse ülkemizde sivil toplum, giderek “protest” bir karakterden “projeci” bir karaktere evrilmektedir. Bu durumun, Türkiye gibi sivil toplum geleneğinin güçlü olmadığı ülkelerde sivil toplum kuruluşlarından beklenen asıl sorumluluğu zayıflattığı ve sivil toplum kuruluşlarını “bağımlı” hale getirdiği söylenebilirse de, kamusal yarar üretecek projelerin oluşumunda sivil toplum kuruluşlarının etkinliği yadsınamaz bir gerçek haline gelmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının daha “projeci” bir karakter kazanmasında, Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, IMF ve Avrupa Birliği gibi uluslar arası kuruluşların çalışmalarını ve hizmetlerini sivil toplum örgütleri üzerinden projelerle sürdürmelerinin önemli bir yeri vardır. Benzer biçimde ülkemizde de başta Kalkınma Bakanlığı olmak üzere değişik bakanlıklar, kalkınma ajansları, TÜBİTAK, KOSGEP ve İŞKUR gibi kurumlar bir takım faaliyetlerini ve hizmetlerini projeler üzerinden yürütmektedirler. Bunlar da doğal olarak proje için yarışan sivil toplum kuruluşlarının gelişimine zemin hazırlamaktadır. Ülkemizde de sivil toplum kuruluşlarının giderek projeci bir nitelik kazandığını söyleyebiliriz. Buradan hareketle, TRA2 bölgesinde faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının proje performansının ayrıntılı biçimde analizine ihtiyaç hissedilmiştir. İlgili bölümde görüleceği gibi bölgedeki sivil toplum kuruluşlarının bir kısmı bu konuda oldukça başarılı olmakla birlikte, tümü üzerinde yapılan analizlerden anlaşıldığı kadarıyla başarılı bir performansın sergilendiği söylenemez.

Araştırmanın altıncı bölümü, bölgedeki sivil toplum kuruluşlarının sosyal networkunu ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşlarının bölgedeki, ülkedeki ve uluslar arası arenadaki akran sivil toplum kuruluşlarıyla ilişkileri, kentte bulunan kamu kurumlarıyla ilişkileri ve yerel yönetimlerle ilişkileri kapsamlı biçimde analiz edilmiştir. Sivil toplum kuruluşlarının bu tür kuruluşlarla ilişkisinin yanı sıra yerel düzeydeki karar mekanizmalarına katılımı da bu bağlamda ele alınıp incelenmiştir. Bilindiği gibi demokratik dünyada klasik yönetim anlayışı, giderek yerini yönetenlerle yönetilenlerin ortaklaşa hareket etmesine ve ortak karar almasına dayanan “yönetişim” anlayışına terk etmektedir. Yönetişim anlayışının hayata geçirilmesinde yerel yönetim birimleriyle halkın örgütlü temsilcileri olan sivil toplum örgütlerinin ilişkileri hayati bir rol oynamaktadır. Türkiye’de bu ikisinin buluşma zemini olarak kent konseyleri ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda kent konseylerinin sivil toplum kuruluşlarını hangi düzeyde muhatap aldığı ve sivil toplum örgütlerinin buralara ne denli katıldığı büyük önem kazanmaktadır. İlgili bölümde analiz edileceği gibi TRA2 bölgesinde yer alan sivil toplum örgütlerinin ve bu konuda başarılı bir performans sergilediği söylenemez. Bunun da temelinde yerel yöneticilerin sivil toplum kuruluşlarına yönelik tutumunun etkili olduğunu belirtmek gerekir.

Araştırmanın yedinci bölümünde, sivil toplum temsilcilerinden alınan bilgilerden hareketle bölgenin sosyal, ekonomik ve kültürel alanlarda yaşadığı sorunlar, bu sorunların temelinde yer alan nedenler, bunların çözüm yolları, bölgenin sosyal, ekonomik, kültürel ve turizm alanındaki yatırım ve kalkınma imkânları bu bağlamda ele alınıp incelenmiştir. Söz konusu hususlarla ilgili bölge düzeyinde analizlerin yanı sıra iller düzeyinde kapsamlı analizler yapılmıştır. Bazı illerin kendine özgü hava kirliliği, düzensiz kentleşme, sulama alt yapısının yetersizliği, içme suyu sorunu gibi sorunları bulunmakla birlikte dört ilin yaşadığı ortak sorunlar bulunmaktadır. Bunlar da söz konusu bölümde görüleceği gibi işsizlik ve istihdamın yetersizliği, eğitim düzeyinin düşüklüğü, eğitim, sağlık ve ulaşım alt yapısının yetersizliği gibi alanlarda ön plana çıkmaktadır. Yine sosyal ve kültürel alan ve etkinliklerin yetersizliği bölgede önemli bir sorun alanı olarak görülmektedir. Aynı şekilde, yüz yüze görüşmelerde de vurgulandığı gibi Kürt sorunundan kaynaklı terör ve benzeri sorunların da bölgeyi olumsuz etkilediği de bir gerçektir. Bu tür sorunlar, bölgenin yoğun biçimde vermesine neden olmaktadır. Sadece bölgede yaşayan vatandaşlar değil, aynı zamanda bölgede görev yapan kamu görevlileri de bölgeden yoğun biçimde göç etmektedirler. Bu da bölgede ciddi bir kalifiye eleman ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır.

Son olarak araştırmanın “genel tespitler ve öneriler” bölümünü oluşturan sekizinci bölümünde araştırmada elde edilen bulgulardan hareketle genel tespitlere ve önerilere yer verilmiştir. Bu bölümde ana hatlarıyla üç nokta üzerinde durulmuştur: Birinci olarak, sivil toplum kuruluşlarının kurumsal yapıları, profilleri ve faaliyet alanlarının yanı sıra sivil toplum örgütlerinin gözüyle bölgenin yaşadığı sosyo-ekonomik sorunlara ilişkin tespitlere yer verilmiştir. Bu tespitlerden hareketle ikinci olarak sivil toplum kuruluşlarına yönelik öneriler üzerinde durulmuştur. Sivil toplum kuruluşlarının daha etkin ve aktif çalışmaları ve verimli hale gelmeleri için neler yapmaları gerektiği hususuna ilişkin önerilere bu bağlamda yer verilmiştir. Üçüncü olarak da bölgenin sosyal, ekonomik ve kültürel alanlardaki sorunlarına ilişkin çözüm önerileri üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda sanayi, tarım, hayvancılık, turizm, sınır ticareti, yer altı kaynakları, kültür ve sanat gibi alanlarda atılacak adımlarla bölgenin nasıl kalkınabileceğine ilişkin önerilere yer verilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE SİVİL TOPLUM

Bu bölümde sivil toplum kavramıyla ilgili genel bir değerlendirme yapılacaktır. Sivil toplumun anlamı, demokratik toplumlardaki işlevleri, dünyadaki gelişme seyri ve Türkiye’deki gelişimiyle ilgili genel bir çerçeve çizmeye çalışacağız. Türkiye’de nasıl bir sivil toplum profilinin bulunduğu, sivil toplumla ilgili karşılaşılan temel sorunların neler olduğu, sivil toplumun hangi aşamalardan geçerek günümüze kadar geldiği, Avrupa Birliği sürecinin sivil toplum gelişimine bir katkı yapıp yapmadığı gibi sorulara bu bağlamda cevap aranacaktır. Bu bölümde ayrıca, araştırma alanımızı oluşturan Doğu Anadolu bölgesiyle ilgili genel bir değerlendirme yapılacaktır. Bu bağlamda, bölgenin sosyo-ekonomik sorunları ve imkanlarına genel hatlarıyla dikkat çekilmeye çalışılacaktır. Takip eden bölümlerde, sivil toplum kuruluşlarının gözüyle bölgenin bu konudaki resmi daha ayrıntılı biçimde çekilmeye çalışılacaktır.

1. Sivil Toplum Kavramı ve Dünyadaki Gelişimi

Sivil toplum, devletle toplum arasındaki ara kademeyi ifade eder. Bu anlamda sivil toplum, büyük ölçüde politik toplumun, başka bir deyişle devletin dışında kalan ve toplumsal gruplar tarafından doldurulan alanı ifade etmek üzere kullanılan bir kavramdır. Sivil toplum kavramı giderek katılıma açık, farklılaşmış, demokratik bir toplumu ifade etmek üzere daha geniş anlamda kullanılmaktadır. Bugün sivil toplumla demokratik toplum neredeyse eş anlamda kullanılan kavramlar haline gelmiştir. Sivil toplumu omuzlayan sosyal veya siyasal gruplar sivil toplum örgütleridir. Bu tür gruplar uluslararası literatürde *Non Governmental Organizations* (Hükümet Dışı Kuruluşlar) olarak da ifade edilmektedir. Türkiye’de bu tür grupları ifade etmek üzere “Sivil Toplum Kuruluşları” (STK) veya “Sivil Toplum Örgütleri” (STÖ) kavramları kullanılmaktadır.

Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle birlikte bütün dünyada gün yüzüne çıkan ve gündeme gelen konulardan biri sivil toplumun keşfi olmuştur. Yirminci yüzyıl boyunca Batı Bloku ile Doğu Bloku arasındaki soğuk savaş, ulusal güvenliği en önemli siyasal kaygı olarak ön planda tuttuğu için ister istemez güvenliği elinde bulunduran devlet kurumu önemli bir yere sahip olmuştu. Devlet, sadece siyasal kültür içinde önemli bir

siyasal varlık olarak önem kazanmamış, aynı zamanda ekonomik ve kültürel hayata da derinden nüfuz etmişti. Avrupa, genel olarak liberal bir geleneğe dayanmakla birlikte, 1980'lere kadar değişik ülkelerde ekonomik hayatın birçok alanında devlete önemli, hatta çok baskın bir yer verilmiştir.

Batı Avrupa'da devlet, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki tahribatın üzerinden gelebilmek için önemli bir araç olarak kabul edilmiş ve ekonominin içine çekilmiştir. İngiltere, Fransa ve Almanya başta olmak üzere, Batı Avrupa ülkelerinin çoğunda devlet özellikle demir ve çelik gibi stratejik değeri yüksek olan alanlarda ekonomik üretimi üstlenmiştir. Ancak Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte merkezîyetçi bir devlet olgusuna olan ihtiyaç önceki döneme göre azalmıştır. Güvenlik kaygısı yerini özgürlük, sivil inisiyatif, siyasal katılım, adem-i merkezileşme, özelleştirme gibi politikalara bırakmıştır. Öte yandan Sovyetler Birliği ile Doğu Avrupa'da hakim olan sosyalist ideoloji, sivil toplumdan yoksun ve devletle bütünleşen ideolojik bir toplum oluşturmuştur. Tek partiden oluşan Komünist Partinin altında tek tip bir toplum meydana getirilmiştir. Bu blokta, toplumsal farklılaşmaya hizmet eden tüm sivil toplum unsurlarına son verilmiş ve toplumla devletin kaynaştığı üniter ve total bir yapı teşekkül edilmiştir. Başta işçi sendikaları olmak üzere, sivil toplum oluşumuna hizmet edecek olan tüm örgütler tasfiye edilerek toplum, dağınık ve örgütsüz bir şekilde devletin kontrolü altına alınmıştır.

Ne var ki, Soğuk Savaş döneminin sonlarına doğru sivil toplum, Doğu Avrupa'da, sivil toplum-demokrasi ilişkisi açısından bir model oluşturacak kadar aktif bir varlık alanı olarak yeniden gün yüzüne çıkmaya başladı.¹ Sosyalist dünya içinde ilk örnek olan Lech Walesa liderliğindeki İşçi Dayanışması Hareketi, bir sivil toplum hareketi olarak Polonya'da sistemin karşısına dikilmeyi başarmış ender bir muhalefet odağı oluşturdu. İşçi Dayanışması Hareketinin diğer sosyalist ülkelerde cesaretlendirdiği işçi sendikaları, dinî cemaatler, aydınlar ve halk kitlelerinin sokaklara dökülmesinin sonucunda, sosyalist rejimlerin kısa bir süre içinde yıkıldığını ve yerlerine çok partili demokratik sistemlerin kurulduğunu biliyoruz. Sosyalist rejimin yıkılmasına öncülük eden işçi liderleri ile aydınlardan oluşan kesimlerin öncülüğünde Doğu Avrupa ülkelerinde kurulan demokratik rejimler, sosyalist rejimden kalma siyasal ve iktisadî kurumları hızla tasfiye ederek önemli bir gelişme kaydettiler. Eski Doğu blokuna benzer bir gelişme de 2010 yılından beri Arap ülkelerinde görülmektedir. Burada da

1 Nancy Fraser, "From Redistribution to Recognition? Dilemmas of Justice in a 'Post-Socialist' Age", *Theorizing Multiculturalism: A Guide to the Current Debate*, ed. Cynthia Willett (Massachusetts and Oxford, Blackwell Publishers, 1998).

sivil toplum örgütlerinin öncülüğünde sokaklara inen halk, otoriter rejimlerin tasfiye edilmesine yol açtı. Bu tasfiye ile birlikte Tunus, Libya ve Mısır'daki otoriter rejimler yıkılarak yerlerine serbest seçimlere dayalı sistemler kuruldu. Suriye, Yemen, Ürdün, Bahreyn gibi bazı Arap ülkelerinde belirsizlikler sürerken Tunus başarılı bir adımla demokrasiye geçiş yapıp ilk serbest seçimlere gerçekleştirme başarısı göstermiştir.

Bugünkü dünyada sivil toplum unsurları toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel yaşamın her alanına damgasını basacak genişlikte ve kapsamda gelişmektedir. Sivil toplum örgütlerini dört genel kategori altında değerlendirebiliriz: Ekonomik örgütler, siyasal örgütler, kültürel örgütler ve dinî örgütler. Ekonomik alanda faaliyet gösteren iş ve işveren sendikaları, meslek kuruluşları, ticarî kuruluşlar, değişik alandaki odalar ekonomik alanda sivil toplumu omuzlayan örgütler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ekonomik sivil toplum örgütlerinin temel fonksiyonu, ekonomik faaliyetleri ve bu faaliyetlerin değişik sacayağı olan ekonomik mübadele, üretim, kaynakların dağıtımı, ekonomik hedeflerin planlanması, koordinasyonu vs. gibi alanları devletin dışına çıkararak bu alanları düzenlemektir.

Siyasal alanda gelişmiş olan sivil toplum örgütleri başta siyasal partiler olmak üzere değişik fikir kulüplerini, siyasal ve sosyal hareketleri, siyasal amaçlı dernekleri vs. kapsamaktadır. Demokratik bir toplumda sivil toplumun en önemli siyasal ayaklarını siyasal partiler oluşturmaktadır. Siyasal partiler toplumsal talepleri en geniş kapsamda örgütleyen ve bu anlamda toplumla devlet arasındaki köprü işlevi gören kurumlardır. Bununla birlikte gücünü toplumdan ve toplumsal inisiyatiften alan geniş katımlı siyasal örgütler partilerdir. Partilerin yanı sıra, siyasal katılım, demokratikleşme, liberalleşme, temel hak ve hürriyetler gibi alanlarda gelişmiş olan derneklerin de sivil toplumun siyasal omurgasını oluşturduğunu söyleyebiliriz. Siyasal alanda gelişen sivil toplum örgütlerinin genel olarak siyasal yaşamı düzenleyen kurumlara ve değerlere damgasını vurmanın yanında, esas önemli olarak dinamik ve demokratik bir siyasal yaşam alanının oluşmasına hizmet ettikleri söylenebilir.

Kültürel alanda gelişmiş olan sivil toplum örgütlerinin genişçe bir yelpazeye yayıldığını söyleyebiliriz. Kültürel faaliyetlerle ilgili kurum ve kuruluşlar başta olmak üzere; eğitim, sanat, edebiyat ve sportif alanlarda gelişen örgütleri bu alanda hizmet vermekte olan kuruluşlar olarak düşünebiliriz. Demokratik toplumlarda kültür ve kültürel değerler otoriter ya da totaliter rejimlerde olduğu gibi devlet tarafından belli bir merkezden planlı biçimde üretilen bir şey değil; aksine sosyal hayatın normal akışı içinde kendiliğinden gelişen bir şeydir.² Demokratik bir kültürün, özellikle de

2 Charles Taylor, "Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition", *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*, ed. Amy Gutmann (Princeton and New Jersey: Princeton University Press, 1994).

demokratik bir siyasal kültürün oluşmasında sivil toplum örgütlerinin önemi oldukça büyüktür. Sivil toplumun kültürel alanda fazla gelişemediği toplumlarda ne yazık ki bu boşluk devletler tarafından doldurulmakta, böyle olunca da demokrasi için gerekli kültürel alt yapı oluşmamaktadır. Bir kültürün demokrasiyi besleyen temel bazı özellikleri vardır. Bu özellikleri kısaca şu şekilde sıralayabiliriz: katılım, farklılaşma, bireyselleşme ve otonomileşme. Bir kültürün demokratik bir sistemin alt yapısını oluşturması için bu özellikleri taşıması gerekmektedir. Bu bakımdan siyaset bilimi literatüründe demokrasinin ancak “sivil kültür” (*sivic culture*) ile gelişebileceğini savunan düşünceler gelişmiştir.

Sivil toplum örgütleri son olarak dinî alanda görülmektedir. Dinle siyaset arasındaki fay hattı uzun zamandır (modernleşmenin başladığı on altı-on yedinci yüzyıllardan beri) insanlığı meşgul eden bir konudur.³ Modernleşme Kıta Avrupası örneğinde daha çok dinsel yaşam alanını tasfiye etme anlamında anlaşmıştır. Ancak Anglo Sakson dünyada gelişen modernleşme anlayışı dinle barışık bir değişim anlayışına dayanmıştır. Bu paradigma üzerine bina edilen Amerikan sistemi, dinî grupların zamanla sistem içinde önemli bir manevra alanına sahip olmasına imkân sağlayacak tarzda bir esneklik getirmiştir. Bugün gerek Amerika’da gerekse genel olarak Avrupa’da sivil toplumun en önemli sacayaklarını dinî gruplar, cemaatler ve cemiyetler oluşturmaktadırlar. Amerikalı düşünür Michael Novak Amerikan modelini, bu modelin iki temel özelliği ile özetlemektedir: Birinci olarak, Amerika’da devlet yerine sivil toplum gelişmiştir; ikinci olarak da Amerika’da sivil toplum dinî gruplardan oluşmaktadır.⁴ Kısaca, gerek Amerika’da, gerekse Avrupa’da bugün din ile siyaset arasında bir gerilim söz konusu olmaktan çıkmıştır. Dinî gruplar hem siyasal katılımın gelişmesi, hem de siyasetin dinsel değerlerle renklenmesi anlamında siyasete önemli ölçüde damgalarını basmaktadırlar. Dinî gruplar siyaset alanının dışında da eğitim, ekonomi ve kültürel alanda önemli faaliyetler yürütmektedirler.⁵

Bu noktadan sonra demokratik dünyada sivil toplumun gelişme eğiliminin hangi yönde geliştiğine göz atabiliriz. Bugün demokratik dünyada sivil toplumun üç önemli trendi dikkat çekmektedir: Bu eğilimlerden birincisi, sivil toplumun giderek küresel bir

3 Dinin modernite ve postmodernite karşısındaki durumuyla ilgili orijinal bir tartışma için bkz. Zygmunt Bauman, “Postmodern Religion?”, in *Religion Modernity and Postmodernity*, ed. Paul Heelas (Massachusetts and London: Blackwell Publishers, 1998).

4 Michael Novak, *Three in One: Essays on Democratic Capitalism, 1976-2000*, (New York etc.: Rowman, 2001), ss. 100-102.

5 Konuyla ilgili ayrıntılı bir tartışma için bkz. Ali Yaşar Sarıbay, *Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1994). Ayrıca konuyla ilgili değişik tartışmaları içeren bir çalışma için bkz. Paul Heelas, ed., *Religion Modernity and Postmodernity* (Massachusetts and London: Blackwell Publishers, 1998).

özelliik kazanmasında kendini göstermektedir. Ekonomik, siyasal ve kültürel değerlerin giderek küreselleşmesine paralel olarak sivil toplum örgütleri de ulusal karakterlerinin yanında uluslar arası bir boyut da kazanmaktadır. Özellikle demokratikleşme, insan hakları, kültürel ve tarihsel varlıkların korunması, kadın hakları ve çevre gibi konularda gelişmiş Batılı ülkelerde ortaya çıkan sivil toplum örgütleri kendi sınırlarını aşarak dünyada bu yönde hizmet vermektedirler. Giderek küresel bir köye dönüşen dünyamızın, toplumların birbirine karşılıklı bağımlılığına dayanan ortak bir sisteme doğru yol aldığını göz önünde bulundurduğumuzda, sivil toplumun da kaçınılmaz olarak küreselleşmesi kaçınılmazdır.⁶

Sivil toplumdaki ikinci gelişme eğilimi, sivil toplumun, devlete karşı hüküm-ü şahsiyet kazanması anlamına gelen otonomileşmesinde görülmektedir. Sivil toplumu, devletin ulaşamadığı faaliyetleri tamamlayıcı sivil ayaklar olarak tanımlayanlar vardır. Ancak sivil toplum, giderek devletin eksik bıraktığı alanlardaki boşlukları doldurmaktan çok, devlet merkezli olmayan reflekslerden ve hassasiyetlerden beslenen bir anlayışı geliştirmektedir. Sivil toplum bu yönüyle siyasal ve ideolojik yönden kendisini devletten ve devletin resmi ideolojisinden ayırıştırarak toplumsal inisiyatifle beslenen bir karakter kazanmaktadır. Sivil toplumun devletten ayrışarak özerk bir hüküm-ü şahsiyet kazanması, sivil toplumun farklılaşması ve renkli bir hüviyet kazanması anlamına gelmektedir.⁷ Sivil toplumun demokrasiye hizmet etmesi ancak bu şekilde mümkün olabilir.

Sivil toplumda gözlenen üçüncü eğilim ise sivil toplumun demokratikleşmeye sağladığı katkıda görülmektedir. Demokratik ülkelerde “baskı” ve “çıkarcı” grupları uzum zaman devletin elinde yoğunlaşmış olan kaynakları demokratik baskı mekanizmasını kullanarak transfer eden gruplar olarak düşünülmüştür. Başta Amerika olmak üzere, bazı toplumlarda bu amaçla hareket eden örgütlü toplulukların olduğu bir gerçektir. Ancak sivil toplumun Soğuk Savaş sonrasında dünyanın demokratikleşmesi yönünde yoğun bir çaba içinde olduğunu görmekteyiz. Herhangi bir sivil toplum örgütünün yaşama şansı ancak demokratik bir ortamda söz konusu olabilmektedir. Bu bakımdan sivil toplum örgütlerinin, kaçınılmaz olarak kendilerinin varlıklarını mümkün kılan ortamı oluşturmak gibi bir yükümlülükleri bulunmaktadır. Bugün başta Amerika olmak üzere gelişmiş ülkelerdeki birçok ülkede gönüllü kuruluşlar, gerek kendi ülkelerinde, gerekse

6 Bu konuyla ilgili özgün bir tartışma için bkz. Robin Brown, “Globalization and the End of the National Project”, *Boundaries in Question: New Directions in International Relations*, ed. John MacMillan and Andrew Linklater (London and New York: Printer Publishers, 1995).

7 Iris Marion Young, “Polity and Group Difference: A Critique of the Ideal of Universal Citizenship”, *Feminism and Political Theory*, ed. Cass R. Sunstein (Chicago and London: The University of Chicago Press, 1990).

dünyada sivil toplumun, temel hak ve hürriyetlerin, kısaca demokratikleşmenin gelişmesine katkı sağlamaya çalışmaktadırlar. Kısaca, sivil toplum grupları artık sadece kendi üyelerinin kısa vadeli ekonomik menfaatini kovalayan pragmatik ve çıkarıcı gruplar değil; uzun vadeli plan ve programlar yaparak demokratikleşmenin yaygınlaşmasına hizmet eden gruplardır.

Sivil toplum kuruluşlarının demokratik toplumlarda üstlendiği çok önemli işlevleri bulunmaktadır. Bu işlevler bireysel alandan sosyal alana, kültürel alandan ekonomik alana kadar uzanan genişçe bir yelpazeye yayılmış durumdadır. Sivil toplumun, sivil toplum kuruluşları aracılığıyla üstlendiği işlevlerin ana hatlarıyla şunlar olduğu söylenebilir: Demokrasi kültürünü geliştirmek, toplumsal farklılaşmaya katkıda bulunmak, çıkarların bir araya gelmesine ve bunun savunulmasına aracılık etmek, bireye aidiyet duygusu ve kimlik kazandırmak, siyasal katılıma aracılık etmek, bireylerin sosyalleşmesine yardımcı olmak ve ekonomik kalkınmaya katkıda bulunmak. Tüm bu işlevlerini dikkate aldığımızda sivil toplumun bir toplum, özellikle demokratik bir toplum için ne denli hayati bir öneme sahip olduğunu daha iyi anlayabiliriz.

2. Türkiye’de Sivil Toplum: Gelişme Süreci ve Sorunlar

Türkiye’de sivil toplum gelişiminin derin bir tarihi arka planı olmakla birlikte esas olarak 1980 sonrası dönemde önemli bir gelişme kaydettiğini söyleyebiliriz. Osmanlı’da klasik sivil toplum unsurları vakıflar, loncalar, ayanlık sistemi, millet sistemi ve tasavvufi akımlardan oluşmaktaydı. On dokuzuncu yüzyıldaki modernleşmeyle birlikte bu geleneksel sivil toplum unsurlarına yeni sivil toplum unsurları dahil oldu. Yeni gelişen burjuvazi, medya, aydınlar, değişik fikir akımları ve sosyal hareketler bu bağlamda altı çizilmesi gereken “modern” sivil toplum unsurları olarak sahneye çıkmıştır. Cumhuriyet döneminde tek partili sistemin kurulmasıyla birlikte gerek geleneksel, gerekse modern sivil toplum unsurları büyük ölçüde yer altına çekilmek zorunda kalmıştır. Zira 1923-1946 yılları arasındaki tek partili dönemde tek tip bir toplum yaratılmak istendiği için toplumsal çeşitliliğe ve farklılaşmaya hizmet eden sivil topluma tolerans gösterilmemiştir. Sivil toplum kuruluşları yeniden çok partili hayata geçildiği 1946 yılından itibaren gün yüzüne çıkmaya başlamışlardır. Çok sayıda siyasi parti, dernekler, vakıflar, değişik medya grupları, farklı fikir akımları ve sosyal hareketler bu tarihlerden itibaren Türkiye’nin sosyal ve siyasal yaşamında boy göstermeye başlamıştır.

Türkiye’de sivil toplumla ilgili esas gelişmelerin 1980 sonrası dönemde yaşandığını söyleyebiliriz. Zira bu tarihten sonra sivil toplumun gelişimini kolaylaştıran, hatta teşvik eden iç ve dış faktörler söz konusu olmuştur. İç faktörler olarak devletin küçülmesi ve liberalleşme politikaları, ekonomide özelleştirmeler, yerel yönetimlere yetki aktarımı, farklı sosyal hareketlerin ortaya çıkması, sistemi tümüyle dönüştürmeye çalışan ideolojik grupların tasfiye edilmesi gibi nedenler sivil toplumun önünü açan iç dinamikler olmuştur.⁸ Özellikle düşünce, inanç ve girişim özgürlüğünü savunan düşüncelerin aydınlar arasında yaygınlaşması ve bu düşünceleri savunan aydınların üniversitelerde ve medyada boy göstermesi sivil toplum açısından önemli bir ivme kazandırmıştır.⁹ Bu aydınlar resmi ideoloji tarafından savunulan homojen bir ulus, tek-tip bir kamusal alan, devlet merkezli bir siyasal yapıyı eleştirmiş; bunun yerine toplumsal çeşitlilik, kimlik, özgürlük, serbest piyasa ekonomisi, sivil toplum, katılım gibi kavramları savunmuştur.¹⁰ Kısaca bir yandan siyasete ve siyasi aktörlere hakim olan yeni anlayış, bir yandan da aydınları sarmalına alan liberal dünya görüşü sivil toplumun gelişimini besleyen iç gelişmeler olarak kaydedilebilir. Öte yandan Soğuk Savaş döneminin sona ermesi, küreselleşme ve bilgi toplumunun gelişimi, ülkenin her yönüyle dış dünyaya açılması ve Türkiye’nin Avrupa Birliği üyeliği gibi faktörler sivil toplumun gelişimini destekleyen dış faktörler olarak değerlendirilebilir.¹¹

1980 sonrası dönemde çevre, sağlık, turizm, eğitim, insan hakları, kadın hakları, dini haklar, etnik haklar ve Alevi kimliği gibi söylemler gelişmeye başladı. Bu söylemleri seslendirmek üzere çok sayıda yeni sivil toplum örgütleri kamusal alanda boy göstermeye başladılar. Bu gruplar ulusal modernleşme, milliyetçilik, ulusal bütünleşme, sosyalist veya İslami rejim gibi sistemin tümünü ilgilendiren söylemler yerine sistemden talepte bulunan, dolayısıyla mevcut sistemi bir veri olarak kabul eden bir anlayışı yaygınlaştırdılar.¹² 1970’lerde sistemin tümünü değiştirmeyi, yerine sosyalizm veya İslami rejim gibi alternatif bir sistem koymayı amaçlayan siyasal ve ideolojik grupların aksine yeni sosyal hareketler farklı cephelerden sistemden talepte bulunarak kendi taleplerini sisteme birer girdi olarak sundular. Bu tür gruplar böylece çevre, insan

8 Metin Heper, “Strong State as A Problem For The Consolidation of Democracy Turkey and Germany Compared”, *Comparative Political Studies*, 25, (1992), ss. 169-94

9 Ayşe Kadioğlu, “An Oxymoron: The Origins of Civic-Republican Liberalism in Turkey”, *Critique. Critical Middle Eastern Studies*, 16, 2 (2007), ss. 171-90.

10 Simten Coşar, “Liberal Thought and Democracy in Turkey”, *Journal of Political Ideologies*, 9, 1 (2004), ss. 71-98

11 E. Fuat Keyman and Ahmet İçduygu, “Globalization, Civil Society and Citizenship in Turkey: Actors, Boundaries and Discourses”, *Citizenship Studies*, 7, 2 (2003), ss. 219-34.

12 Nilüfer Göle, “Toward An Autonomization of Politics and Civil Society in Turkey”, in *Politics in the Third Turkish Republic*, ed. M. Heper and A. Evin (Boulder, San Francisco and Oxford: Westview Press, 1994), ss. 213-22.

hakları, dini haklar, kadın hakları gibi alanlarda devletin politikaları üzerinde belirgin biçimde etkinlik kurmaya çalıştılar. Kısaca Türkiye’de 1980 sonrasında “çoğulcu” ve “sivil” bir kamusal alanın geliştiğini; bunun gelişmesinde bu tür yeni sosyal hareketlerin önemli bir rol üstlendiklerini söyleyebiliriz.

1980 sonrası Türkiye’sinde iş dünyası sivil toplum kuruluşlarından insan haklarına, entelektüel alanda gelişen örgütlerden think tank kuruluşlarına kadar değişik cephelerde gelişen sivil toplum örgütlerini on iki farklı kategoride toplamak mümkündür.¹³ Bu cephelerin her birinde yüzlerce, hatta binlerce örgütün geliştiğini ve kamu politikaları üzerinde önemli etkiler oluşturduğunu söyleyebiliriz. Ahmet İçduygu ideolojik duruşları ve savundukları değerleri bakımından Türkiye’deki sivil toplum örgütlerini dört genel kategoride değerlendirebileceğimizi ileri sürmektedir.¹⁴ Bunlar geleneksel, Batı-tarzi, yerel ve dinsel örgütlerdir. Geleneksel örgütler daha çok devlet merkezli, başka bir deyişle devletten talepte bulunan ve geleneksel örgüt yapısına sahip oldukları söylenebilir. Bunların tipik örneklerini değişik alanlarda ortaya çıkmış olan vakıfların oluşturduğunu söyleyebiliriz. Batı-tarzi olan gruplar daha çok devlet karşıtı protest özellikler taşımaktadırlar. Alternatif yaşam, çevre, insan hakları gibi konulara savunan örgütleri bu bağlamda değerlendirebiliriz. Yerel örgütler daha çok akrabalık ve kan bağıyla oluşan aşiret benzeri yapılara dayanır. Dinsel örgütler ise belli bir inanç veya değerler sistemi etrafında birlikte hareket eden, ortak duygu ve düşüncelere sahip gruplardan oluşur. Bunun tipik örneklerini değişik dini cemaatler oluşturmaktadırlar. Bu cemaatler aynı zamanda dernek, vakıf veya sendika gibi modern sivil toplum araçlarını da kullanmaktadırlar.

Türkiye’nin AB üyelik sürecinin sivil toplumun gelişmesi üzerinde doğrudan ve derin etkileri olmuştur. AB yolunda somut adımlar 1999 Helsinki sürecinden itibaren atılmıştır. Zira Türkiye ilk kez bu zirvede adaylık statüsüne kavuşmuş ve Türkiye’nin önüne 2002 Aralık ayında gerçekleşecek olan Kopenhag Zirvesi’ne kadar ekonomik ve siyasi alanda köklü reformları öngören bir yol haritası konmuştur.¹⁵ Bu yol haritası içinde yer alan önemli düzenlemelerden biri idam cezasının kaldırılması, bir diğeri ise yerel dillerde yayın yapılmasının önünün açılmasıydı. Bununla birlikte yerel dillerin özel kurslarla öğreniminin serbest bırakılması öngörülmüştür. Dönemin DSP, MHP ve ANAP koalisyon hükümetinin ideolojik referansları bakımından bu düzenlemeler son derece

13 Ömer Çaha, *İş Dünyası ve Sivil Toplum* (İstanbul: İŞHAD, 2005).

14 Ahmet İçduygu, “Interacting Actors: The EU and Civil Society in Turkey”, *South European Society and Politics*, 16, 3 (2011), s. 388.

15 E. Fuat Keyman and Ziya Öniş, “Helsinki, Copenhagen and Beyond: Challenges To The New Europe and The Turkish State”, in *Turkey and European Integration: Accession Prospects and Issues*, ed. Mehmet Uğur and Nergis Canefe (London and New York: Routledge, 2004), ss. 173-93.

kritik bir mahiyete sahipti. Zira MHP başta idam cezası olmak üzere yol haritasının öngördüğü düzenlemelerin bir kısmına karşı durmuştur. Ağustos 2002 tarihine geldiğimizde öngörülen tüm düzenlemeler birinci ve ikinci uyum paketi kapsamında Meclisten geçirilmiştir. MHP bu konuda ciddi bir direniş göstermiş olmasına rağmen Meclis bu konudaki düzenlemeleri geçirmeyi başarmıştır. Peki, bu nasıl olmuştur? Bunun tümüyle sivil toplumun baskısıyla olduğunu söyleyebiliriz.

İçinde işadamları sivil toplum örgütlerinin, meslek örgütlerinin, derneklerin, değişik aydınların, medya mensuplarının, akademisyenlerin ve sendika temsilcilerinin yer aldığı genişçe bir inisiyatif grubu hükümeti reformları gerçekleştirme yönünde adım atmak üzere hükümet üzerinde önemli bir baskı kurmuştur.¹⁶ Hükümet üzerinde hissedilir bir baskı oluşturmak üzere 175 sivil toplum örgütünün Haziran 2002 tarihinde Ankara’da yaptığı toplantı ve arkasından yayınladığı ortak deklarasyon bu anlamda son derece önemlidir. Deklarasyonda şu ifadeler yer almıştır: “Bu bildiri de imzası olan bizler geleceğimizi AB’de görüyoruz. AB üyesi bir Türkiye’nin, daha iyi yaşam standardı, daha iyi eğitim, daha fazla istihdam ve daha fazla siyasi istikrar demek olduğuna inanıyoruz. Kopenhag kriterlerini geciktirmenin modernleşmeden geri adım atmak anlamına geldiğine inanıyoruz.”¹⁷ Bu konudaki görüşleri ayrıntılı biçimde vurgulayan bildirge “milletvekillerimizden tarihi bilincin verdiği sorumlulukla hareket etmelerini; ülkemizin modernleşmesini gerçekleştirmek yolunda acil olarak adım atmalarını bekliyoruz” ifadeleriyle son bulmuştur.¹⁸ İdam cezasının kaldırılmasını öngören yasal düzenlemenin Meclis’in gündeminde olduğu Ağustos ayının başında AB yanlısı aydınların ve sivil toplum örgütlerinin Meclis’in önüne koyduğu “AB Saati” bu konuda ilginç bir baskı mekanizması olarak ön plana çıkmıştır. Düzenlemenin son tarihine doğru her gün bir gün geri atan saat üzerinden mebuslar üzerinde baskı kurularak yasal düzenlemeye engel oluşturmamaları yönünde baskı yapılmıştır. Kısaca Ağustos 2002 tarihi itibarıyla TBMM, Helsinki Zirvesi’nde öngörülen düzenlemeleri yapmıştır. Türkiye böylece Aralık 2002 Kopenhag Zirvesinde aday ülke statüsüne kavuşmuş, bu bağlamda AK Parti hükümeti tarafından yapılan köklü reformların sonucunda da 2005 tarihinden itibaren müzakerelere başlanmıştır.

AB üyelik sürecinin Türkiye’deki sivil toplum üzerinde iki noktada etkide bulunduğunu söyleyebiliriz. Birinci olarak, bu süreç Türkiye’deki mevzuatın değişiminin zeminini

16 Ziya Öniş, “Conservative Globalists Versus Defensive Nationalists: Political Parties and Paradoxes of Europeanization in Turkey”, *Journal of southern Europe and Balkans*, 9, 3 (2007), s. 251.

17 Sivil Toplum İnisiyatif, 2002. Avrupa Birliğine Destek Toplantısı. İnternet kaynağı için bkz: http://www.belgenet.com/arsiv/ab/sivil_050602.html. [Alınma tarihi: 16 Eylül 2002]

18 A.g.e.

oluşturmuştur. Devlet merkezli, tek-tip bir toplum ve homojen bir kamusal alan öngören, vesayetçi bir sistemin kurumlaşma zeminini oluşturan eski yasaların önemli bir kısmı bu süreçte değişmiştir. Yerel yönetimler, asker-sivil ilişkileri, örgütlenme serbestliği, değişik alanlardaki özgürlükleri öngören düzenlemeler bu bağlamda gerçekleştirilmiştir.¹⁹ Bununla birlikte Anayasada ciddi revizyonlar yapılmış; Ceza Kanunu ile Medeni Kanun gibi köklü yasalar tümüyle yeniden hazırlanmıştır.²⁰ Bu tür düzenlemelerin sonucunda insan hakları, özgürlükler, devletin şeffaf işlemesi, asker-sivil ilişkileri, sivil inisiyatif, hukukun üstünlüğü gibi alanlarda önemli iyileşmeler sağlanmıştır.²¹ Bu süreçte özellikle kadın hakları alanında önemli adımlar atılmıştır. Bu konuda atılan iki adımdan biri kadınların insan hakları bildirgesi olarak kabul edilen CEDAV (Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Tür Ayrımcılığın Kaldırılması Sözleşmesi)'nin uygulamasının devreye girmesi olmuştur. Diğeri ise 1926 yılında İsviçre'den alınan Medeni Kanun'un lağvedilip yerine 2011 yılında eşitlikçi yeni bir Medeni Kanun'un hazırlanmasıdır.²² Kadioğlu AB sürecinde yapılan yasal düzenlemelerle vatandaşlık 1920-30'larda öngörülen ulusal bağlamından çıkarak kozmopolit ve küresel bir boyut kazandığını ileri sürmektedir.²³ Benzer biçimde Fuat Keyman bu düzenlemelerin tek-tip bir vatandaş üretmeyi öngören cumhuriyetçi modernleşme projesinde bir krize yol açtığını ileri sürmektedir.²⁴

AB müzakere sürecinin sivil toplum örgütleri üzerindeki ikinci etkisi ise sivil toplum kuruluşlarının projelerine sağladığı finansman desteğinde görülmektedir. AB'nin bu bağlamda sağladığı desteklerin sivil toplumu "ideolojik" bir duruştan çıkararak büyük ölçüde "proje" bir noktaya taşıdığı söylenebilir. Bu durum, sivil toplum geleneğinin güçlü olmadığı Türkiye gibi ülkelerde sivil toplum kuruluşlarını "özerklik" anlamında kısmen etkileyip "bağımlı" kuruluşlar haline gelmesi yönünde bir tehlikeyi içinde barındırır da, nihayetinde sivil toplum örgütleri arasında proje kültürünün gelişmesine katkıda bulunmuştur.²⁵ Böylece sivil toplum örgütleri birbirleriyle ideolojik

19 Özlem Altan Olcay and Ahmet İçduygu, "Mapping Civil Society in The Middle East: The Cases of Egypt, Lebanon and Turkey". *British Journal of Middle Eastern Studies*, 39, 2 (2012), ss. 157-79.

20 Ersin Kalaycıoğlu, "The Turkish-EU Odyssey and Political Regime Change in Turkey", *South European Society and Politics*, 16, 2 (2011), s. 273.

21 Ergun Özbudun, "Democratization Reforms in Turkey: 1993-2004", *Turkish Studies*, 8, 2 (2007), ss. 179-96.

22 Yeşim Arat, "Women's Rights as Human Rights: The Turkish Case", *Human Rights Review*, (October-December, 2001), ss. 27-28.

23 Ayşe Kadioğlu, "Denationalization of Citizenship? The Turkish Experience", *Citizenship Studies*, 11, 3 (2007), s. 291.

24 E. Fuat Keyman, "Rethinking The 'Kurdish Question' in Turkey: Modernity, Citizenship and Democracy", *Philosophy and Social Criticism*, 38, 4-5 (2012), 467-76.

25 Daniella Kuzmanovic, "Project Culture and Turkish Civil Society", *Turkish Studies*, 11, 3 (September, 2010), s. 429.

mücadeleye girişmek yerine proje alma yarışına girişmektedirler. Özellikle AB'nin sivil topluma yönelik destek sağladığı eğitim projelerinde değişik ideolojiden veya siyasi duruştan sivil toplum örgütleri bir araya gelip aynı eğitime tabi olabilmekte, böylece bir paylaşım sürecine girişebilmektedirler. AB'nin sivil toplum örgütlerine sağladığı destek, tam anlamıyla “nitel” olmasa da sivil toplum örgütlerinin “nicel” gelişimine doğrudan yansımaktadır. Mesela Türkiye'deki derneklerin sayısı 2000 yılında 61 bin iken, bu sayı 2010 yılında 85 bine çıkmıştır.²⁶ Kısaca AB süreci sivil toplum örgütlerinin bir yandan profesyonel bir karakter kazanmasına zemin hazırlarken bir yandan bu tür örgütlerin Türkiye'deki demokratik sistemin yerleşmesine katkı sağladığı söylenebilir.²⁷

Ersin Kalaycıoğlu, AB müzakere sürecinin iki aşamasından birinin 2002 öncesi, birinin de 2002 sonrası olduğunu belirterek birinci aşamada tüm siyasi partilerin üzerinde anlaştığı düzenlemelerin yapıldığını ileri sürer. İkinci aşamada ise Ak Parti hükümeti birçok reform konusunda tek başına kalmış, muhalefetin tepkisine rağmen reformları tek başına Meclisten geçirmek durumunda kalmıştır. Ak Parti'nin bu süreçte Meclis'ten geçirdiği birçok reform ana muhalefet tarafından Anayasa Mahkemesine götürülmüştür.²⁸ Ak Parti'nin 2002 sonrasında AB'yle bütünleşmede ve demokratik reformlarda tek başına kalması aynı zamanda toplumda belli bir kuşkuculuğun ve hatta bazı kesimlerde korkunun uyanmasına yol açmıştır.²⁹ Korku ve kuşkuya yol açan temel şeyin bir takım reformlarla muhafazakâr ve dini kesimlerin de özgürlükler kapsamında bir takım haklara kavuşmasının olduğu söylenebilir. Kemalist seküler kesimler öteden beri dinsel değerlerin ve simgelerin kamusal alanda yer alamayacağına dair şartlanmıştır. Oysa demokrasinin gelişmesine paralel olarak bu tür simgeler doğal olarak kamusal alana da yansımıştır. Bu tür kesimlerde endişeye yol açan temel şeyin şartlanmışlıkla yaşanan gerçeklik arasındaki çatışma olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Türkiye'de bir yandan demokratik kamusal alanın yaygınlaşmasına paralel olarak değişik kimlikler ve talepler sistem içinde kendine yer bulurken; bir yandan da toplumda giderek bir fay hattı oluşmaktadır. Bu fay hattının bir tarafında Ziya Öniş'in ifadesiyle muhafazakâr-küreselciler, bir tarafında ise savunmacı-milliyetçiler yer almaktadırlar.³⁰

26 Ahmet İçduygu, “Interacting Actors: The EU and Civil Society in Turkey”, *South European Society and Politics*, 16, 3 (2011), s. 390.

27 A.g.e, 436.

28 Ersin Kalaycıoğlu, “The Turkish-EU Odyssey and Political Regime Change in Turkey”, *South European Society and Politics*, 16, 2 (2011), ss. 276-77.

29 E Fuat Keyman, “Modernization, Globalization and Democratization in Turkey: The AKP Experience and Its Limits”, *Constellations*, 17, 2 (2010), s. 313.

30 Ziya Öniş, “Conservative Globalists Versus Defensive Nationalists: Political Parties and Paradoxes of Europeanization in Turkey”, *Journal of southern Europe and Balkans*, 9, 3 (2007), s. 251.

Gökarıksel muhafazakâr kesimlerle seküler kesimler arasında kadın bedeni üzerinden bir ayrışmanın yaşandığını ve bu ayrışmanın İstanbul gibi metropollerde kent mekânlarına da yansıdığını yaptığı bir çalışmada ortaya koymuştur.³¹ Akmerkez ile Fatih semtlerini karşılaştıran Gökarıksel iki semtin de İstanbul'da yer almasına rağmen birbirinden dağlar kadar farklı olduğunu, bu farklılığın taşıyıcı unsurunun ise kadın bedeni olduğunu iler sürmektedir. Kadın bedeni böylece iki kesim arasındaki bir çatışma arenası haline gelmiştir. İki kesim arasındaki mesafenin büyük ölçüde diyalog eksikliğiyle bağlantılı olduğu söylenebilir. Berna Turam seküler kesimlerle muhafazakar kesimler mekanlar bazında birbirinden ayrıştığı için birbirlerine karşı empati geliştirip birbirlerini anlamaktan uzak kalmakta olduklarını iddia eder (Turam 2008). Kısaca seküler kesimlerle muhafazakâr kesimler arasındaki ayrışmanın aynı zamanda sivil toplum örgütlerine de yansıdığı ve bunun bugün sivil toplum ve demokrasinin yerleşmesiyle ilgili önemli sorunlardan birini oluşturduğunu söyleyebiliriz.³²

Bu tür ayrışmaların Türkiye toplumunun genelini yansıtmadığını; Ankara, İstanbul ve İzmir gibi sınırlı bazı metropollerle sınırlı kaldığını unutmamak gerekir. Yapılan bazı araştırmalara göre Ak Parti dinsel değerlerle seküler değerlerin buluşmasında önemli bir köprü görevi üstlenmiş durumdadır.³³ İslami gruplar üzerindeki çalışmalarından hareketle Berna Turam İslami grupların Ak Parti hükümeti döneminde seküler sisteme entegre olduklarını ve aşırılıklarından arındıklarını sonucuna varmaktadır.³⁴ Turam'a göre İslami gruplar sivil toplumla devlet arasında köprü işlevi görmekte; böylece sekülerizm ile İslam arasındaki buluşmayı sağlamaktadırlar. Bazı araştırmacılara göre Ak Parti ideolojisinin ve programının tüm topluma hitap edecek bir yapıda olduğunu ve partinin iktidar döneminde bunun çerçevesi içinde kalarak politika üretmiştir.³⁵ Kalaycıoğlu yaptığı bir çalışmada Ak Parti'nin sadece alt sınıflara değil, aynı zamanda seküler üst sınıflara da hitap ettiğini ve toplumun yüzde ellisinin desteğini buradan aldığını ortaya koymaktadır.³⁶ Kalaycıoğlu'nun bu çalışması Ak Parti seçmeninin ideolojik referanslardan çok ekonomik beklentilerle hareket ettiklerini; buna karşı CHP ve MHP seçmeninin ise daha çok ideolojik reflekslerden hareketle

31 Banu Gökarıksel, "The Intimate Politics of Secularism and The Headscarf: The Mall, The Neighborhood, and The Public Square in İstanbul", *Gender, Place and Culture*, 19, 1 (2012), s. 15.

32 Hakan Seçkinelgin, "Civil Society Between The State and Society: Turkish Women With Muslim Headscarves?", *Critical Social Policy*, 26, 4 (2006), ss. 750-56.

33 Berna Turam and Monica M. Ringr, "State and Society: Neither Lovers nor Haters", *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, 29, 3 (2009), s. 355.

34 Berna Turam, "The Politics of Engagement Between Islam and Secular State: Ambivalences of 'Civil Society'", *The British Journal of Sociology*, 55, 2 (2004), ss. 259-81

35 Ergun Özbudun, "From Political Islam to Conservative Democracy: The Case of the Justice and Development Party in Turkey," *South European Society and Politics*, 11, 3-4 (2006), s. 548.

36 Ersin Kalaycıoğlu, "Justice and Development Party at The Helm: Resurgence of Islam or Restitution of The Right-of-Center Predominant Party?", *Turkish Studies*, 11, 1 (2010), ss. 39-40.

oy verme davranışı sergilemektedirler. Toplumsal beklentilerle hareket eden partiler doğal olarak toplumun taleplerine karşı daha duyarlı hale gelir ve toplumun genişçe bir kesimini memnun edecek politikalar geliştirmek zorunda hissederler.

Ak Parti hükümetlerinin 2002 yılında bu yana yaptıkları demokratik reformları bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Özellikle kadın hakları alanında atılan adımların son derece önemli olduğunu, bunun demokrasinin sosyal ve kültürel temelini oluşturduğunu unutmamak gerekir. Doğum izninin 16 haftaya çıkarılması, nüfusu 50 binin üzerinde olan belediyelerde kadın sığınma evlerinin açılması, kız çocuklarının okullaşması için şartlı nakit desteğinin sağlanması ve nihayetinde çok sayıda kadının kamusal alana taşınmasında AK Parti hükümetlerinin önemli bir rol oynadığı söylenebilir.³⁷ Ak Parti kadın kolları üzerinde araştırma yapan Ayşe Ayata burada görev yapan kadınların feminist, İslami, liberal ve batılı değerleri bir araya getirerek sentezlediklerini ve bu dört değeri de kendi hayatlarında yaşadıklarını ortaya koymuştur.³⁸ İslami gençlik üzerinde bir çalışma yapan Ayşe Saktanber muhafazakâr gençliğin bir yandan geleneksel dinsel değerleri, bir yandan da modern seküler değerleri yaşadığını ortaya koymuştur.³⁹ Yine İslami bazı sivil toplum örgütleri üzerinde çalışan Ayşe Kadioğlu, Mazlum-Der, Özgür-Der ve Ak-Der gibi İslami sivil toplum örgütlerinin insan hakları, ayrımcılık, kadın hakları gibi modern bağlamda değerlendirilebilecek değerleri savunduğunu ortaya koymuştur.⁴⁰

Kısaca Türkiye’de son on yılda sivil toplum giderek artan bir ivme ile gelişmektedir. Sivil toplum hem örgütsel yapısı, hem sivil inisiyatif alanı hem de giderek katılım, özgürlük ve çeşitliliği öngören bir sivil kültür temeli üzerinden gelişmektedir. Ancak sivil toplumla ilgili bazı sorunların bulunduğunu da unutmamak gerekir. Bunların başında sivil toplum örgütlerinde ortaya çıkan popülizm, kliyantalizm ve fırsatçılık gelmektedir. Metin Heper’in ifadesiyle bu tür olumsuz özellikler sivil toplum örgütlerinin kendi içinde dinamik bir uzlaşmaya varmasına engel oluşturmaktadır.⁴¹ İkincisi, sivil toplum örgütlerinde baskın olan geleneksel değerler liberal demokratik değerlerin bu kuruluşlar tarafından özümsemesine engel oluşturmaktadır. Kalaycıoğlu’nun

37 Zana Çıtak and Özlem Tür, “Women between Tradition and Change: The Justice and Development Party Experience in Turkey”, *Middle Eastern Studies*, 44, 3 (2008), s. 456.

38 Ayşe Ayata Güneş and Fatma Tütüncü, “Party Politics of The AKP (2002-2007) and The Predicaments of Women at The Intersection of The Westernist, Islamist, and Feminist Discourses in Turkey”, *British Journal of Middle Eastern Studies*, 35, 3 (2008), s. 364.

39 Ayşe Saktanber, “Cultural Dilemmas of Muslim Youth: Negotiating Muslim Identities and Being a Young in Turkey”, *Turkish Studies*, 8, 3 (2007), ss. 421-24.

40 Ayşe Kadioğlu, “Civil Society, Islam And Democracy in Turkey: A Study of Three Islamic Non-Governmental Organizations”, *The Muslim World*, 95, 1 (2005), s. 38.

41 Metin Heper and Yıldırım, “Revisiting Civil Society in Turkey”, *Southeast European and Black Sea Studies*, 11, 1 (2001), s. 12.

ifade ettiği gibi akrabalık, torpil, hemşerilik ve partizanlık gibi özellikler sivil toplumsal değerlerin oturmasını önlemekte böyle sivil toplumun hakkaniyetçi bir temel üzerinden liberal demokratik değerlerle buluşmasını engellemektedir.⁴² Üçüncüsü Türkiye’de gelişen sivil toplum örgütleri genel olarak seçimden seçime oy verme, başışta bulunma gibi pasif mekanizmaları kullanmayı protesto, gösteri, sokak siyasetine tercih etmektedirler.⁴³ Bu da doğal olarak sivil toplum örgütlerinin hükümetler üzerinde sınırlı bir etkiye sahip olmasına yol açmaktadır. Son olarak sivil toplum örgütleriyle ilgili görülen sorunlardan birinin de “güven” sorunu olduğu görülmektedir. Güven sorunu da sivil toplumun daha fazla gelişini engelleyen önemli değerlerden biridir.

42 Ersin Kalaycıoğlu, “Turkish Democracy: Patronage Versus Government”, *Turkish Studies*, 2, 1 (2001), s. 63.

43 Ali Çarkoğlu and Cerem I. Cenker, “On The Relationship Between Democratic Institutionalization And Civil Society Involvement: New Evidence From Turkey”, *Democratization*, 18, 3 (2011), ss. 751-73.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

STK'LARDA KURUMSAL YAPI VE ÖRGÜTLENME

Bu bölümde, SERKA bölgesinde bulunan STK'ların kurumsal yapısı ve örgütlenme biçimi analiz edilecektir. Bu çerçevede, kurumun örgütlenme biçimi, yasal statüsü, kar amacı güdüp gütmeyeceği, kuruluş süreci ve yöneticilerin bileşimi, kuruluş amacı ve hedef kitlesi, üye ve gönüllü profili, alt yapı ve bilişim teknolojisi, gelir kaynakları, bir STK olarak karşılaştığı sorunlar hem bölge hem de il bazında kapsamlı bir biçimde ele alınıp incelenecektir.

Uzun tarihi geçmiş ve sivil toplum geleneğine sahip ülkelerde yer alan STK'larda kurumsallaşma düzeyi oldukça güçlüdür. Kurumsallaşma, STK'ların uzun bir geçmişe sahip olmaları ve kurumların kişilerden bağımsız çalışan ilke ve kurallara sahip oluşları ile ilgilidir. Kurumların uzun geçmişe sahip oluşu bu kurumlarla ilgili belli bir bilgi birikimi ve deneyimin oluşmasına yol açmakta, bu da kurumsallaşmada önemli bir faktör olarak ön plana çıkmaktadır. Uzun deneyime sahip olmak aynı zamanda, STK'lara belli bir istikrar ve süreklilik de kazandırmaktadır. Kişilerden bağımsız işleyen güçlü bir kurumsal yapının varlığı, bir STK'nın örgütlenme biçiminden karşılaştığı sorunları çözme yeteneğine kadar pek çok konuyu doğrudan etkilemektedir.

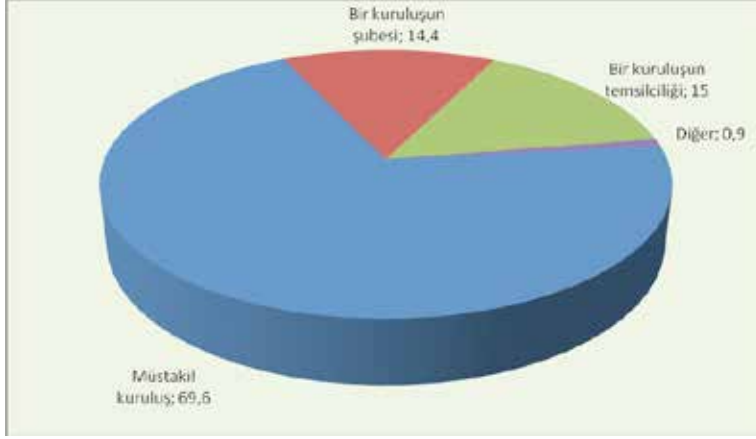
Güçlü, istikrarlı ve devletten özerk sivil toplum geleneğinin yeterince olgunlaşmış kurumsallaşmadığı Türkiye'nin, fiziki altyapı ve sosyo-ekonomik bakımdan görece daha az gelişmiş dört ilini kapsayan SERKA bölgesinde yer alan STK'ların büyük çoğunluğu, kurumsal kapasite ve örgütlenme biçimi bakımından zayıflık göstermektedir. Bunda, STK'ların kuruluş tarihlerinin çözümleneceği başlıkta görüleceği gibi, bölgede bulunan STK'ların uzun bir geçmişe sahip olmamaları etkili olduğu kadar, toplumun bütün kesimlerinde sivil toplum bilincinin henüz yeterince yerleşik hale gelemediği de etkili olmaktadır. Bölgede, toplumun daha çok eğitilmiş ve girişimci toplum kesimlerinin öncülüğünde kurulan STK'ların, oldukça yaygın bir çeşitlilik içinde kurulduğu gözlemlenmekle birlikte, aşağıdaki başlıklarda ayrıntılı bir biçimde çözümleneceği gibi, kurumsal kapasitesi, örgütlenme biçiminin zayıflığı, altyapı ve gelir kaynaklarının yetersizliği, üye/gönüllülerin profili ve ilgisizliği vb nedenlerden ötürü, karşılaştığı sorunları çözme kapasitesi düşük profilde seyretmektedir.

1. STK'larda Örgütlenme Biçimi

Bölgede bulunan STK'ların müstakil bir kuruluş, bir kuruluşun temsilciği ya da şubesi mi olup olmadığı anlamına gelen örgütlenme biçimi, araştırmada ele alınan konulardan birisi olmuştur. Bu bakımdan, aşağıdaki tablodan görüldüğü gibi araştırma kapsamına alınan 319 STK'nın 222'si müstakil kuruluş, 48'i bir kuruluşun temsilciliği, 46'sı bir kuruluşun şubesi olarak örgütlenmiştir. Başka bir deyişle bölgede, Türkiye'deki herhangi bir kuruluşa bağlı olmadan örgütlenen STK sayısı oldukça baskın bir karakter arz etmektedir. Birbirinden farklı ya da aynı konu ve alanlarda müstakil bir biçimde örgütlenen STK sayısının baskın olması, bölgede kurumsal özerklik ve bağımsız örgütlenme tarzında güçlü bir eğilimi yansıtmakla birlikte -bir bütün olarak bölgenin şartları ve ilgili STK'ların altyapı ve gelirleri düşünüldüğünde- müstakil örgütlenmenin, STK'ların gerçekleştirme istediklerini yerine getirme ve karşılaştıkları sorunları çözme kapasitesinde yetersiz olmalarında önemli bir etken olduğu gözlemlenmiştir. Öte yandan bölgede, müstakil kuruluşa oranla oldukça düşük seviyede olan bir kuruluşun şubesi ya da temsilcisi olan STK sayısının azlığı, Türkiye'de güçlü, kurumsal ve istikrarlı STK'ların, temsilcilik ve şube açarak bölge ve bölge insanına katkılarının sınırlı kaldığının bir göstergesidir.

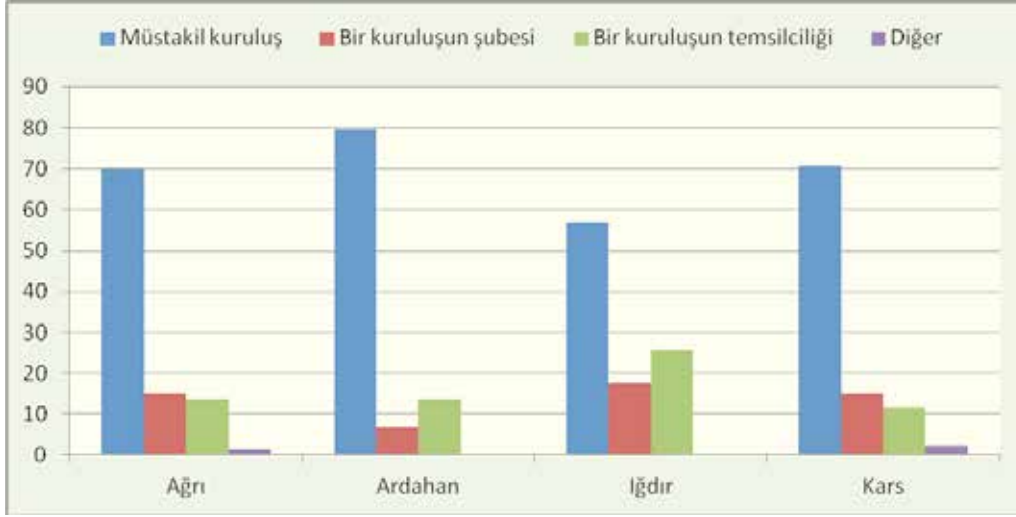
Bölgede bulunan STK'ların iller bazında örgütlenme biçimine bakıldığında, müstakil kuruluş olarak örgütlenmenin en fazla yoğunlaştığı il yüzde 79,5'le Ardahan, en az yoğunlaştığı il yüzde 56,9'la Iğdır olduğu görülmektedir. Kars'ta müstakil kuruluş biçiminde örgütlenme sayısı yaklaşık yüzde 71 iken, Ağrı'da bu oran yaklaşık yüzde 70 seviyesindedir. Başka bir deyişle, Ağrı ve Kars'taki STK'ların müstakil kuruluş şeklinde örgütlenme sayıları oldukça birbirine yakındır. İller bazındaki bu oranlar göstermektedir ki, bölgede daha gelişmiş illerde STK'ların müstakil örgütlenme sayısı azalırken, görece geri kalmış illerde müstakil örgütlenme sayısı yükselmektedir. Ardahan ve Iğdır illeri bu durumun tipik bir örneğini temsil etmektedir. Aynı şekilde, iller bazında STK'ların bir kuruluşun temsilciliği ya da şubesi biçiminde örgütlenme sayılarındaki farklılık da aynı durumu doğrular niteliktedir. Bu bakımdan yine Ardahan ve Iğdır illeri önemli iki örneği temsil etmektedir. Iğdır'daki STK'ların bir kuruluşun temsilciliği şeklinde örgütlenme oranı yüzde 25,5 iken, Ardahan'da bu oran yüzde 13,6'dır. Yine Iğdır'daki STK'ların bir kuruluşun şubesi şeklinde örgütlenme oranı yüzde 17,6 iken, Ardahan'da bu oran yüzde 6,8 ile oldukça düşüktür. Kars ve Ağrı'daki STK'ların bir kuruluşun şubesi şeklinde örgütlenme oranı yaklaşık yüzde 15'le aynı seviyede iken, bir kuruluşun temsilciliği şeklinde örgütlenme oranı sırasıyla yüzde 11,6 ve 13,7'dir.

Tablo 1: Kurumun Örgütlenme Biçimi

	Sayı	Yüzde
Müstakil kuruluş	222	69,6
Bir kuruluşun şubesi	46	14,4
Bir kuruluşun temsilciliği	48	15,0
Diğer	4	0,9
Toplam	320	100

Bölge ve iller bazında tüm bu verilere bakıldığında, bölgede bulunan STK'ların başat örgütlenme tarzının müstakil kuruluş şeklinde olduğu görülmekle birlikte, bu durumun illerin gelişmişlik düzeyine bağlı oranda değişim gösterdiği izlenmektedir. İklim koşulları, sınır ticareti ve sanayi açısından daha gelişmiş il olan Iğdır'da STK'ların müstakil kuruluş şeklinde örgütlenme sayısı düşük iken, bir kuruluşun temsilciliği ve şubesi şeklinde örgütlenme sayısının diğer üç ile göre oldukça yüksek olduğu fark edilmektedir. Bölgede daha geri kalmış il olan Ardahan'daki STK'ların müstakil kuruluş şeklinde örgütlenme oranı diğer üç ile oranla oldukça yüksek seyrederken, bir kuruluşun temsilciliği ve şubesi şeklinde örgütlenme sayısının yine diğer üç ile oranla düşük kaldığı gözlemlenmektedir. Bu durum, Türkiye'ye hitap eden STK'ların bölgede fiziki altyapı, iklim ve ticaret gibi sosyo-ekonomik bakımdan daha gelişmiş illerde şube ya da temsilcilik açma yönünde daha güçlü bir eğilim içinde olduğunu gösterdiği gibi, bundan mahrum kalan illerin de kendi seslerini duyurmak amacıyla müstakil kuruluş şeklinde örgütlenen STK'lar kurma yönünde bir çaba içinde olduklarını gösterir.

Tablo 2: Kurumun Örgütlenme Biçimi (İllere Göre)

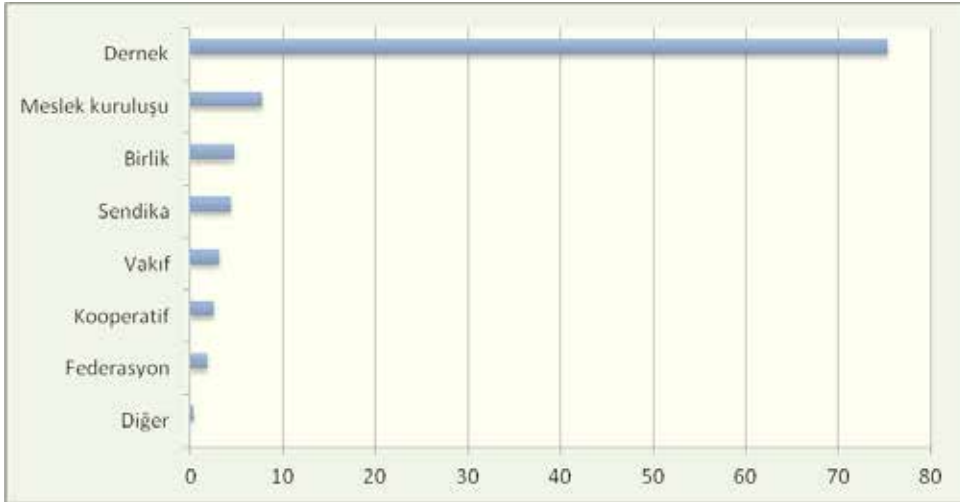
	Ağrı	Ardahan	Iğdır	Kars
Müstakil kuruluş	69,8	79,5	56,9	70,9
Bir kuruluşun şubesi	15,1	6,8	17,6	15,1
Bir kuruluşun temsilciliği	13,7	13,6	25,5	11,6
Diğer	1,4			2,3
Toplam	100	100	100	100

Bölgede bulunan STK'ların örgütlenme biçimini doğrudan etkileyen faktörlerden birisi de haiz oldukları yasal statüdür. STK'ların belirli yasal statülere uygun olarak kurulması, STK'ların faaliyet, alan ve işlevlerini doğrudan etkilemektedir. Türkiye'de dernek tipinde statüye sahip olmak, yasal ve mali açıdan kuruluşu ve örgütlenmesi en kolay örgütlenme biçimidir. Bu bakımdan, bölgenin şartları göz önüne getirildiğinde, bölgede yasal statüsü dernek olan STK'ların oldukça baskın bir karakter arz ettiği görülmektedir. İlgili tabloda da görüleceği gibi, bölgede yasal statüsü dernek olan STK'ların sayısı 241'dir. Araştırma kapsamına alınan STK sayısının 320 olduğu düşünüldüğünde bu sayının oldukça yüksek olduğu fark edilecektir.

Dernek tipi başat örgütlenme biçiminin dışında, sırasıyla bölgede yasal statüsü meslek kuruluşu olan STK sayısı 25, birlik olan STK sayısı 15, sendika olan STK sayısı 14, vakıf olan STK sayısı 10, kooperatif olan STK sayısı 8, federasyon olan STK sayısı 6'dır. Bu rakamlar da göstermektedir ki, bölgede yasal ve mali açıdan kuruluşu daha kolay ve istenilen faaliyeti gerçekleştirmede hareket kabiliyeti daha esnek olan

dernek tipi örgütlenme tarzı başat olmakla birlikte, belirli meslekler arası dayanışma ve yardımlaşmayı özendiren meslek kuruluşu biçiminde örgütlenme ile özellikle tarım ve hayvancılık yapan üyelerine yönelik faaliyetlerde bulunan kimi STK'ların da birlik şeklinde örgütlendikleri görülmektedir. Bölgenin daha çok tarım ve hayvancılık bölgesi olduğu düşünüldüğünde belirli üretim dallarında kooperatif tipi örgütlenmenin daha yüksek olması beklenirken, yasal statüsü kooperatif olan STK sayısının sınırlı seviyede seyretmesi dikkatlerden kaçmamaktadır. Bölgenin yoğun sanayi ve ticaret bölgesi olmaması ve işçi sınıfının oluşmamasına rağmen sendika sayısının 14 olması, bölgede işçi örgütlenmesinden ziyade kamu emekçileri ve belirli alanlarda faaliyet gösteren kimi hizmet ve üretim sektörünün sendika tipi örgütlenmesinden kaynaklanmaktadır.

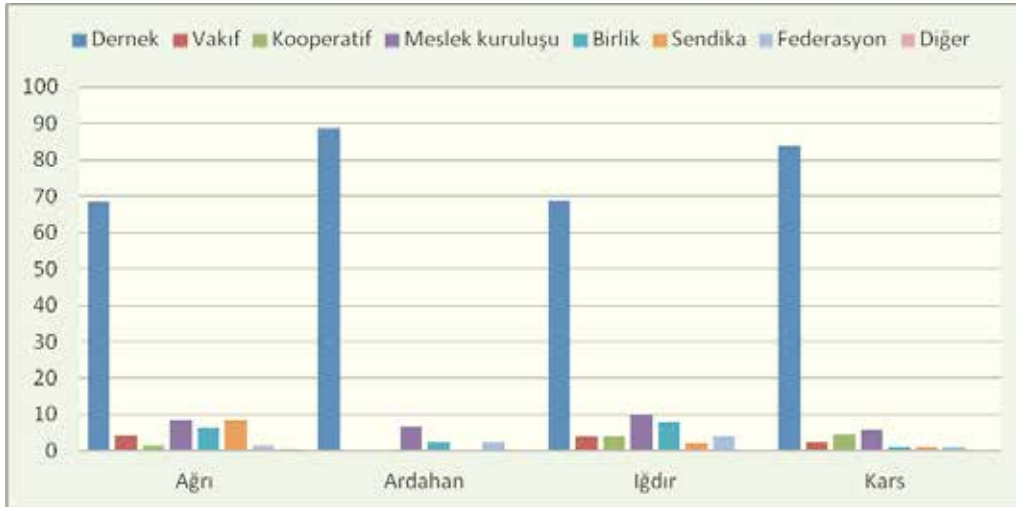
Tablo 3: Kurumun Yasal Statüsü

	Sayı	Yüzde
Dernek	241	75,3
Vakıf	10	3,1
Kooperatif	8	2,5
Meslek kuruluşu	25	7,8
Birlik	15	4,7
Sendika	14	4,4
Federasyon	6	1,9
Diğer	1	0,3
Toplam	320	100

STK'ların yasal statü bakımından örgütlenme biçimlerine tek tek il bazında bakıldığında, yine yasal statüsü dernek olan STK sayısının dört ilde de oldukça baskın olduğu izlenmektedir. Tabloda da görüldüğü gibi, yasal statüsü dernek olan STK sayısı, Ardahan'da yüzde 88.6, Kars'ta yüzde 83.7, Iğdır'da yüzde 68.6 ve Iğdır'da yüzde 68.3 oranındadır. Ardahan ve Kars'ta yasal statü bakımından dernek biçiminde örgütlenme sayısı Ağrı ve Iğdır'ın oldukça üstünde seyretmektedir. Bunun nedeni, yapılan görüşme ve gözlemlerimize göre, Ardahan ve Kars'ın Ağrı ve Iğdır illerine nazaran sosyolojik bakımdan daha parçalı bir toplum yapısına sahip olması ile ilintili olduğu düşünülmektedir. Yine, iller bazında da, Ağrı hariç, yasal statüsü meslek kuruluşu ve birlik olan STK sayısı dernek tipi örgütlenmeden sonra gelmektedir. Burada dikkate değer bir husus, Ağrı'da yasal statüsü sendika olan STK oranı yüzde 8.6 olup, diğer illere nazaran, birlik tipi örgütlenmenin üstünde seyretmesidir. Bunun nedeni, Ağrı'da sanayi ve ticaretin diğer illere nazaran görece daha gelişmiş olması ile ilgili olsa gerektir. Öte yandan, Ardahan'da dernek sayısının diğer illere nazaran fazla olmasına rağmen, vakıf, kooperatif ve sendikanın hiç olmaması da Ardahan'ın görece daha geri kaldığının bir işaretidir.

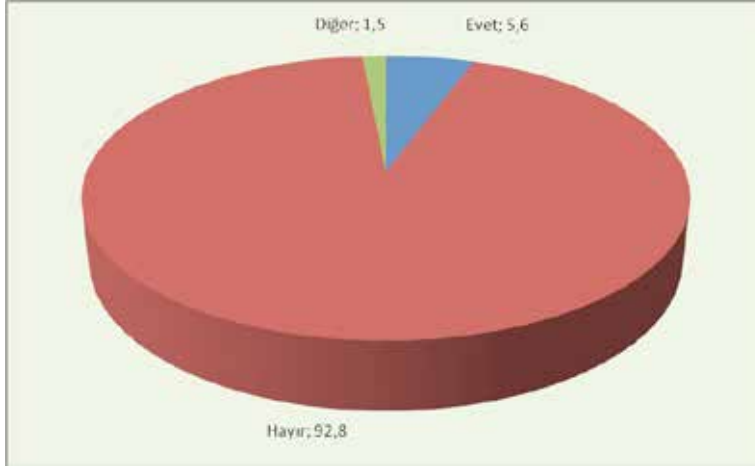
Tablo 4: Kurumun Yasal Statüsü (İllere Göre)

	Ağrı	Ardahan	Iğdır	Kars
Dernek	68,3	88,6	68,6	83,7
Vakıf	4,3		3,9	2,3
Kooperatif	1,4		3,9	4,7
Meslek kuruluşu	8,6	6,8	9,8	5,8
Birlik	6,5	2,3	7,8	1,2
Sendika	8,6		2,0	1,2
Federasyon	1,4	2,3	3,9	1,2
Diğer	0,7			
Toplam	100	100	100	100

STK olmanın önemli göstergelerinden birisi de kar amacı gütmemeleridir. Bu bakımdan, bölgede örgütlenen STK'lara bir bütün olarak bakıldığında, 320 STK'nın 297'sinin kar amacı gütmeyen tablodan izlenmektedir. Bölgede kar amacı güden STK sayısı 18'dir. Bölgede kar amacı güden STK'ların büyük çoğunluğu tarım ve hayvancılık eksenli üretime yönelik örgütlenmelerden kaynaklanmaktadır. Bu tip örgütlenmelerin de STK olup olmadığı tartışılabilir olmasına rağmen, bölgede kar amacı gütmeyen STK sayısının neredeyse tamamına yakın seyretmesi, bölgede STK'ların faaliyet ve işlevlerine ilişkin hissedilir derecede bir bilincin olduğunun göstergesidir.

Tablo 5: Kurum Kâr Amacı Gütüyor mu?

	Sayı	Yüzde
Evet	18	5,6
Hayır	297	92,8
Diğer	5	1,5
Toplam	320	100

Aynı şekilde STK'ların kar amacı güdüp gütmeyen sorusuna iller bazında bakıldığında da, Kars hariç, diğer üç ilde bu oranın yüzde 93'ler üstünde seyrettiği gözlemlenmektedir. Kars'ta bu oran yaklaşık yüzde 90 düzeyindedir. Yine, kar amacı güden STK sayısı Kars'ta yaklaşık yüzde 9 ile diğer üç ilin toplam oranına yakındır. Bilindiği gibi sivil toplum örgütleri kar amacı gütmeyen kuruluşlar olarak tanımlanırlar.

Tablo 6: Kurum Kâr Amacı GÜdüyor mu? (İllere Göre)

	Ağrı	Ardahan	Iğdır	Kars
Evet	5,0	2,3	3,9	9,3
Hayır	93,5	95,5	94,1	89,5
Diğer	1,4	2,3	2	1,2
Toplam	100	100	100	100

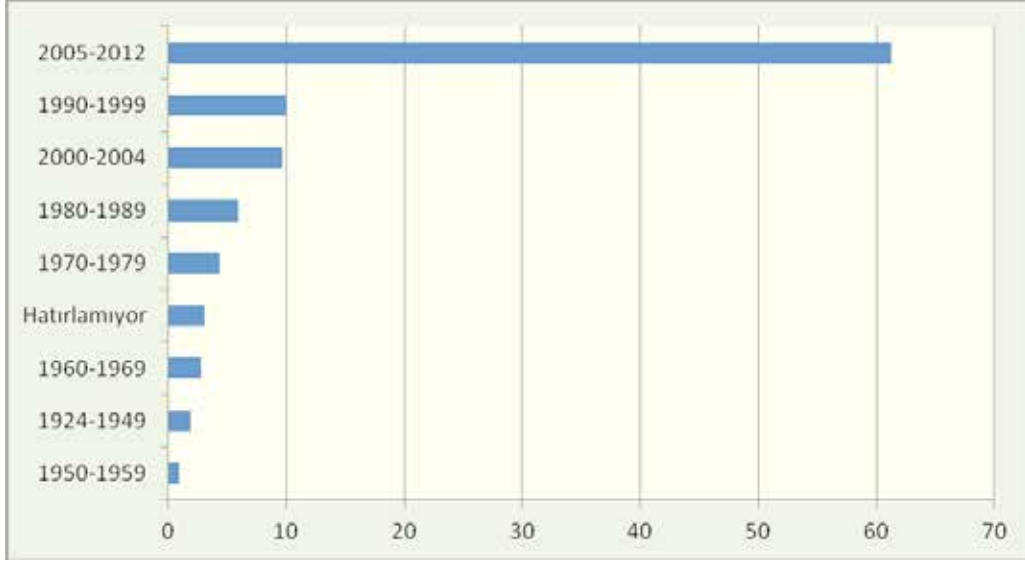
Kuşkusuz sivil toplum kuruluşları kendilerini döndürecek düzeyde bir gelire sahip olabilirler. Ancak elde ettikleri gelirleri kar maksimizasyonu amacıyla değil, hizmet amacıyla kullanırlar. İkinci bölümde ifade edildiği gibi sivil toplum örgütleri aile, devlet ve pazarın dışında kalan genişçe bir alanı kapsarlar. STK'ların devlet dışında kalmaları politik kuruluşlar olmamalarına, ekonomik pazarın dışında kalmaları kar amacı gütmemelerine, aile dışındaki alanda kalışları da kamusal aktörler olmalarına işaret eder. Kısaca STK'lar kar peşinde koşan kuruluşlar değil, toplumsal hizmet peşinde koşan gönüllü kuruluşlardır. Bölgedeki STK'ların bu çerçevede faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır.

2. STK'ların Kuruluş Süreci ve Yöneticiler

Bu başlık altında, bölgede bulunan STK'ların kuruluş tarihi, halihazırda kaçınıcı başkan görev yaptığı ve mevcut başkanın kaç yıldan beri bu görevde bulunduğu konularına ilişkin analizler bölge ve il bazında değerlendirmeye tabi tutulacaktır. STK'ların kuruluş süreci ve yönetim bileşiminin analizi, STK'ların kurumsal ve çoğulcu bir yapıyı haiz olup olmadığı ile ilgilidir. Uzun bir geçmişe sahip STK'larda kişilerden bağımsız işleyen bir mekanizmanın varlığı, kurumsal yapının güçlü, istikrarlı ve sürdürülebilir olduğunun bir göstergesidir. Kurumların uzun geçmişe sahip oluşu bu kurumlarla ilgili belli bir bilgi birikimi ve deneyimin oluşmasına yol açmakta, bu da kurumsallaşmada önemli bir faktör olarak ön plana çıkmaktadır.

Türkiye'de olduğu gibi bölgede de STK'ların kurumsal ve çoğulcu bir yapıya yeterince kavuşamamasının en önemli nedenlerinden birisi, güçlü tarihsel geleneği haiz olmayıp kısa bir geçmişe sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu durum, kişilerden bağımsız güçlü ve istikrarlı bir kurumsal yapının önünde engel oluşturduğu gibi kurumun daha çok STK'yı kuran başkanın ya da az sayıda yöneticinin kişisel girişimleri ile ayakta durduğunun bir göstergesidir.

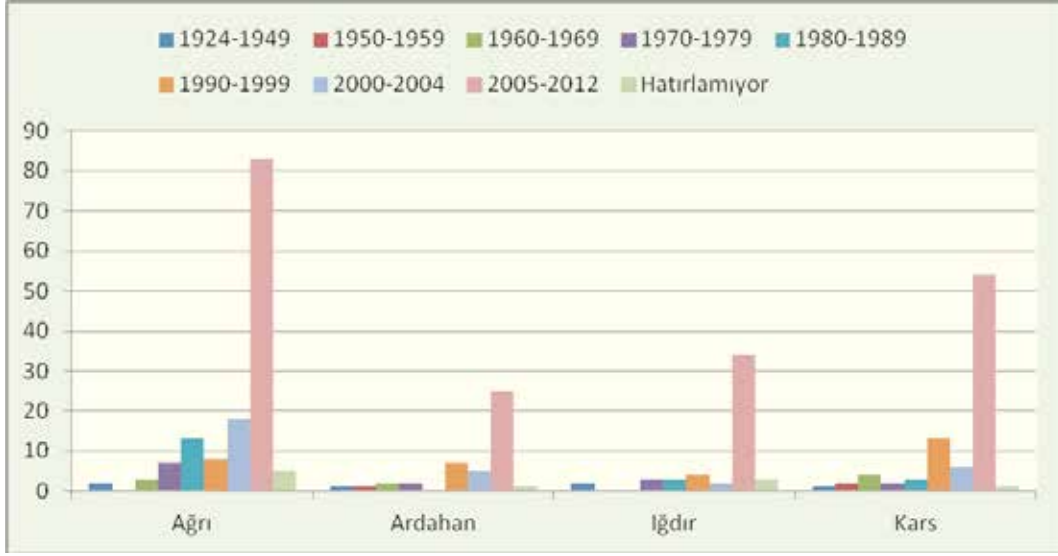
Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi araştırma kapsamına alınan 320 STK'dan 196'sı 2005 yılından sonra kurulmuştur. Bölgede 1980 ile 2004 yılları arasında kurulan STK sayısı 82'dir. 1924 ile 1979 yılları arasında kurulan STK sayısı ise sadece 32'dir. Yıllara göre kurulan STK sayısı dikkate alındığında, bölgede bulunan STK'ların büyük çoğunlukla on beş ve daha düşük yaşlarda olduğu anlamına gelmektedir. Araştırma kapsamına alınan derneklerin yaklaşık yüzde 71'nin 2000 yılından sonra kurulduğu görülmektedir. Bu tablo, STK'ların yapısal sorunlarının arkasındaki nedeni açıkça resmetmektedir. Zira STK'ların hem mali açıdan zayıf olmaları, hem de yeterli kurumsallaşma deneyiminden yoksun olmaları bunların yeni kuruluşlar olmalarına bağlanabilir.

Tablo 7: Kuruluş Tarihi

	Sayı	Yüzde
1924-1949	6	1,9
1950-1959	3	0,9
1960-1969	9	2,8
1970-1979	14	4,4
1980-1989	19	5,9
1990-1999	32	10,0
2000-2004	31	9,7
2005-2012	196	61,3
Hatırlamıyor	10	3,1
Toplam	320	100

Derneklerin kuruluş yılları iller bazında analiz edildiğinde, Kars ve Ağrı illerinde diğer illere nazaran 2005 yılından sonra kurulan STK sayısı oldukça fazladır. 2005 yılından sonra kurulan STK sayısı Ağrı'da 83, Kars'ta 54'dir. Bu oran, Iğdır'da 34, Ardahan'da 25'tir. Yine, 1990-2004 arasında kurulan STK sayısı, Ağrı'da 26, Kars'ta 19, Ardahan'da 12, Iğdır'da 6'dır. İller bazında bütün bu rakamlar göstermektedir ki, kuruluş tarihleri oldukça yeni olsa da, STK'ların daha çok Ağrı ve Kars illerinde yoğunlaştığı dikkatlerden kaçmamaktadır. Kuruluş tarihi 1990 öncesine bakıldığında Ağrı'da kurulan STK sayısının görece diğer illerden fazla olduğu izlenmektedir. Araştırma kapsamına alınan illerde kurulan STK'ların kuruluş tarihlerinin yeni olması, bölgede Türkiye ve dünyadaki gelişme trendine bağlı olarak STK bilincinin artmaya başladığının ve son yıllarda ulusal ve uluslararası kuruluşların verdiği proje desteğinden faydalanmak için STK kurulduğunun da bir göstergesidir.

Tablo 8: Kuruluş Tarihi (İllere Göre)

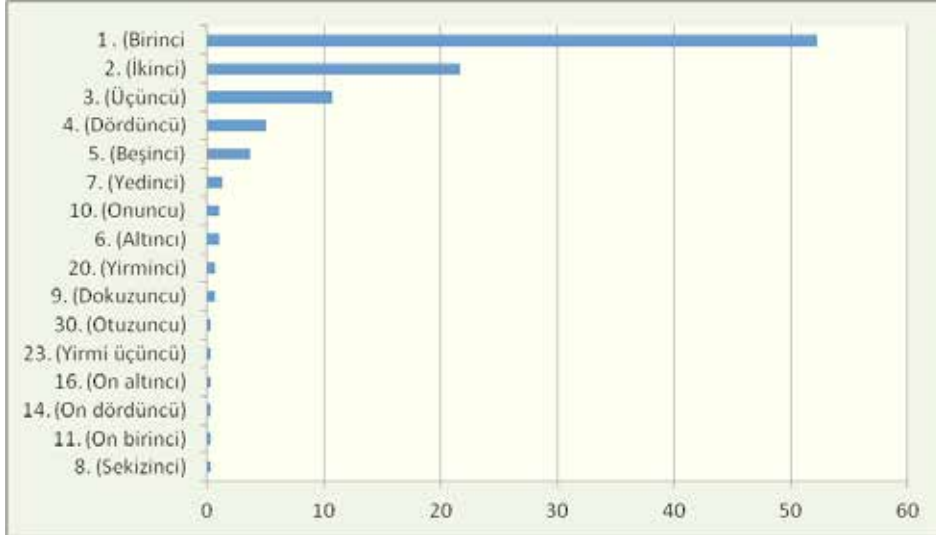

	Ağrı	Ardahan	Iğdır	Kars
1924-1949	2	1	2	1
1950-1959		1		2
1960-1969	3	2		4
1970-1979	7	2	3	2
1980-1989	13		3	3
1990-1999	8	7	4	13
2000-2004	18	5	2	6
2005-2012	83	25	34	54
Hatırlamıyor	5	1	3	1
Toplam	139	44	51	86

STK'ların yönetim yapısını doğrudan ilgilendiren, başkanların görev sürelerine ilişkin sorular da araştırmada ele alınan konulardan biri olmuştur. STK'ların hem kendi içlerinde hem de toplum karşısında çoğulcu ve demokratik bir yapıya sahip olup olmadığını ortaya çıkaran etmenlerden birisi de, yıllar içinde STK başkanlarının değişip değişmediğidir. STK'larda uzun yıllar aynı başkan ve yöneticilerin görev başında olması iki nedenle açıklanabilir: Birincisi, ilgili STK'da demokratik ve çoğulcu bir seçimle başkan değişiminin güçlü bir eğilim olmaması, ikincisi ise toplumda STK başkanı ve yöneticisi olma konusunda yeterli istek ve yetkinliğin olmaması ile açıklanabilir. Araştırma kapsamına alınan bölge gerçekleri dikkate alındığında, STK'larda yönetimlerin profesyonel mantık ve demokratik bir süreç kazanamadığı

görülmüştür. Bu da ilgili STK'ların yeterince güçlü kurumsal yapıya sahip olmadıklarını ortaya çıkarmaktadır. Elde edilen bulgu ve kimi STK'larla yüzyüze görüşmelerden hareketle, STK'ların yönetimlerinin amatör bir mantıkla oluştuğu ve yöneticilerinin amatör bir ruhla büyük özverilerde bulunarak çalıştığı söylenebilir. Bu bakımdan STK başkanlığı ve yönetimi için yoğun bir rekabet görülmemekte, hatta bazı yerlerde STK yönetimine üyelerin ısrarı üzerine talip olunmaktadır. STK başkanlığı ve yönetiminin zamansal açısından belli bir maliyet getirdiği bir gerçek olmakla birlikte, STK'larda başkan ve yönetim değişiminin yıllara oranla düşük olması, STK'ların belli ilke ve kurallardan ziyade kişisel girişim ve amatör bir ruhla çalıştığını göstermektedir.

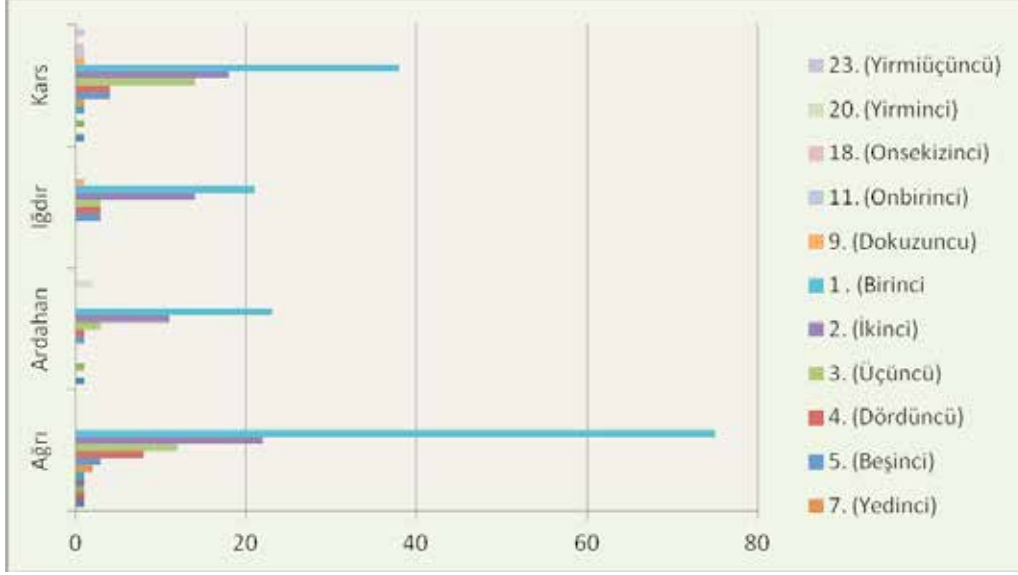
Tablo 9: Kurumda Kaçınıcı Başkan Görev Yapmaktadır?

	Sayı	Yüzde
1. (Birinci)	157	52,3
2. (İkinci)	65	21,7
3. (Üçüncü)	32	10,7
4. (Dördüncü)	15	5,0
5. (Beşinci)	11	3,7
6. (Altıncı)	3	1,0
7. (Yedinci)	4	1,3
8. (Sekizinci)	1	0,3
9. (Dokuzuncu)	2	0,7
10. (Onuncu)	3	1,0
11. (On birinci)	1	0,3
14. (On dördüncü)	1	0,3
16. (On altıncı)	1	0,3
20. (Yirminci)	2	0,7
23. (Yirmi üçüncü)	1	0,3
30. (Otuzuncu)	1	0,3
Bilinmeyen	20	6,6
Toplam	320	100

Bu çerçevede, kuruluş tarihleri çok eski olmamakla ve bölgede 2000 sonrası kurulan STK sayısı büyük çoğunluğa sahip olmakla birlikte, aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi bölgede bulunan STK'ların yaklaşık yüzde 75'inde birinci ve ikinci başkanın görevde olduğu gözlemlenmektedir. Başka bir deyişle, araştırma kapsamına alınan 320 STK'nın 222'sinde birinci ve ikinci başkan görev yapmaktadır. Aynı zaman diliminde STK'larda üçüncü, dördüncü ve beşinci başkanın görev yaptığı STK sayısı 58'dir. Bu da yaklaşık yüzde 19'a tekabül etmektedir. Aynı STK'larda altıncı başkandan otuzuncu başkana kadar görev yapanların oranı yaklaşık yüzde 5 olup çok düşük bir seyir izlemektedir. Kaçınıcı başkanın görev yaptığına bir bütün olarak bakıldığında, bölgede bulunan STK'larda başkan değişiminin oldukça seyrek bir seyir izlemesi, büyük çoğunlukla söz konusu STK'ların belirli insanların amatör girişim ve özverili gayretleri ile kurulduğu ve çalışmalarını aynı başkanla sürdürdüğüünün bir göstergesi olarak okunmalıdır. Başkan değişiminde yaşanan seyreklik, aynı zamanda ilgili STK'ların tam anlamıyla kurumlaşmadığı ve istikrarlı bir yapıya kavuşmadığının göstergesidir. Söz konusu STK'larda başkan değişiminin düşük profilde seyretmesi, kişiye bağlı çalışan bir STK görüntüsü ortaya çıkarmakla birlikte, STK'ların kendi içinde yeterince çoğulcu ve demokratik bir yapıya kavuşmadığının da göstergesidir.

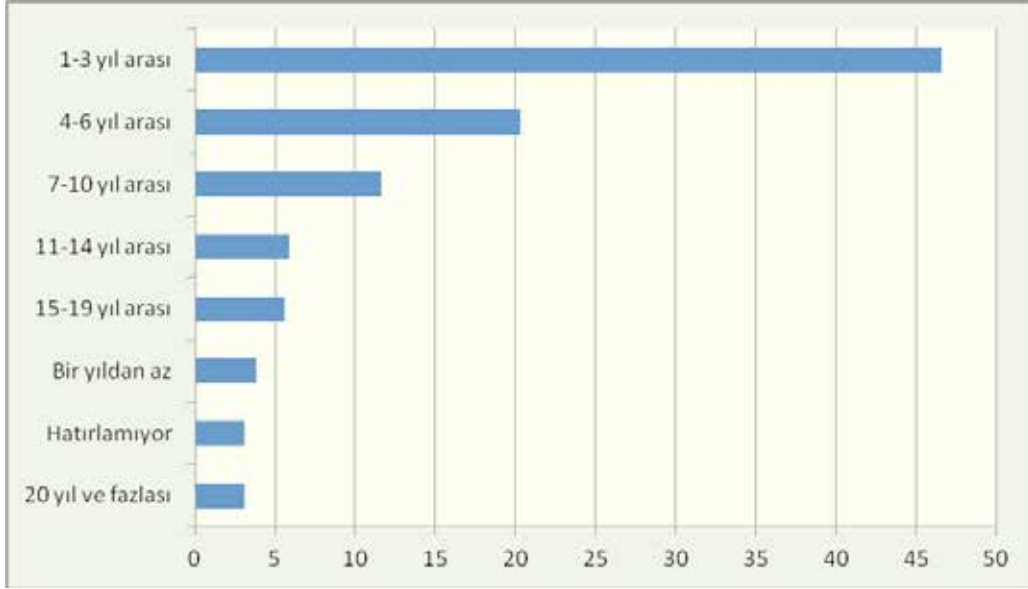

Tablo 10: Kurumda Kaçınıcı Başkan Görev Yapmaktadır? (İllere Göre)

	Ağrı	Ardahan	Iğdır	Kars
1. (Birinci)	75	23	21	38
2. (İkinci)	22	11	14	18
3. (Üçüncü)	12	3	3	14
4. (Dördüncü)	8	1	3	4
5. (Beşinci)	3	1	3	4
6. (Altıncı)	1	1		1
7. (Yedinci)	2			1
8. (Sekizinci)	1			
9. (Dokuzuncu)			1	1
10. (Onuncu)	1	1		1
11. (Onbirinci)				1
14. (Ondördüncü)	1			
18. (Onsekizinci)				1
20. (Yirminci)		2		
23. (Yirmiüçüncü)				1
30. (Otuzuncu)	1			1
Bilinmeyen	12	1	6	
Toplam	139	44	51	86

Kurumda kaçınıcı başkan görev yapmaktadır sorusu iller bazında değerlendirildiğinde, Ağrı'da 127 STK içinde halihazırda birinci ve ikinci başkanın görev yaptığı STK'sayısı 97'dir. Kars'ta 86 STK içinde bu sayı 56, Ardahan'da 43 STK içinde bu sayı 34, Iğdır'da 45 STK içinde bu sayı 35'dir. Ayrıca iller bazında kurumda kaçınıcı başkan görev yapmaktadır sorusuna, hatırı sayılır sayıda bilinmiyor cevabının verilmesi, STK'ların bölgede yeterince kurumlaşmadığının bir göstergesi olarak okunmalıdır.

Tablo 11: Mevcut Başkan Ne Zamandan Beri Görevdedir?

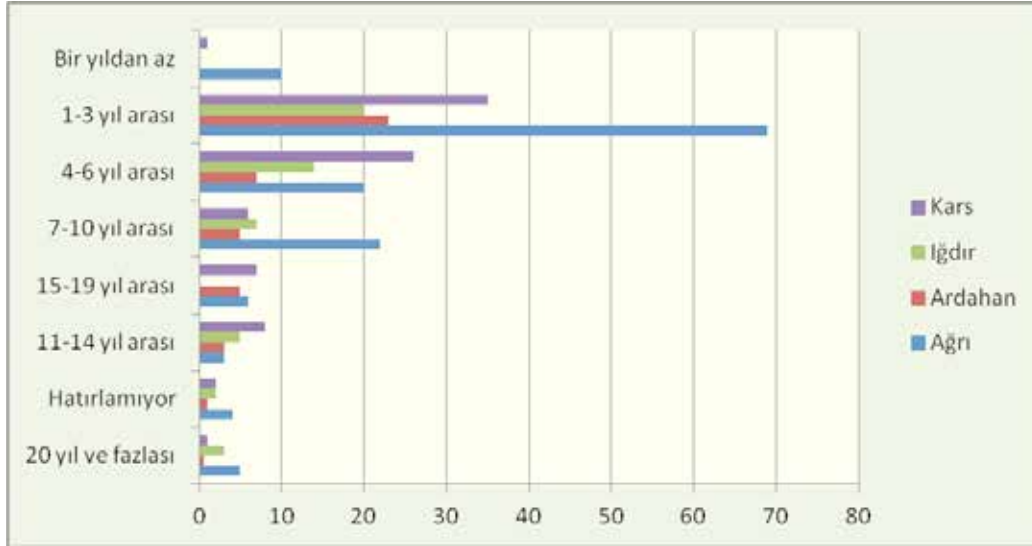

	Sayı	Yüzde
Bir yıldan az	12	3,8
1-3 yıl arası	149	46,6
4-6 yıl arası	65	20,3
7-10 yıl arası	37	11,6
11-14 yıl arası	19	5,9
15-19 yıl arası	18	5,6
20 yıl ve fazlası	10	3,1
Hatırlamıyor	10	3,1
Toplam	320	100

Bölgede bulunan STK'ların kurumlaşma düzeyini gösterecek ve çoğulcu ve demokratik bir yapıya sahip olup olmadığını ölçecek göstergelerden birisi de, mevcut başkanın ne zamandan beri görevde olduğunun bilinmesidir. Bu minvalde araştırma kapsamındaki 320 STK'ya bakıldığında, 1ile3 yıl arasında görevde olan mevcut

başkan sayısı 149, 4 ile 6 yıl arasında görevde olan mevcut başkan sayısı 65, 7 ile 10 yıl arasında görevde olan mevcut başkan sayısı 37, 10 yıl ve üzeri yıllarda görevde olan mevcut başkan sayısı 57'dir. Bir başka deyişle, araştırma kapsamına alınan bölgedeki STK'larda mevcut başkanların neredeyse yarısı, 4 yıl ve üzeri yıllardır başkanlık görevlerini sürdürmektedir. Bu sayılar, bölgedeki STK'larda mevcut başkanların uzun yıllardır başkanlık yaptığı ve başkanlık değişiminin sınırlı olduğunun bir göstergesi olarak okunmalıdır. Bu durum, bölgedeki STK'ların yönetim ve faaliyetlerinde bir istikrar faktörü olarak değerlendirilebilir. Ancak bir başka açıdan bu durum, bölgedeki STK'ların kurumlaşmadan öte daha çok kişiye bağlı faaliyet gösterdiğinin karinesi olarak okunabilir.

Tablo 12: Mevcut Başkan Kaç Yıldır Görevdedir? (İllere Göre)

	Ağrı	Ardahan	İğdır	Kars
Bir yıldan az	10			1
1-3 yıl arası	69	23	20	35
4-6 yıl arası	20	7	14	26
7-10 yıl arası	22	5	7	6
11-14 yıl arası	3	3	5	8
15-19 yıl arası	6	5		7
20 yıl ve fazlası	5		3	1
Hatırlamıyor	4	1	2	2
Toplam	139	44	51	86

Bölgedeki STK'larda mevcut başkanların kaç yıldır görevde olduğuna ilişkin sorulan soru iller bazında analiz edildiğinde, Ağrı'nın aksine Ardahan, Iğdır ve Kars'ta bir yıldan az görev başında bulunan mevcut başkan bulunmadığı dikkat çekmektedir. Ağrı'da bu sayı 139 STK içinde 10'dur. 1 ile 3 yıl arasında görevde olan mevcut başkan sayısı Ağrı'da 139 STK içinde 69, Kars'ta 86 STK içinde 35, Iğdır'da 51 STK içinde 20, Ardahan'da 44 STK içinde 23'tür. 4 ile 6 yıl arasında görevde olan mevcut başkan sayısı, Ağrı'da 139 STK içinde 20, Kars'ta 86 STK içinde 26, Iğdır'da 51 STK içinde 14, Ardahan'da 44 STK içinde 7'dir. Yıllar bazında mevcut başkanların görevde olması bakımından illerin, birbirinden çok da büyük farklılık arz etmediği görülmektedir.

3. STK'ların Kuruluş Amacı ve Hedef Kitlesi

Bu başlık altında, bölgede bulunan STK'ların kuruluş amacı ve hedef kitesine yönelik analizler hem bölge hem iller bazında değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Bilindiği gibi STK'lar, yerel, ulusal ve uluslararası sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal sorunlarla ilgilenmek, sosyal sorumluluk gereği sorunların üstesinden gelmek amacıyla kurulan ve faaliyet gösteren sivil girişimlerdir. Son yıllarda STK'ların daha çok buldukları yöreye ilişkin sorunlara ilişkin kuruldukları ve faaliyet gösterdikleri gözlemlenmektedir. Yerel sorunlara yerel çözüm üretmek ve buldukları yöredeki insanlara yönelik faaliyette bulunmak amacıyla özellikle yerelde kurulan STK'ların, öncelikle buldukları yörenin sosyal, ekonomik ve kültürel sorunlarıyla uğraşmak durumunda olmaları, yerel inisiyatif ve demokrasinin gelişimine katkı yapacağı aşikardır. Özellikle küreselleşme ve Avrupa Birliği süreci ile birlikte, STK'ların buldukları bölge ve yöreye ilişkin sosyal sorumluluklarının arttığı görülmektedir. Sosyal sorumluluk kavramı Türkiye'de de giderek yaygınlaşan bir kavram haline gelmektedir. Gelişmiş ülkelerdeki "sosyal devlet" anlayışının gerilemeye başlamasıyla birlikte toplumsal grupların da sosyal sorunlara el atmasını sağlamak üzere kavram gündeme girmeye başlamıştır.

STK'ların, nihayetinde devlet tipi bir toplumsal ve siyasal organizasyon olmadığı gerçeği göz önüne getirildiğinde kuruluş amaçlarının net ve hedef kitesinin net olması, onların faaliyet ve işlevlerinin verimli ve etkin olmasını sağlayacaktır. Bu bakımdan STK'ların kuruluş amacı ile doğru orantılı hedef kitleye hitap etmesi ve belirli bir alanda yoğunlaşması önemlidir. Ancak sosyal sorumluluk kavramının genişliği gereği, bir STK'nın zaman zaman kuruluş amacı ve hedef kitlesi dışında faaliyette bulunması doğal karşılanmalıdır. Öte yandan, bir bölgede yoğun bir şekilde

dikkati çeken sorun alanlarına yönelik çok sayıda STK'nın kurulması, toplumsal farklılaşmanın bir gereği olsa da, maddi ve manevi kaynakların israf edilmemesi ve işbölümü ve uzmanlaşmanın bir gereği olarak, bir toplumda STK'ların belirli bir soruna odaklanması ve hedef kitlesini iyi tayin etmesi elzemdir.

STK'ların kuruluş amacı bağlamında bir bütün olarak bölgeye yönelik analizlere geçildiğinde, aşağıdaki tablodan da görüleceği üzere, araştırma kapsamına alınan 320 STK'dan 32'si genç ve öğrencilere yönelik faaliyetler için, 29'u sportif faaliyetler için, 29'u çiftçi, aracı ve hayvancılık yapanlar için, 27'si esnaf ve sanatkarlar için, 26'sı eğitim ve öğretim faaliyetlerine destek için, 22'si kadınlara yönelik faaliyetler için, 22'si yoksul ve mağdurlara yönelik faaliyetler için, 18'i kamu sektöründe çalışanlar için, 14'ü kültür, sanat, turizm ve tarihi değerler için, 14'ü toplumun tümüne hizmet için, 12'si etnik, kültürel sorun ve mülteciler için, 8'i basın-yayın, şair, aşık ve aydınlar için, 12'si cami yapımı ve dini hizmet için, 6'sı köy ve mahalle halkına hizmet için, 6'sı engelliler için, 7'si işadami ve tüccarlar için, 5'i insan hakları için kurulduklarını ifade etmiştir.

Bu sayılardan anlaşıldığı kadarı ile bölgede genç ve öğrencilere yönelik faaliyet gösteren STK sayısı dikkat çekmektedir. Dağcılık, doğa sporları, avcılık gibi sportif faaliyetler için kurulanlar ve eğitim-öğretime destek için kurulanlar da bu kategoride değerlendirildiğinde bölgede genç, öğrenci ve eğitim faaliyetlerine destek için kurulan STK sayısının baskın karakter arz ettiği fark edilecektir. Bölgede gençlik, öğrenci ve eğitim-öğretim sorunlarına yönelik faaliyet gösteren STK sayısının fazla olması, bölgede gençlik ve eğitim-öğretime ilişkin sorunların üstesinden gelinmek istendiğinin ve bölgede yaşanan terör sorunuyla bağlantılı olabilir. Zira bölgede yeterince eğitim, istihdam, spor, kültür ve sanatsal alanlarda meşguliyet bulamayan gençlerin terör için önemli bir insan malzemesi oluşturduğu bilinmektedir. Tabloda görülen bir diğer husus da, bölgede kamu çalışanlarının özlük haklarına ilişkin kurulan STK sayısının oldukça fazla olduğudur. Bu durum, bölgede kamu çalışanlarının özlük haklarına ilişkin yaşadıkları sorunların yoğun olduğunu gösterdiği gibi bölge şartlarının aynı sektörde çalışanları dayanışma ruhu içine soktuğunun bir göstergesi olarak okunabilir. Ancak, bölgede özellikle kamuda çalışanların hızlı sirkülasyonu düşünüldüğünde, bu tip STK'ların varlığı bunu yavaşlatmak adına önemli olsa gerektir.

Bölgenin tarım ve hayvancılığa elverişli yapısı dikkate alındığında, çiftçi, aracı ve hayvancılık yapanlara yönelik kurulan STK sayısının ikinci sırada olmasına rağmen yeterli olmadığı sonucuna varılabilir. Bölgede tarım ve hayvancılığın bölge kapasitesini yansıtırderecede etkin ve verimli yapılabilmesi, bu alanda faaliyet gösteren STK

sayısının artmasına bağlıdır. Esnaf ve sanatkarlara yönelik kurulan STK sayısı da, dört ilin tamamı düşünülduğünde azdır. Bölgenin tarihi geçmişinden gelen zanaatkarlık faaliyetleri yok olmaya yüz tutmuştur. Yüz yüze görüşmelerde, örneğin Ardahan ve Kars için başat olmak üzere bölgede “taş işçiliği”nin çok önemli olduğu ifade edilmiş ve buna yönelik kursların açılmasının önemine değinilmiştir. Esnaf ve sanatkarlar için bu türden girişimleri özendirecek faaliyette bulunacak STK'ların varlığı hem sanatkarlık hem istihdam açısından çok önemli olsa gerektir. Ayrıca bölgenin tarihi doku, kültür ve turizm bakımından oldukça zengin bir kaynağa sahip olduğu düşünüldüğünde, tarih, kültür-sanat ve turizmi odak noktası yapan STK sayısının yeterince olmadığı fark edilmektedir. Bölgede kadınlara yönelik faaliyet gösteren STK'nın dikkat çekecek denli sayıda olması, bölgede kadına ilişkin toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasal sorunlarının yoğun olduğu ve kız çocuklarını okula gönderme konusunda hala sorunlar yaşandığının bir göstergesi olarak okunmalıdır.

Tablo 13: Kurumun Kuruluş Amacı

	Sayı	Yüzde
Köy ve Mahalle Halkına Hizmet Faaliyetlerini Geliştirmek İçin	6	1,8
Toplumun Tümüne Hizmet İçin (Bilinçli ve Ahlaklı Bireyler vd)	14	4,4
Çevre ve Doğal Hayatın Korunması ve Doğal Kaynakları Korumak İçin	2	0,7
Kültürel, Sanatsal, Turistik ve Tarihi Değerleri Korumak ve Yaşatmak İçin	14	4,5
Basın-Yayın, Gazetecilik, Şair, Aydın, Aşık ve Ozanları Desteklemek İçin	8	2,6
Bölgesel Kalkınmayı Yükseltmek İçin	1	0,4
Çalışanların Özlük, Dayanışma ve Sağlık Hak. İçin (Öğretmen, Memur, Öğr.Üye, Sağlık Pers)	18	5,6
Cenaze ve Taziye Hizmetleri İçin	1	0,2
Çiftçiler, Arıcılar ve Hayvancılık Yapanlara Hizmet İçin	29	9,2
Çocuklar, Sokak Çocukları ve Bakıma Muhtaç Çocuklar İçin	3	0,8
Sportif Faaliyetler (Dağcılık, Doğa Sporları, Avcılık, Salon Sporları)	29	9,1
Cami Yapımı, Bakımı ve Hizmetleri İçin	6	1,9
Dini ve Manevi Alanda Hizmetler İçin	6	2,0
Emekli ve Yaşlıların Yasal Haklarını Korumak ve Onlara Hizmet İçin	2	0,5
Eğitim-Öğretim Faaliyetlerine Destek ve Eğitim Çalışanlarının Hakları İçin	26	8,2
Gençler ve Öğrencilere Yönelik Faaliyetler İçin	32	9,9
Engellilere Yönelik Faaliyetler İçin	6	1,9
Esnaf ve Sanatkarlara Yönelik Faaliyetler İçin	27	8,5
Yoksul, Fakir, İhtiyaç Sahibi ve Mağdurlarla Dayanışma ve Yardımlaşma İçin	22	6,8
İnsan Hakları Yönelik Faaliyetler	5	1,7
Okul Mezunu ve Mensuplarına Yönelik Faaliyetler İçin	3	0,8
Değişik alanlarda kurs eğitim (Meslek edindirme, Kürtçe, fotoğrafçılık, sürücülük, vs)	2	0,5
İşadamı, Sanayici, Girişimci ve Tüccarlara Yönelik Faaliyetler İçin	7	2,2
Kadınlara Yönelik Faaliyetler İçin (Kadın-Erkek Eşitliği, Genç Kızlar İçin Eğitim, İstihdam vd)	22	7,0
Muhtar Hakları ve Muhtarlar Arası Dayanışmayı Artırmak İçin	5	1,5
Mühendis ve Mimarlar Arası Birlik ve Dayanışmayı Artırmak İçin	1	0,2
Şehit Aileleri ve Gazilere Destek İçin	4	1,3
Üyelere Yönelik Faaliyetler İçin	6	1,9
Etnik, kültürel gruplar ve mülteciler	12	3,9
Atatürk Düşüncesini Yaygınlaştırmak	1	0,3
Toplam	320	100

STK'ların kuruluş amacı iller bazında değerlendirildiğinde, Ardahan ve Kars illerinde gençlik ve öğrencilere yönelik kurulan STK oranının Iğdır ve Ağrı illerine oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu oran, Ardahan'da yüzde 13, Kars'ta yaklaşık yüzde 15 iken, Ağrı ve Iğdır'da yaklaşık yüzde 6'da kalmıştır. Tarım ve hayvancılıkla ilgili kurulan STK sayısı, Ağrı ve Iğdır'da sırasıyla yaklaşık yüzde 16 ile yüzde 11 oranlarında seyrederken, bu oranın, Ardahan'da yaklaşık yüzde 4 ve Kars'ta yaklaşık yüzde 6 seviyesinde kaldığı görülmektedir. Sportif faaliyetlerle ilgili kurulan STK sayısı bakımından Ardahan ili yüzde 17.4 ile diğer illerin epeyce üzerinde görülmektedir. Bu oran, Kars'ta yaklaşık yüzde 9, Ağrı'da yaklaşık yüzde 6 ve Iğdır'da yaklaşık yüzde 4 ile en düşük orandadır. Esnaf ve sanatkarlara yönelik faaliyette bulunmak için kurulan STK sayısı bakımından Ardahan ili yüzde 13 ile diğer illerin epeyce üzerindedir. Bu oran, Ağrı'da yüzde 6, Kars ve Iğdır'da yüzde 7'lerde seyretmektedir. İlginç olan bir başka husus, cami yapımı ve hizmetlerini konu alan STK oranı, yaklaşık yüzde 7.5 ile Kars'ta en yüksek orandadır. Eğitim-öğretim faaliyetlerine destek için kurulan STK oranı, Ağrı ve Ardahan'da yaklaşık yüzde 10 seviyelerinde iken, bu oran Iğdır ve Kars'ta yaklaşık yüzde 6 seviyesindedir. Yoksul ve mağdurlara yönelik kurulan STK'ların daha çok yaklaşık yüzde 10 ile Ağrı ilinde yoğunlaştığı görülürken, bu oran, Iğdır'da yaklaşık yüzde 8, Kars ve Ardahan'da yaklaşık yüzde 4'lerde seyretmektedir. Tarih, kültür-sanat ve turizmle ilgili kurulan STK oranı, Iğdır ve Kars illeri yüzde 7'lerde iken, bu oran, Ağrı'da yaklaşık yüzde 3'tür. Ardahan bu bakımdan en fakir ildir.

Kadınlara yönelik faaliyetler için kurulan STK sayısı, Ağrı ve Ardahan illerinde diğer iki ile oranla fazladır. Ardahan ve Ağrı'da kadınlara yönelik kurulan STK oranı, yaklaşık yüzde 9 iken Iğdır ve Kars'ta bu oranın yaklaşık yüzde 5'te kaldığı görülmektedir. Tabloda ilginç olan bir diğer husus da, Ardahan ve Iğdır'da etnik, kültürel gruplar ve mültecileri konu alan STK sayısının hissedilir derecede yüksek olduğudur.

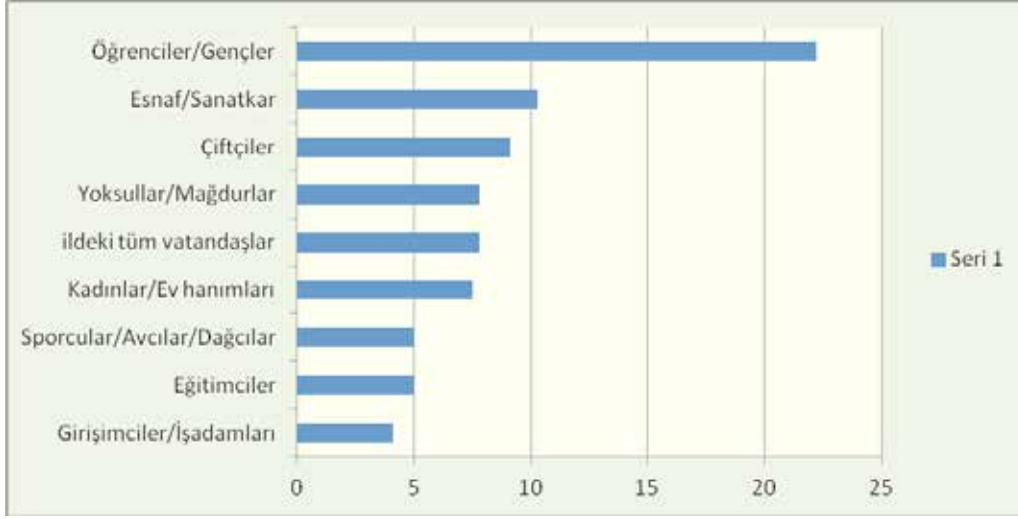
Etnik, kültürel gruplar ve mültecilerle ilgili kurulan STK oranı, Ardahan'da yüzde 6.5, Iğdır'da yaklaşık yüzde 8'dir. Bu oran Kars'ta yüzde 1 seviyesindedir. Ardahan ve Iğdır'da bu tip STK'ların kurulmasının altında yatan sebep, görüşmelerden de elde edilen bilgiye göre, her iki ilde de Ahıska bölgesinden göç etmiş Türk nüfusunun yoğun olmasından kaynaklanmaktadır. İşadamları, tüccar ve girişimci kesimlerine yönelik kurulan STK sayısının tüm illerde az olduğu görülmektedir. Bu oran, Ağrı'da yüzde 4.5 ile en yüksek iken, Kars ve Iğdır'da yaklaşık yüzde 2'lerde olup Ardahan'da bu tip bir STK'nın kurulmadığı görülmektedir. Bölge illerinin uluslararası ticaret açısından sınırdaki olduğu gerçeği göz önüne getirildiğinde, tüccar ve girişimci sınıfına yönelik STK'ların tüm bölge illerinde zayıf olması dikkat çekicidir. Bunda bazı illerin sınır kapılarının kapalı olması etkili olsa da, bölge illerinde ticaret, sanayi ve girişimcilik konusunda çalışacak STK'ların sayısının artması, ilin ve bölgenin her türden kalkınmasında etkili olacaktır.

Tablo 14: Kurumun Kuruluş Amacı (İllere Göre)

	Ağrı	Ardahan	Iğdır	Kars
Köy ve Mahalle Halkına Hizmet Faaliyetlerini Geliştirmek İçin	2,8	0,0	2,0	2,5
Toplumun Tümüne Hizmet İçin (Bilinçli ve Ahlaklı Bireyler vd)	2,1	8,7	2,0	4,9
Çevre ve Doğal Hayatın Korunması ve Doğal Kaynakları Korumak İçin	0,7	0,0	2,0	0,0
Kültürel, Sanatsal, Turistik ve Tarihi Değerleri Korumak ve Yaşatmak İçin	2,8	0,0	7,8	7,4
Basın-Yayın, Gazetecilik, Şair, Aydın, Aşık ve Ozanları Desteklemek İçin	2,8	4,3	2,0	1,2
Bölgesel Kalkınmayı Yükseltmek İçin	1,4	0,0	0,0	0,0
Çalışanların Özlük, Dayanışma ve Sağlık Hak. İçin (Öğretmen, Memur, Öğr.Üye, Sağlık Pers)	7,1	0,0	11,8	3,7
Cenaze ve Taziye Hizmetleri İçin	0,7	0,0	0,0	0,0
Çiftçiler, Arıcılar ve Hayvancılık Yapanlara Hizmet İçin	10,6	4,3	15,7	6,2
Çocuklar, Sokak Çocukları ve Bakıma Muhtaç Çocuklar İçin	2,1	0,0	0,0	1,2
Sportif Faaliyetler (Dağcılık, Doğa Sporları, Avcılık, Salon Sporları)	6,4	17,4	3,9	8,6
Cami Yapımı, Bakımı ve Hizmetleri İçin	0,0	0,0	0,0	7,4
Dini ve Manevi Alanda Hizmetler İçin	1,4	2,2	2,0	2,5
Emekli ve Yaşlıların Yasal Haklarını Korumak ve Onlara Hizmet İçin	0,7	0,0	0,0	1,2
Eğitim-Öğretim Faaliyetlerine Destek ve Eğitim Çalışanlarının Hakları İçin	9,9	10,9	5,9	6,2
Gençler ve Öğrencilere Yönelik Faaliyetler İçin	5,7	13,0	5,9	14,8
Engellilere Yönelik Faaliyetler İçin	4,3	0,0	2,0	1,2
Esnaf ve Sanatkarlara Yönelik Faaliyetler İçin	5,7	13,0	7,8	7,4
Yoksul, Fakir, İhtiyaç Sahibi ve Mağdurlarla Dayanışma ve Yardımlaşma İçin	9,9	4,3	7,8	4,9
İnsan Hakları Yönelik Faaliyetler	1,4	2,2	2,0	1,2
Okul Mezunu ve Mensuplarına Yönelik Faaliyetler İçin	0,7	0,0	0,0	2,5
Değişik alanlarda kurs eğitim (Meslek edindirme, Kürtçe, fotoğrafçılık, sürücülük, vs)	0,7	0,0	0,0	1,2
İşadami, Sanayici, Girişimci ve Tüccarlara Yönelik Faaliyetler İçin	4,3	0,0	2,0	2,5
Kadınlara Yönelik Faaliyetler İçin (Kadın-Erkek Eşitliği, Genç Kızlar İçin Eğitim, İstihdam vd)	8,5	8,7	5,9	4,9
Muhtar Hakları ve Muhtarlar Arası Dayanışmayı Artırmak İçin	1,4	0,0	2,0	2,5
Mühendis ve Mimarlar Arası Birlik ve Dayanışmayı Artırmak İçin	0,7	0,0	0,0	0,0
Şehit Aileleri ve Gazilere Destek İçin	0,7	4,3	0,0	0,0
Üyelere Yönelik Faaliyetler İçin	4,3	0,0	2,0	1,2
Etnik, kültürel gruplar ve mülteciler	0,0	6,5	7,8	1,2
Atatürk Düşüncesini Yaygınlaştırmak	0,0	0,0	0,0	1,2
Toplam	100	100	100	100

Tablo 14'den anlaşıldığı kadarıyla, bölgedeki STK'ların hedef kitlesi dikkate alındığında ortaya çıkan görünüm şöyledir: Hedef kitlenin en geniş bölümünü yüzde 22'lik oran ile öğrenciler ve gençler oluşturmaktadır. Başka bir deyişle, 320 STK'nın 71'i hedef kitle olarak genç ve öğrencileri göstermiştir. Bu oranı yüzde 10'luk bir pay ile esnaf ve sanatkarlar takip etmektedir. Çiftçiler ve hayvancılık yapanları hedef kitle olarak gören STK'ların oranı ise yaklaşık yüzde 9'dur. İldeki tüm vatandaşları hedef kitle olarak gören STK'ların oranı yaklaşık yüzde 8'dir. Yoksul ve mağdurları hedef kitle olarak gören STK oranı yine yaklaşık yüzde 8 düzeyindedir. Kadınları hedef kitle olarak STK sayısı dikkate değer olup 320 STK içinde 24'ü kadınlara yönelik faaliyette bulunmaktadır. Dağcı, avcı, kayakçı gibi doğa sporcularını hedef kitle olarak gören STK'ların sayısı, bölgenin bu sporlara yönelik potansiyeli göz önüne getirildiğinde dikkate değer olup yüzde 5 düzeyindedir. Eğitimcileri hedef kitle gören STK oranı da küçümsenemeyecek denli olup yüzde 5 düzeyindedir. Bölgenin büyük çoğunluğu ile tarih, turizm ve kültür alanı olduğu dikkate alındığında, kültür ve turizm alanında çalışanları hedef kitle olarak gören STK sayısının çok az olduğu fark edilecektir. Bu sayı 5'tir. Cami cemaati ve din görevlilerini hedef kitle olarak gören STK sayısı 8 olup, çocukları ve korumaya muhtaç çocukları hedef kitle gören STK sayısı ile aynı sayıdadır. Engellileri hedef kitle alan STK sayısı 5 olup bölgede engelli insan sayısının yüksek olduğunun ve engelli bilincinin oluşmaya başladığının bir göstergesidir.

Bölgedeki STK'ların kuruluş amacında da görüldüğü gibi, bölgedeki STK'ların çoğunluğu, gençlik, öğrenci ve eğitim hizmetlerine yönelik faaliyette bulunmakta olup özellikle genç, öğrenci ve eğitimcileri hedef kitle olarak gören STK sayısının fazlalığı dikkati çekmektedir. Bunun nedeni, bölgenin görece daha geri kalmışlığı ile izah edilebileceği gibi gençlik ve eğitime ilişkin sorunların toplumda çok önemsendiğini de gösterir. Bölgeye ilişkin ziyaret ve görüşmelerde tespit edildiği üzere, özellikle Ağrı ve Kars illerinde son yıllarda, kadınları, ev hanımlarını, okula gönderilmeyen kız çocuklarını hedef kitle olarak gören STK'ların sayısında ciddi artış görülmüştür. Bölgenin tarım ve hayvancılık bölgesi olduğu dikkate alındığında, çiftçi, arıcı ve hayvancılık yapanları hedef kitle olarak gören STK sayısının 29'da kalması düşündürücüdür. Aynı husus, esnaf ve sanatkarları hedef kitle olarak gören STK'lar için de geçerlidir. Başka bir deyişle sınırlı üretim ve ticari etkinlikler sayesinde esnaf ve sanatkarlar ile diğer ticaret erbabının hedef kitle içindeki oranı düşük olduğu görülmektedir. Bölge genel itibarıyla tarımla uğraşanların yoğun olduğunu gösterse de makineleşmenin sınırlılığı ve bilinçli olmayışı nedeniyle hedef kitle içindeki oransal düzey çok fazla değildir.

Tablo 15: Kurumun Hedef Kitlesi?

	Sayı	Yüzde
Öğrenciler/Gençler	71	22,2
Esnaf/Sanatkar	33	10,3
Çiftçiler/Arıcılar/Hayvancılık yapanlar	29	9,1
İldeki tüm vatandaşlar	25	7,8
Yoksullar/Mağdurlar	25	7,8
Kadınlar/Ev hanımları	24	7,5
Eğitimciler/Öğretmenler/Öğretim üyeleri	16	5,0
Sporcular/Avcılar/Dağcılar	16	5,0
Girişimciler/İşadamları	13	4,1
Cami cemaati/Din görevlileri	8	2,5
Çocuklar/Bakıma muhtaç çocuklar	8	2,5
Kamu çalışanları/memurlar	7	2,2
Köy/Kasaba halkı	7	2,2
Basın çalışanları/aydınlar	6	1,9
Köy ve mahalle muhtarları	6	1,9
Engelliler	5	1,6
Kültür-turizm alanında çalışanlar	5	1,6
Serbest çalışanlar	5	1,6
Emekliler/Yaşlılar	4	1,3
Gaziler/Şehit aileleri	4	1,3
Dış Türkler/Ahıska Türkleri	2	0,6
Çevreci/Hayvan severler	1	0,3
Toplam	320	100

Tablo 15'te bölge illerindeki hedef kitlenin iller bazında oransal dağılımına bakıldığında, öğrenciler/gençleri en fazla oranda hedef kitle alan iller, yaklaşık yüzde 25'le Ardahan ve Kars illeridir. Bunları yaklaşık yüzde 15'le Ağrı ve yüzde 10'la Iğdır illeri takip etmektedir. Esnaf/sanatkarları daha büyük oranda hedef kitle olarak alan il yaklaşık yüzde 13'le Ağrı ilidir. Bu oranı yaklaşık yüzde 8'le diğer iller takip etmektedir. İldeki tüm vatandaşları hedef kitle olarak gören illerin başında yaklaşık yüzde 21 Kars, yaklaşık yüzde 18 ile Iğdır gelmektedir. Bunları, yüzde 13 ile Ardahan yaklaşık yüzde 6 ile Ağrı illeri takip etmektedir. Tarım ve hayvancılıkla uğraşanları daha yüksek oranda hedef kitle olarak gören STK'ların yoğunlaştığı il yaklaşık yüzde 15 ile Iğdır ilidir. Iğdır'ı yüzde 8.4 ile Ağrı ve yaklaşık yüzde 3 oranlarında Ardahan ve Kars illeri takip etmektedir. Yoksul ve mağdurları en fazla hedef kitle alan il yüzde 11.4'le Ağrı ilidir. Kadınları en fazla oranda hedef kitle olarak gören STK'ların bölge illerinde yaklaşık yüzde 5 ile birbirine yakın oranda olduğu görülmektedir. Sporcu, dağcı ve avcılar yönünden duruma bakıldığında Ardahan'ın yaklaşık yüzde 10 ile diğer illerin üzerinde bir oranda sporcuları hedef kitle olarak gören STK'lara sahip olduğu göze çarpmaktadır.

Tablo 16: Kurumun Hedef Kitesi (İllere Göre)

	Ağrı	Ardahan	İğdır	Kars
Öğrenciler/Gençler	14,8	24,6	9,7	24,1
Esnaf/Sanatkar	12,7	8,2	8,1	8,3
Çiftçiler/Arıcılar/Hayvancılık yapanlar	8,4	3,3	14,5	3,0
İldeki tüm vatandaşlar	6,3	13,1	17,7	21,1
Yoksullar/Mağdurlar	11,4	4,9	4,8	3,8
Kadınlar/Ev hanımları	5,9	6,6	4,8	3,8
Eğitmciler/Öğretmenler/Öğretim üyeleri	9,3	6,6	6,5	2,3
Sporcular/Avcılar/Dağcılar	3,0	9,8	3,2	6,0
Girişimciler/İşadamları	5,9	4,9	3,2	1,5
İbadethane/Cemaat/Din görevlileri	0,4	0,0	0,0	3,8
Çocuklar/Bakıma muhtaç çocuklar	3,8	0,0	4,8	3,0
Kamu çalışanları/Memurlar/Aileleri	4,6	1,6	9,7	3,0
Köy/Kasaba halkı	2,5	3,3	0,0	2,3
Basın çalışanları/ Aydınlar	2,1	4,9	1,6	3,0
Köy ve mahalle muhtarları	0,8	3,3	1,6	1,5
Engelliler	3,4	0,0	1,6	3,0
Kültür-turizm alanında çalışanlar/Turistler	0,0	0,0	1,6	3,0
Serbest çalışanlar	1,3	0,0	1,6	0,8
Emekliler/Yaşlılar	0,4	0,0	1,6	1,5
Gaziler/Şehit aileleri	1,3	3,3	0,0	0,0
Dış Türklere/Ahıska Türklere/Göçmenler	0,4	1,6	1,6	0,0
Etnik Sorunları Olanlar	0,4	0,0	1,6	0,0
Okul mezun ve mensupları	0,0	0,0	0,0	1,5
Çevreci/Hayvan severler	0,8	0,0	0,0	0,0
Toplam	100	100	100	100

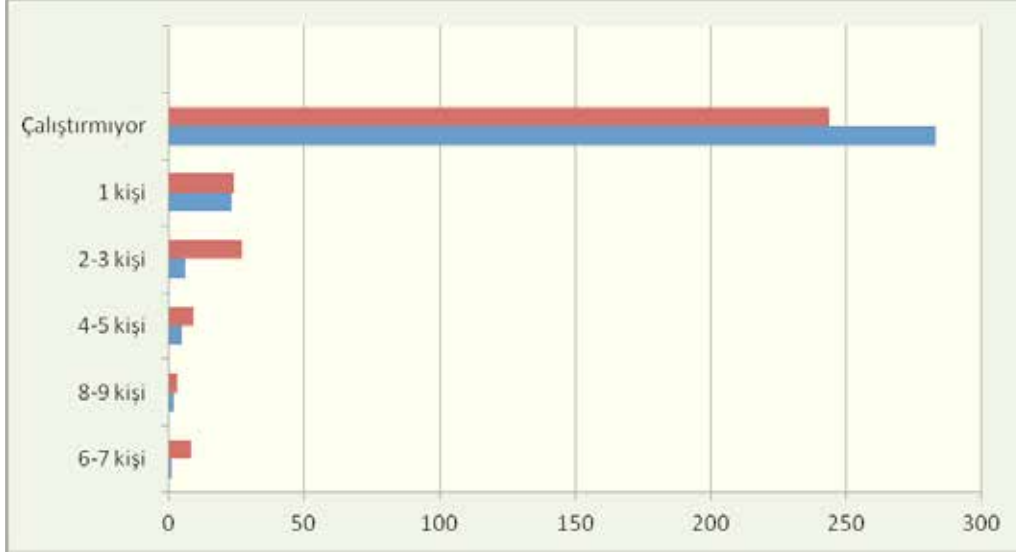
Yine, kültür-turizm alanında çalışanlar ve turistleri hedef kitle alan STK'lar, yüzde 3'le Kars bölgesinde yoğunlaşırken, Ardahan ve Ağrı illerinde kültür-turizm alanında çalışan STK sayısı neredeyse yok denecek kadar azdır. Buna göre, bölge gençliğinin hedef kitle oranında en fazla paya sahip olması dinamik bir kitlenin varlığını gösteriyor ancak bu durumun spor, sanat ve kültürel etkinliklere yansımamakta olduğu görülmektedir. Yine bölge illerinin daha çok tarım ve hayvancılık bölgesi olduğu düşünüldüğünde, esnaf ve sanatkarları hedef kitle olarak gören STK oranı ile tarım ve hayvancılığı hedef kitle olarak telakki eden STK oranının oldukça birbirine yakın olması düşündürücüdür.

Bölge illerinin uluslararası ticaret için bir geçiş ve sınır illerine haiz olması bakımından ticaret erbabını ve girişimcileri hedef kitle olarak gören STK sayısının yüksek oranda olması beklenirken, oldukça düşük seviyede kaldığı ilgili tablodan fark edilecektir. Bunun nedenlerinden birisi de, bölge ülkelerine geçiş noktası olan bazı illerimizde (Kars, Ermenistan kapısı gibi) sınır kapılarının açık olmamasıdır. Dikkat çekici hususlardan birisi de, başta Kars ve Ağrı olmak üzere bölge illeri tarihi ve turistik bakımdan çok zengin bir doku ve nesneye sahip olmasına rağmen, kültür, turizm ve tarihi eserleri uğraş edinen STK sayısının tüm illerde oransal azlığı dikkat çekicidir.

4. STK'larda Üye ve Gönüllü Profili

Bu bölümde STK üye profili ve STK'ların üyelerine yönelik hizmetleri üzerinde durulacaktır. STKların ne kadar üyeye sahip oldukları, kurumda maaş karşılığı çalışanların sayısal dağılımı, iller bazında maaş karşılığı çalışanların sayısı, kurumla bağlantılı gönüllü sayısı, iller bazında kurumla bağlantılı gönüllü sayısı, kurumun üye sayısı, iller bazında kurumun üye sayısı gibi konular bu bölümde ayrıntılı biçimde ele alınıp incelenecektir. Sivil toplum kuruluşları, genel itibarıyla üyelerine yönelik hizmetlerde bulunan kuruluşlardır. Bir yandan üyelerin verdikleri destekle ayakta durmaya, bir yandan da üyelerine belli bir vizyon ve ufuk kazandırmaya çalışırlar. STKlar, faal oldukları alanlarda üstlendikleri sosyal, kültürel, spor, turizm vd. alanlarda aktif olarak çalışmalarda bulunan üyeler için hayati rol oynarlar. Buna göre, STKların öncelikli hedefinin üyeler olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Başka bir deyişle, STKların varlık nedeni bir yandan toplumsal bilinçlenme sağlamak iken, diğer yandan üyelerine hizmet sunmaktır. STKlar toplumsal sorumluluk alanında da hizmet üretmekle birlikte, esas olarak kendi üyelerinin bilgi ve becerilerini arttırmak, onların birbirleriyle tanışmalarını sağlamak, yatırım, teşvik, satış ve pazarlama gibi alanlarda kendilerine rehberlik ve danışmanlık hizmetleri sunmak üzere faaliyet gösterirler. Bu bölümde araştırma kapsamına alınan STKların bu alanlardaki potansiyel görünüm detaylı analiz edilecektir.

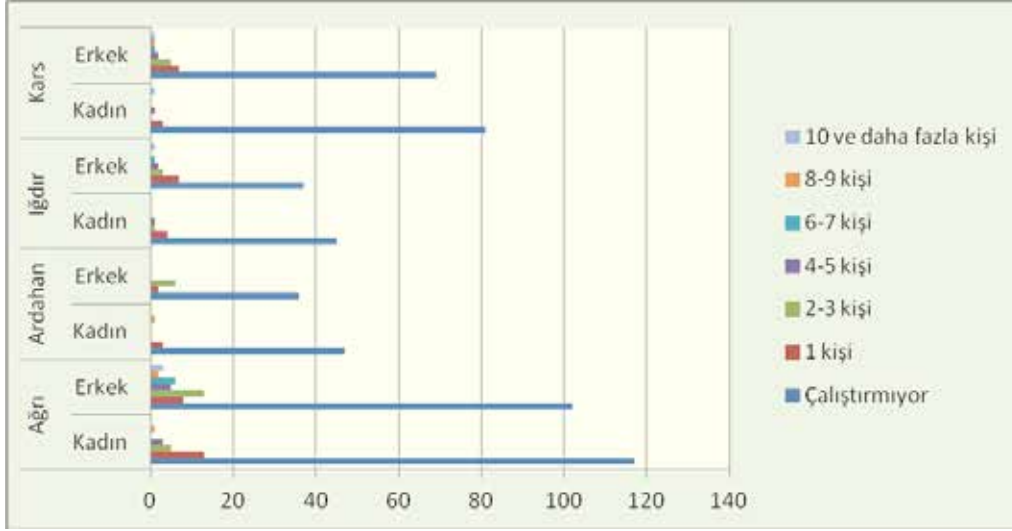
Araştırmada yer alan önemli bulgulardan birisi, STKlardaki maaş karşılığı eleman çalıştırma potansiyelinin oldukça düşük sayıda olduğu gerçeğidir. Buna göre, 527 kişilik bir üye potansiyelinin olduğu STKlarda, toplamda 37 kadın ve 76 erkeğin maaş karşılığı bir STKda çalıştıkları görülmektedir. Başka bir deyişle, bölgedeki STK'larda çalışanların büyük çoğunluğu herhangi bir maaş almamaktadır. Bu da söz konusu STK'ların yeterli gelir seviyesine sahip olmadıkları ve faaliyetlerini daha çok gönüllü üyeler kanalı ile yürüttüklerini göstermektedir.

Tablo 17: Kurumda Maaş Karşılığı Çalışanların Sayısı

	Kadın	Erkek	Toplam
Çalıştırmıyor	283	244	527
1 kişi	23	24	47
2-3 kişi	6	27	33
4-5 kişi	5	9	14
6-7 kişi		8	8
8-9 kişi	2	3	5
10 ve daha fazla kişi	1	5	6

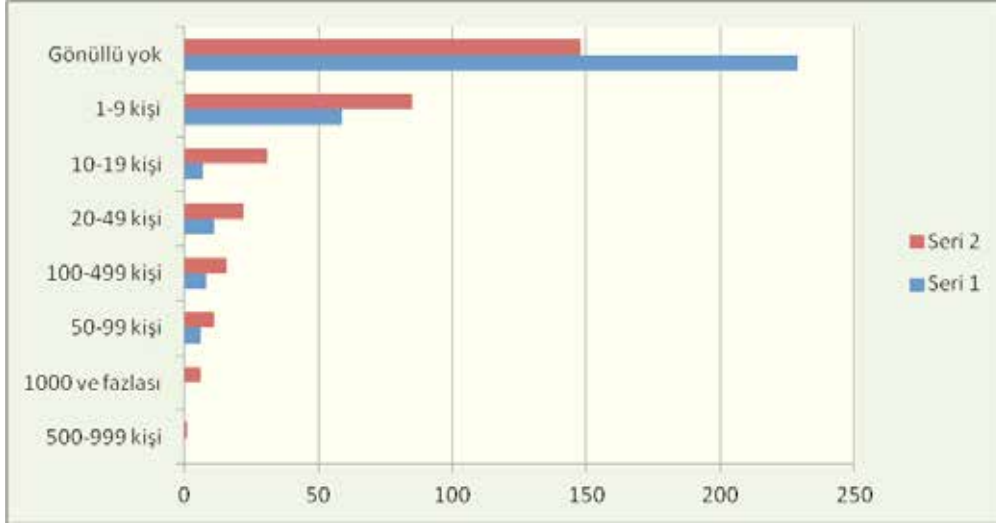
Kurumda maaş karşılığı çalışanların sayısına iller bazında bakıldığında, Tablo 17'de görüldüğü gibi, maaş karşılığı çalışanların sayısal oranının Ardahan ve Iğdır'a oranla Ağrı ve Kars'ta daha fazla olduğu görülmekle birlikte, bu oranın her dört ilde de çok sınırlı kaldığı izlenmektedir. En fazla kadın çalıştırma potansiyeli 22 kişi ile Ağrı ve en az eleman çalıştırma potansiyelinin ise Ardahan bölgesinde 4 kişi ile mevcut olduğu görülmektedir. STK'lardaki 10 kişiden daha fazla eleman çalıştırma potansiyeli olan STK sayısı ise toplamda 6'dır. En fazla eleman çalıştırma 59 kişi ile Ağrı bölgesinde, en az ise 14 kişi ile Ardahan bölgesindedir. Bu tabloyu, bölgedeki STK'ların genel yapısı itibarıyla bir gönüllü kuruluş organizasyonu olması ve onları oluşturan bireylerin zaten kar amaçsız etkinliklerde bulunma istek ve kararlılığında bulunmasıyla açıklamak mümkündür.

Tablo 18: Kurumda Maaş Karşılığı Çalışanların Sayısı (İllere Göre)

	Ağrı		Ardahan		Iğdır		Kars	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Çalıştırmıyor	117	102	47	36	45	37	81	69
1 kişi	13	8	3	2	4	7	3	7
2-3 kişi	5	13		6	1	3		5
4-5 kişi	3	5			1	2	1	2
6-7 kişi		6				1		1
8-9 kişi	1	2	1					1
10 ve daha fazla kişi		3				1	1	1

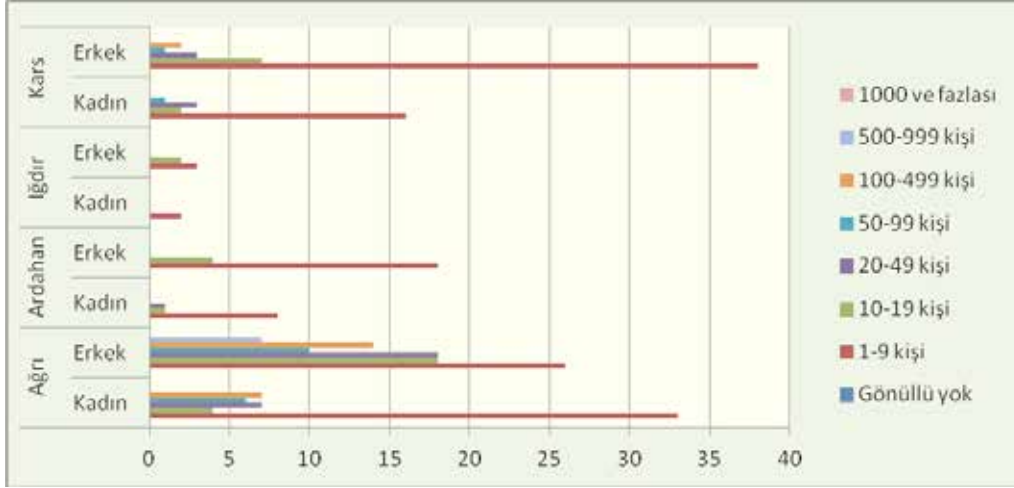
Tablo 18'de görüldüğü gibi, STK'ların yüzde 90'ının 100 kişinin altında gönüllü üyesi bulundurma potansiyelinde olduğu görülmektedir. Yine tabloda görüldüğü şekliyle, STK'ların yüzde 53'ünün gönüllü üye sayısı 10 kişinin altındadır ve gönüllü bulundurmama oranının ise yaklaşık yüzde 60 olduğu görülmektedir. Bu durum, bazı STK'larla yapılan yüz yüze görüşmelerde de tespit edilmiştir. Bölgedeki STK'ların gönüllü bulamamalarına ilişkin ciddi şikayetleri olmuştur. STK'ların çoğunluğu, toplumda STK'lara yönelik bir önyargı olduğu ve üyelerin ilgisizliğinden yakınmıştır. STKlardaki üye sayısının 500 ve üzeri olan olduğu örgütlenmelerde STK'lıların sayısı oldukça azalmaktadır. Bu tür kuruluşların bu denli küçük ölçekte üyeye sahip olması, STK'ların bölgede uzun olmayan geçmişe sahip olması ve toplumda STK bilincinin yeterince gelişmediği ile açıklanabilir. Öte yandan, STK'ların toplumsal düzeyde, gerekse kamu otoritesi nezdindeki gücünün ve etkinliğinin sayısal güce bağlı olmadığını da söylemek mümkündür.

Tablo 19: Kurumla Bağlantılı Gönüllü Sayısı

	Kadın	Erkek	Toplam
Gönüllü yok	229	148	377
1-9 kişi	59	85	144
10-19 kişi	7	31	38
20-49 kişi	11	22	33
50-99 kişi	6	11	17
100-499 kişi	8	16	24
500-999 kişi		1	1
1000 ve fazlası		6	6

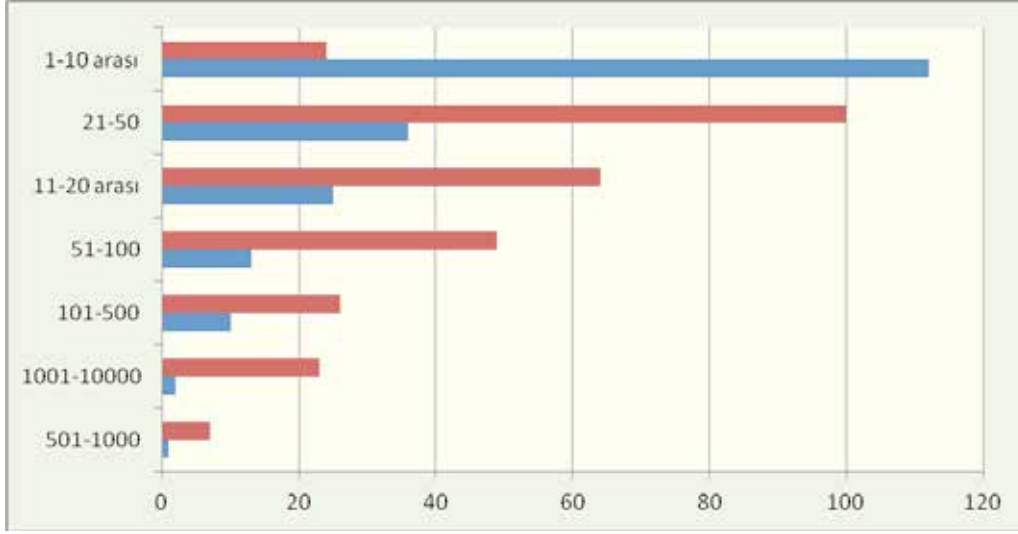
Tablo 19'da ise kurumla bağlantılı gönüllü sayısı iller bazında dikkate alındığında, en fazla gönüllü üye bulundurma potansiyelinin 144 üye ile "9 ve daha az üyeliklere sahip olma" düzeyinde yoğunlaştığı görülmektedir. En az üyelik potansiyeli ise 30 üyelikle "500 ve üstü üyeliğe sahip olma" düzeyinde olduğu görülmektedir. Ağrı bölgesinin 57 kişi ile en fazla kadın gönüllüye, Iğdır bölgesinin ise 2 kadın gönüllü ile en az kadın gönüllü sahip olduğu görülmektedir. Yine, tüm bölgelerde gönüllü sayısındaki üye aralığı ise 9 ve altı üyeliğe sahip olmada söz konusudur. Toplamda 150 üye ile en fazla gönüllü üyeye sahip il Ağrı, en az gönüllü sayısı ise Iğdır'da 7 kişidir. Kurumla bağlantılı üye sayısı Kars'ta 73, Ardahan'da ise 32'dir. Tabloya göre Ağrı ilinin en fazla erkek ve kadın gönüllü üyeye sahip olduğu gözlemlenmiştir; her iki cinsiyet için de yaklaşık yüzde 50 gibi bir pay söz konusudur. Tüm illerde kadınlarda STK üyesi olmanın daha az üye sayısının olduğu hallerde yoğunlaşmakta olduğu gerçeğine bakılarak, kadınların daha az üyeli STK'larda kendileri gösterdikleri sonucuna varılabilir. Başka bir deyişle, çok üyeye sahip STK'larda erken egemen bir yönetim anlayışının olduğu ve kadınların ön plana çıkamadığı görülmektedir.

Tablo 20: Kurumla Bağlantılı Gönüllü Sayısı (İllere Göre)

	Ağrı		Ardahan		Iğdır		Kars	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Gönüllü yok								
1-9 kişi	33	26	8	18	2	3	16	38
10-19 kişi	4	18	1	4		2	2	7
20-49 kişi	7	18	1				3	3
50-99 kişi	6	10					1	1
100-499 kişi	7	14						2
500-999 kişi		7						
1000 ve fazlası								

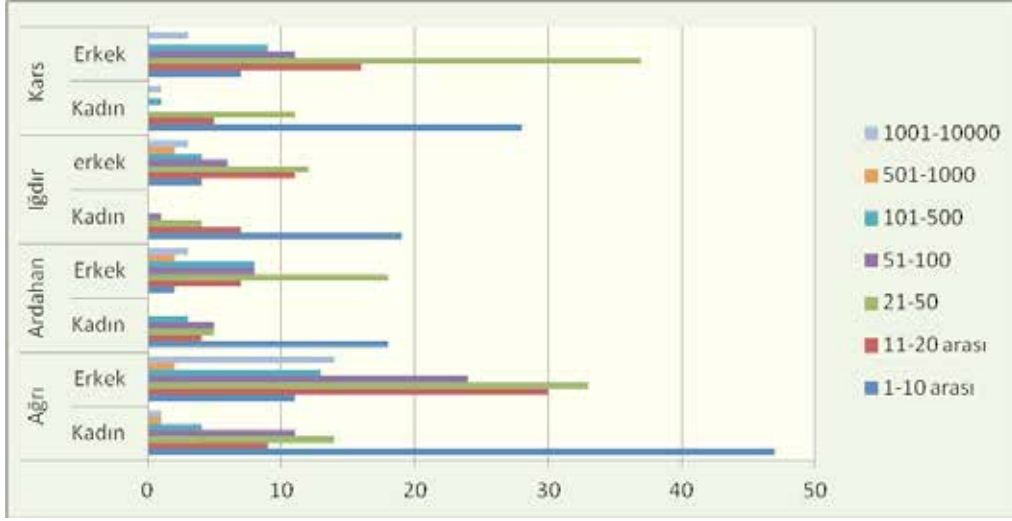
Bu tabloyu şu şekilde analiz etmek mümkündür: STK'ların bölgede kurumlaşması, profesyonel yönetim potansiyeli düşük olmakla birlikte, bölge halkında STK'lara yönelik olumsuz algının giderek azalabileceği ve zamanla kurumla bağlantılı gönüllü sayısının artacağı söylenebilir. Ancak, bölgedeki illerde etnik ve kültürel bölünmüşlüğü üstesinden gelinmediği ve mevcut STK'ların gönüllü olmak isteyen farklı toplum kesimlerine yönelik olumsuz algısının ortadan kalkmadığı sürece, STK'larda gönüllü çalışanların istenilen düzeyde olamayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda, bölgedeki STK'ların gönüllü üye yapmak konusunda istekli olmaları ve gönüllü üye olmak isteyenlere yönelik şeffaf ve aktif bir çaba içine girmeleri elzemdir.

Tablo 21: Kurumun Üye Sayısı

	Kadın	Erkek	Toplam
1-10 arası	112	24	136
11-20 arası	25	64	89
21-50	36	100	136
51-100	13	49	62
101-500	10	26	36
501-1000	1	7	8
1001-10000	2	23	25

Tablo 20’de görüldüğü üzere, STKların yüzde 70’inin 100 kişinin altında üyesi bulunmaktadır. Yine, STK’lardaki kadın ağırlığına bakıldığında, 10 kişiden az üye sayısının bulunduğu STK’larda yüzde 82 gibi bir oranla erkeklerden daha fazla kadınların üyeliği göze çarpmaktadır. STK’ların bu denli küçük sayılı ölçekte üyeye sahip olması bu tür örgütlerin, bölgedeki uzun olmayan geçmişine bağlanabileceği gibi STK bilincinin henüz toplumun tüm kesimlerinde yeterince yerleşmediğini de göstermektedir. Ancak tüm bunların dışında bölgedeki STK’ların büyük çoğunluğu üye yapma konusunda çok da istekli olmadığı yapılan görüşmelerden anlaşılmıştır. Öte yandan, STK’ların gerek toplumsal düzeyde, gerekse kamu otoritesi nezdindeki gücünün ve etkinliğinin sayısal güce bağlı olmadığını söylemek mümkündür. Nitekim araştırma sürecindeki gözlemlerden anlaşıldığı kadarıyla sayısal azlığa rağmen, çevresinde önemli bir etkinliğe sahip STK ve yöneticilerinin bulunduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 22: Kurumun Üye Sayısı (İllere Göre)

	Ağrı		Ardahan		Iğdır		Kars	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
1-10 arası	47	11	18	2	19	4	28	7
11-20 arası	9	30	4	7	7	11	5	16
21-50	14	33	5	18	4	12	11	37
51-100	11	24	5	8	1	6		11
101-500	4	13	3	8		4	1	9
501-1000	1	2		2		2		
1001-10000	1	14		3		3	1	3

Tablo 21'deki araştırma sonuçlarına iller bazında bakıldığında, STK üye sayılarında Ağrı bölgesinin 214 kişi ile en fazla üyeye sahip olduğu görülmektedir ki yaklaşık yüzde 43 düzeyindedir. Bunu 129 üye ile Kars takip etmektedir. Kadın üye sayısı açısından 87 üye ile yine Ağrı başta gelmekte, Iğdır ise 31 üye ile en sonda gelmektedir. STK'lı üye sayısının tüm bölgelerde 1000'den fazla üyeliğe sahip olma bazında toplam 25 üye ile en az olduğu görülmektedir. Tüm bölge'deki STK'ların üye sayıları genel olarak 1 ile 50 arasında yoğunlaşmaktadır. Yine, tüm bölgeler bazında 10 ve daha az üye sayısına sahip olma düzeyinde büyük yoğunlaşma vardır. Bu da bölge illerinde bulunan tüm STK'larda üye artırma çabasının olmadığı ve toplumsal bölünmüşlikle açıklanabilir. Ardahan tüm üyelikler bazında 82 üye ile en az üye bulundurma potansiyeline sahiptir. İkinci sırada Iğdır bölgesi gelmektedir. Bu oranların, illerin gelişmişlik düzeyiyle ilişkilendirilmesi pek mümkün değildir. Çünkü, tüm bölge illeri hemen hemen aynı gelişmişlik ve sosyal potansiyele sahiptir. Ancak son yıllardaki toplumsal bilinçlenme düzeyinin artması ve ekonomik alanda daha girişimci kişilerin diğer bölgelerle yoğun temasları STK'ların tüm bölgede yaygınlaşmasına zemin hazırlaması muhtemeldir.

5. STK'larda Alt Yapı ve Bilişim Teknolojileri

Günümüz dünyasını betimlemek üzere kullanılan kavramlardan birisi “bilgi toplumu” kavramıdır. Bilgi toplumu, üretimin giderek kol gücünden beyin gücüne dayanmasını ifade eden bilgi ekonomisini merkezine alır. Benzer biçimde, yine günümüz dünyasındaki gelişmeleri ifade etmek üzere kullanılan diğer bir kavramsa “küreselleşme” kavramıdır. Küreselleşme süreci, genel olarak “fiziksel mekanın daralması” şeklinde tanımlanan bir süreçtir. Kuşkusuz fiziksel uzaklığı ortadan kaldıran şey teknolojiye başkası değildir. İletişim ve ulaşım alanında gelişen teknolojik devrim, ülkeler arasındaki sınırları ortadan kaldırmakta, dünyayı giderek küresel bir köy haline getirmektedir. Özellikle sermaye, mal ve bilgi akışının dünya tarihinin hiçbir dönemiyle karşılaştırılmayacak kadar büyük ivme kazandığını mümkün kılan şey, yukarıda sözü edilen alanlarda gelişen teknolojik alt yapıdan başkası değildir.

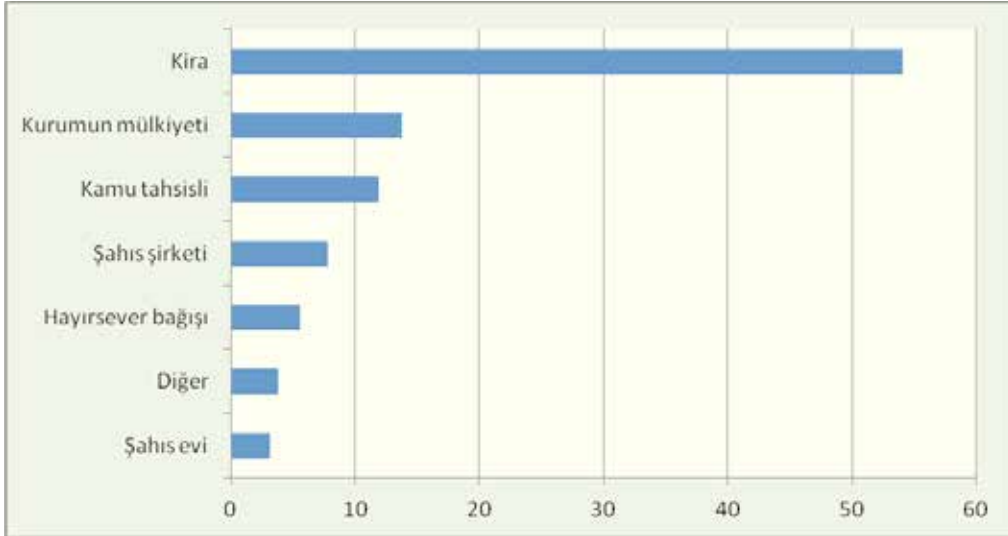
Gerek bilgi toplumu, gerekse küreselleşme süreci, “bilişim teknolojisi” sayesinde ivme kazanmıştır. Dünyanın kaderinde böylesine önemli rol oynayan bilişim teknolojisi hiç kuşkusuz birey veya örgütlü topluluklar olarak bizlerin de yaşamında giderek önemli bir yer işgal etmektedir. Bilişim araçlarını etkin biçimde kullanan kuruluşlar, hem bilgiye ulaşma, hem de kendilerini dünyaya açarak küresel süreçlerle bütünleşme bakımından avantajlı konuma gelmektedirler. Özellikle sivil toplumun giderek küresel ölçekte birbirine eklenmeye başladığı günümüzde, bilişim teknolojilerinin etkin biçimde kullanımı STK'lar için daha büyük önem arz etmektedir.

Bilişim teknolojilerinin STK'lara gelişen dünyayı yakalama ve ona entegre olabilme şansı sunduğu açıktır. Bunun yanı sıra STK'ların gelişmiş, çağdaş yapılara ulaşabilmesini sağlayacak faktörlerden biri de fiziksel altyapının yeterliliğiyle ilişkilidir. Fiziksel ortamın STK'ların ortaya koyacakları aktiviteleri, ürünleri ve hizmetleri oldukça yakından ilgilendirdiği bilinen bir gerçektir. Bu sebeplerle, bölgede faaliyet gösteren STK'lara öncelikle faaliyet gösterdikleri mekânların kendilerine ait olup olmadığı sorulmuştur. Bu bir taraftan kurumun mali yapısının güçlü olup olmadığını anlamaya, diğer taraftan yerine getirilen faaliyet, ürün ve hizmetlerin özgün mekanlarda gerçekleştirip gerçekleştirilmediği anlamaya yarayacaktır. Başka bir deyişle, bölgedeki STK'lar faaliyet mekânlarını faaliyet konularına özgü bir şekilde seçebilme özgürlüğüne maddi anlamda sahip midir değil midir?

Buradan hareketle, bölgedeki 320 STK'dan 173'ünün kullandıkları mekânların kira olduğu tespit edilmiştir. Yüzde 54,1'e denk düşen bu oranın oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Faaliyet mekânlarının mülkiyetine sahip olan STK sayısı ise 44'tür.

Bunu kamu tarafından kendine tahsis edilen STK'lar izlemektedir. 320 STK'dan 38'i kamu tarafından tahsis edilen mekânlarda faaliyet göstermektedirler. Bölgede faaliyet gösteren 320 STK'dan 25'inin buldukları yerler şahıs şirketlerine aittir. 18'i de hayırseverlerin bağışladıkları binalarda faaliyet göstermektedirler. Bir bütün olarak değerlendirildiğinde bölgedeki STK'ların yarısından fazlasının kullandığı mekan kendisine ait olmadığı ve bunun da söz konusu STK'ların halihazırda mali açıdan zayıf olan durumunu epey sarstığı ve faaliyetlerini etkin ve kendine özgü mekanlarda yapmasının önünde bir engel oluşturduğunu söylemek gereklidir. Bu yüzden yüz yüze görüşmelerde de edinilen bilgiye göre, STK'ların çoğunluğu kendi faaliyet alanlarına özgü mekanların kendilerine tahsis edilmesini arzu etmektedirler.

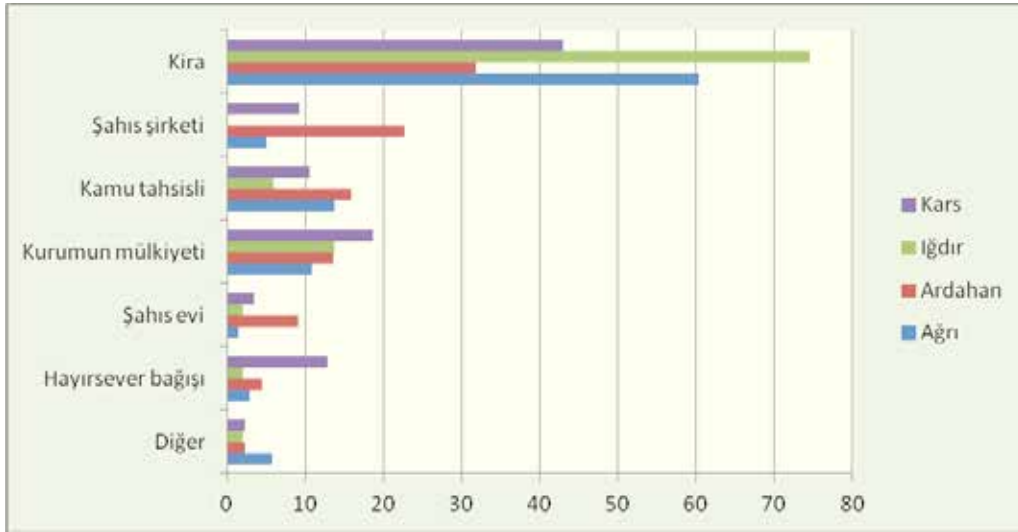
Tablo 23: Kurumun Bulunduğu Yerin Mülkiyeti

	Sayı	Yüzde
Kira	173	54,1
Kurumun mülkiyeti	44	13,8
Şahıs evi	10	3,1
Şahıs şirketi	25	7,8
Kamu tahsisli	38	11,9
Hayırsever bağışı	18	5,6
Diğer	12	3,8
Toplam	320	100

Çalışmaya konu olan illerde ise STK'ların buldukları yerlerin mülkiyetine sahip olma oranları birbirine oldukça yakındır. Iğdır'da kirada bulunan STK'lar yüzde 74,5 ile kirada bulunma ortalamasının epeyce üstündedir. Ardahan ise bu konuda yüzde 31,8 ile ortalamanın altında kalmıştır. İller bazında dikkat çeken başka bir tespitse Kars'taki STK'ların hayırseverlerin bağışladıkları yerlere diğer illerden daha çok sahip olduklarıdır. Ardahan'daki STK'lar ise şahıs şirketine sahip binaları diğer illerdeki STK'lardan daha çok kullanmaktadırlar.

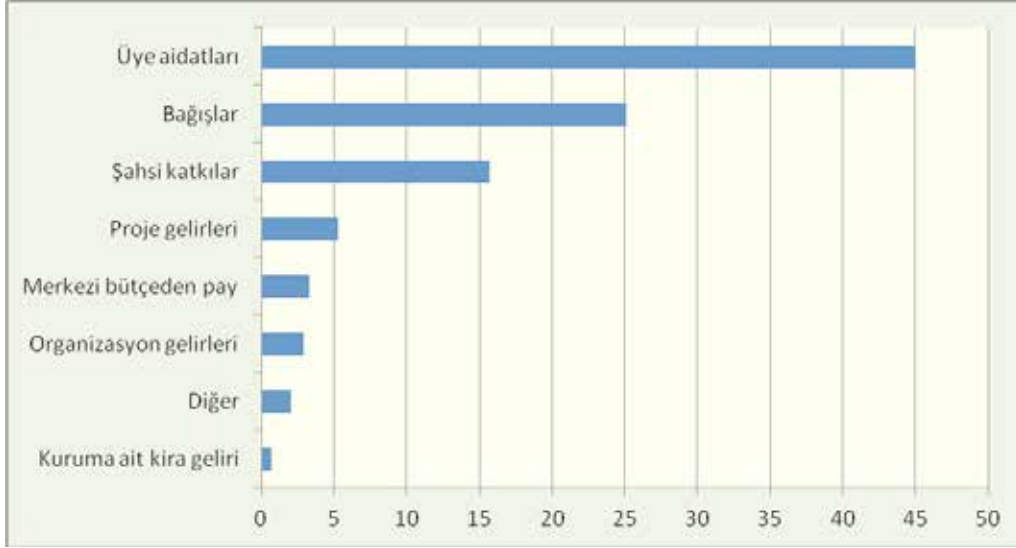
Tablo 24: Kurumun Bulunduğu Yerin Mülkiyeti (İllere Göre)

	Ağrı	Ardahan	Iğdır	Kars
Kira	60,4	31,8	74,5	43,0
Kurumun mülkiyeti	10,8	13,6	13,7	18,6
Şahıs evi	1,4	9,1	2,0	3,5
Şahıs şirketi	5,0	22,7		9,3
Kamu tahsisli	13,7	15,9	5,9	10,5
Hayırsever bağışı	2,9	4,5	2,0	12,8
Diğer	5,8	2,3	2,0	2,3
Toplam	100	100	100	100

Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarının yaşadığı ciddi sorunlardan birini gelir kaynaklarının kıtlığı oluşturmaktadır. Gelişmiş ülkelerdeki sivil toplum kuruluşları gelir kaynaklarını genel olarak projelerle temin etmektedirler. Amerika'da sivil toplum alanında faaliyet gösteren kuruluşlar özel sektör kuruluşları adına projeler yürütmek suretiyle kendilerini finanse etmektedirler. Kuşkusuz sivil toplum kuruluşlarının özel sektörle bu tarz bir ilişkiye girerek finansman açısından beslenmeleri özel sektörün gelişmiş bir kurumsal sorumluluk anlayışına sahip olmasıyla mümkündür. Gerek Amerika'da, gerekse Avrupa Birliği ülkelerinde faaliyet gösteren işletmelerin bu anlamda gelişmiş düzeyde kurumsal sorumluluk bilincine sahip oldukları ve bu alandaki faaliyetlere önemli fonlar ayırdıkları bilinmektedir. Avrupa Birliği, üye ülkelerde faaliyet gösteren firmaların belli başlı alanlarda kurumsal sorumluluk faaliyetini yerine getirmesini zorunlu kılmakta, bunu yapmayan işletmelerle ilgili bazı yaptırımlar öngörmektedir. Gelişmiş ülkelerde ekonomik işletmelerin kurumsal sorumluluk alanına olan ilgileri, gönüllülük ilkesine göre çalışan sivil toplum kuruluşları için önemli bir beslenme kaynağı oluşturmaktadır.

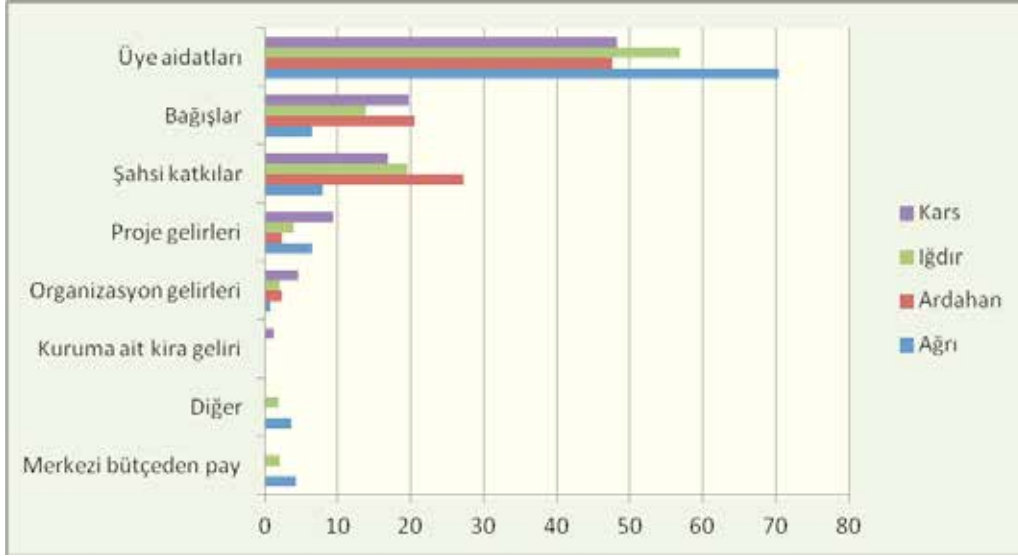
Ne yazık ki, Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarının büyük bir kısmı bu tür imkânlarla henüz kavuşabilmiş değildir. Sivil toplum kuruluşlarının en önemli gelir kaynağını üyelerden toplanan aidatlar oluşturmaktadır. Bu da sivil toplum kuruluşlarının neden ekonomik olarak zayıf kaldıklarını yeterince açıklamaktadır. Araştırmada yer alan STK'lara bakıldığında burada da durumun diğer STK'lardan farklı olmadığı görülür. Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi bu tür kuruluşların yüzde 45'i üye aidatlarıyla ayakta durabilmektedirler. İş dünyası derneklerinin gelir kaynakları içinde, üye aidatlarından sonra en yüksek kalemi bağışlar oluşturmaktadır. Projelerin gelir kaynağı içindeki payının oldukça sembolik düzeyde kaldığı görülmektedir. Gerek kamu projeleri, gerekse Avrupa Birliği projelerinin STK'ların gelir kaynağı içindeki payı ancak yüzde 5'ler düzeyindedir. Bu oranın, Avrupa Birliği veya Amerika'daki sivil toplum kuruluşlarıyla karşılaştırıldığında oldukça sembolik düzeyde kaldığı söylenebilir.

Tablo 25: Kurumun Gelir Kaynakları

	Sayı	Yüzde
Proje gelirleri	17	5,3
Üye aidatları	144	45,0
Bağışlar	80	25,1
Şahsi katkılar	50	15,7
Kuruma ait kira geliri	2	0,7
Organizasyon gelirleri	9	2,9
Merkezi bütçeden pay	11	3,3
Diğer	6	2,0
Toplam	320	100

STK'ların gelir kaynağı bakımından performansları iller bazında incelendiğinde, en iyi performansı Kars'ın gösterdiği anlaşılır. Bu ilde yer alan STK'ların yüzde 9,3'ü gelirlerini projelerden sağlamaktadırlar. Gelir kaynakları arasında üye aidatı diğer illerle kıyaslandığında en az olan il Kars, en çok olan il ise Ağrı'dır. Kars'taki STK'ların üye aidatlarına daha az bağımlı olması ise proje gelirlerinin diğer illerdeki STK'lardan daha fazla olmasıyla ilişkili görünmektedir. En fazla şahsi katkılar şeklindeki gelir kaynaklarına sahip olan il ise yüzde 27,3 ile Ardahan'dır. Hayırsever bağışlarıyla gelir elde eden derneklerin yüzde 20,5'i ise yine ortalamanın üstünde yer alacak şekilde Ardahan'da bulunmaktadır. Proje gelirleri konusunda en kötü performansı ise Ardahan'daki STK'lar göstermektedir. Ardahan'daki STK'ların yalnızca 2,3'ünün gelirleri proje gelirlerinden oluşmaktadır.

Tablo 26: Kurumun Gelir Kaynakları ((İllere Göre)

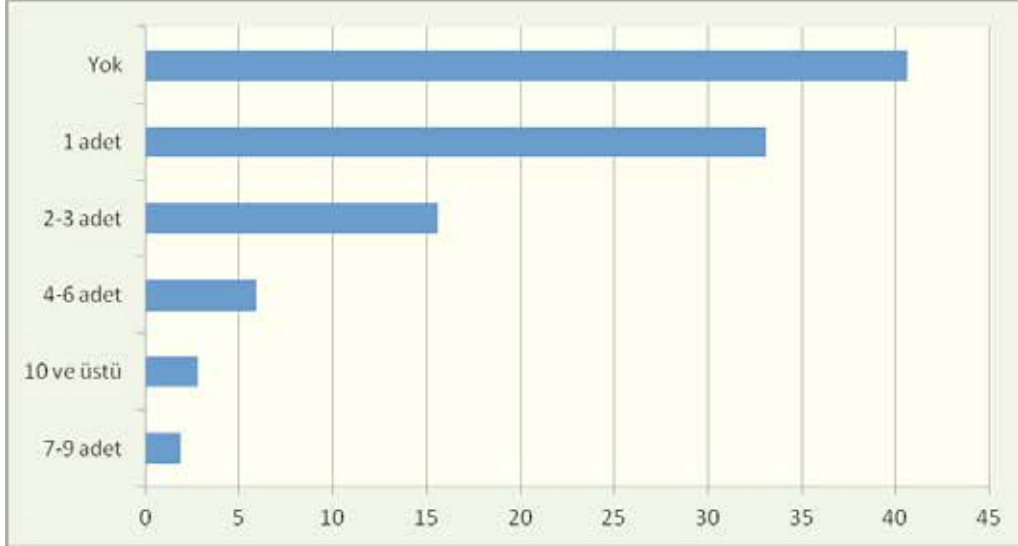
	Ağrı	Ardahan	Iğdır	Kars
Proje gelirleri	6,5	2,3	3,9	9,3
Üye aidatları	70,5	47,7	56,9	48,2
Bağışlar	6,5	20,5	13,8	19,8
Şahsi katkılar	7,9	27,3	19,6	16,8
Kuruma ait kira geliri				1,3
Organizasyon gelirleri	0,7	2,3	2	4,6
Merkezi bütçeden pay	4,3		2	
Diğer	3,6		1,8	
Toplam	100	100	100	100

Yukarıda zikredilen gerekçelerden hareketle araştırma kapsamına alınan STK'ların hangi düzeyde bilişim teknolojilerine sahip oluşu araştırmada önemli bir soru olarak ele alınıp incelenmiştir. İlgili tabloda görüldüğü gibi derneklerin yüzde 40'ının bilgisayarı, yaklaşık olarak yüzde 48'inin internet bağlantısı, yaklaşık yüzde 68'inin yerel ağ bağlantısı, yaklaşık yüzde 66'sının web sayfası, yüzde 77'sinin ise sinevizyon aracı bulunmaktadır. Bu veriler, bölgenin şartları dikkate alındığında azımsanacak ölçüde olmamakla birlikte, STK'ların bilişim aracı sahipliğiyle ilgili olumlu bir tablo ortaya koymamaktadır.

Bilişim teknolojisi aygıtları, STK'lara hem üyeleriyle hem de kamuoyuyla birlikte hareket edebilmeleri konusunda önemli fırsatlar sunan ve hatta zaman zaman çeşitli

faaliyetlerin düzenlenmesinde hayati önem taşıyan donanımlar olarak karşımıza çıkmaktadır. STK'ların bu denli hayati öneme sahip bu türden aygıtları kullanma konusundaki sorunlu yaklaşımları hem bölgedeki sivil toplum bilincinin gelişmesini olumsuz etkilemektedir hem de STK'ların daha etkin ve verimli çalışmalarını engellemektedir.

Tablo 27: Kurumda Bulunan Bilgisayar Sayısı

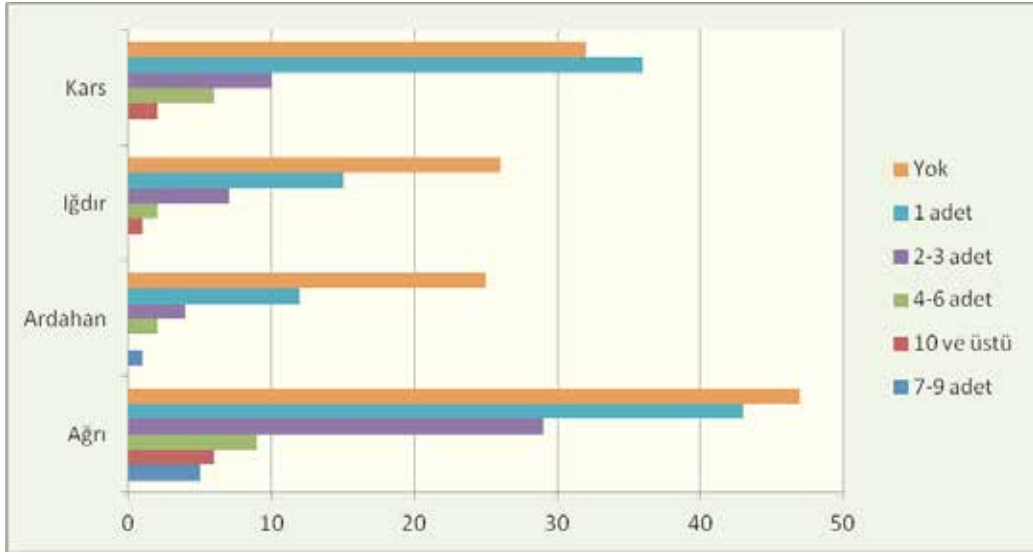
	Sayı	Yüzde
Yok	130	40,6
1 adet	106	33,1
2-3 adet	50	15,6
4-6 adet	19	5,9
7-9 adet	6	1,9
10 ve üstü	9	2,8
Toplam	320	100

Bugün bilgisayar, internet ve hatta web sayfası kullanımının giderek bireysel düzeyde bile ne kadar fazla yaygınlaştığı gerçeğini dikkate aldığımızda, STK'ların bunlardan yoksun oluşunun ne denli büyük bir eksiklik olduğu daha iyi anlaşılabilir. Henüz bilgisayarı olmayan, internet bağlantısı bulunmayan ve bir web sayfasına kavuşmamış olan STK'ların üyelerine fazla bir imkân sunamayacağını, dolayısıyla onlar için cazibe oluşturamayacağını tahmin etmek fazla güç değildir. Bu araçların aynı zamanda üye devşirmede de kilit rol oynadığını unutmamak lazım. Dolayısıyla, bu denli hayati öneme

sahip olan bilişim teknolojilerinden yoksun STK'ların, üyelerini memnun ederek onlar için ilgi odağı haline gelmeleri veya cazip kuruluşlar olarak yeni üye edinmeleri doğal olarak mümkün olamayacaktır.

Bilişim teknolojileri konusunda temel düzeydeki gerekliliklerden biri olan bilgisayarın bölgedeki 320 STK'dan 130'u tarafından hiç kullanılmaması bilişim teknolojileri konusundaki eksikliğin en çarpıcı örneğidir. Bölgedeki STK'lardan 106'sı ise yalnızca 1 bilgisayar kullanmaktadır.

Tablo 28: Kurumda Bulunan Bilgisayar Sayısı (İllere Göre)

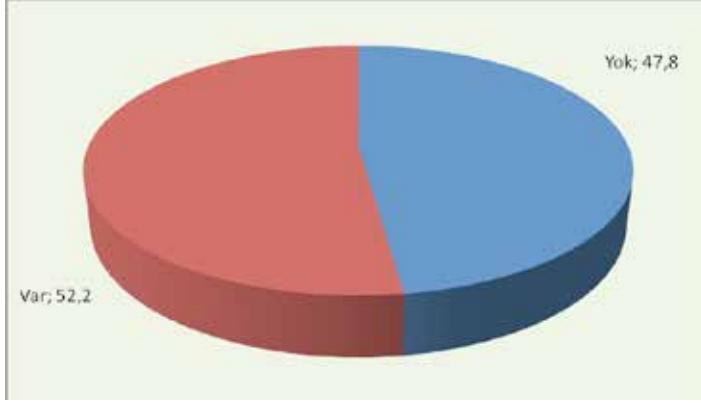

	Ağrı	Ardahan	Iğdır	Kars
Yok	47	25	26	32
1 adet	43	12	15	36
2-3 adet	29	4	7	10
4-6 adet	9	2	2	6
7-9 adet	5	1		
10 ve üstü	6		1	2
Toplam	139	44	51	86

Bilgisayar sayısı bakımından iller değerlendirildiğinde her dört ilde bulunan STK'ların büyük çoğunluğunun bilgisayara sahip olmadığı ilgili tablodan fark edilmektedir. Ağrı'da 139 STK'nın 47'sinde, Ardahan'da 44 STK'nın 25'inde, Iğdır'da 51 STK'nın 26'sında, Kars'ta 86 STK'nın 32'sinde hiç bilgisayar yoktur. 1 ile 3 adet arasında

bilgisayara sahip olan STK sayısı Ağrı'da 139'da 72, Ardahan'da 44'te 16, Iğdır'da 51'de 22, Kars'ta 86'da 46 adettir. Bu rakamlar, illerde daha çok 1 ile 3 arasında bilgisayara sahip olan STK'ların yarıya yakın olduğunu göstermektedir. İlgili tabloda görüldüğü gibi 3'ten fazla bilgisayara sahip olan STK'lar illerde yok denecek kadar az sayıdadır.

Tablo 29: Kurumun İnternet Bağlantısı Var mı?

	Sayı	Yüzde
Yok	153	47,8
Var	167	52,2
Toplam	320	100

Çalışmaya konu edilen bölgedeki STK'ların yüzde 47,2'sinde internet bağlantısı bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu oran STK'ların bilgisayar kullanma oranlarının düşüklüğü göz önünde bulundurulduğunda normal karşılanmalıdır. Bu durum internetin sivil toplum kuruluşlarına yapacağı katkının farkında olmamanın bir dışı vurumu olarak okunabilir. Çağdaş bilişim araçlarını kullanma konusunda sivil toplum kuruluşlarının tutumlarını tekrar gözden geçirmesi gerekmektedir.

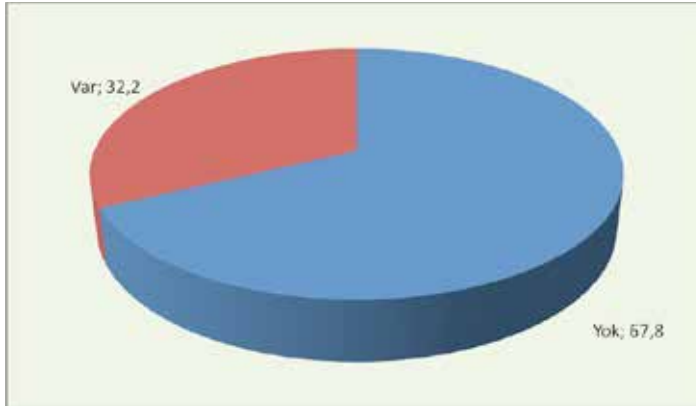
Tablo 30: Kurumda İnternet Bağlantısı Var mı? (İllere Göre)

	Ağrı	Ardahan	Iğdır	Kars
Yok	63	27	27	36
Var	76	17	24	50
Toplam	139	44	51	86

Çalışmaya konu edilen bölgedeki STK'ların illere göre dağılımına bakıldığında Ardahan'daki STK'ların internet bağlantısına sahipliğinin diğer illerin ortalamasından fazla olduğu görülmektedir. Kars'taki STK'ların ise internet bağlantısına sahip olma konusunda ortalamanın altında yer aldığı görülmektedir.

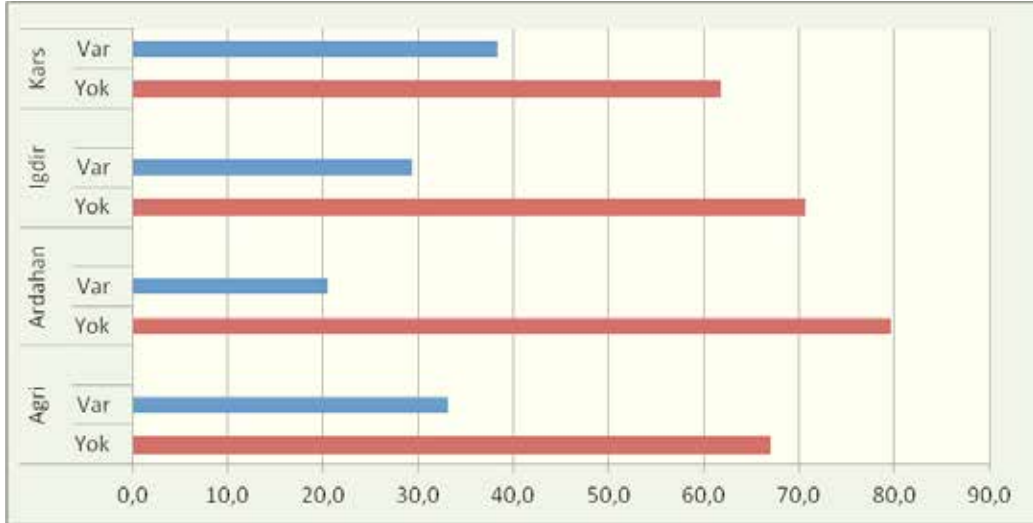
Tablo 31: Kurumda Bilgisayar Ağı var mı?

	Sayı	Yüzde
Yok	217	67,8
Var	103	32,2
Toplam	320	100

Çalışmaya konu edilen bölgedeki STK'ların bilgisayar ve internet kullanma konusundaki yetersizliğin kurumlarına bilgisayar ağları kurma konusunda da devam ettiği görülmektedir. Bölgedeki STK'ların yüzde 67,8'i bilgisayar ağına sahip değildir. Kurumlardaki bilgisayar ağlarının yetersizliği, bilişim teknolojilerinin yarattığı hızlı ve etkin çalışma fırsatlarının bölgedeki STK'lar tarafından yeteri kadar kullanılamamasının bir dışı vurumu olarak okunmak mümkündür.

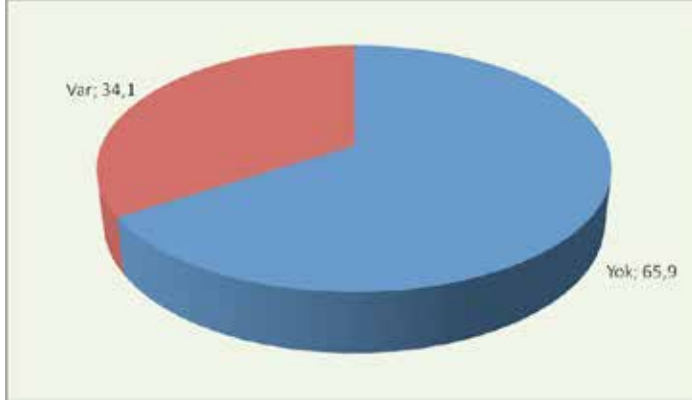
Tablo 32: Kurumda Bilgisayar Ağı Var mı? (İllere Göre)

	Ağrı	Ardahan	Iğdır	Kars
Var	33,1	20,5	29,4	38,4
Yok	66,9	79,5	70,6	61,6
Toplam	100	100	100	100

Çalışmaya konu edilen bölgedeki STK'ların illere göre dağılımından elde edilen sonuçların önemli ölçüde birbirlerinden farklılaşmadıkları görülmektedir. Var olan bilgisayarlar arasında bilgisayar ağına sahip olmadığı oran iller bazında ortalama yüzde 60'ların üzerindedir. Yalnızca Ardahan'daki STK'ların bilgisayar ağına sahip olma oranının ortalamanın altında bulunduğu işaret etmektedir.

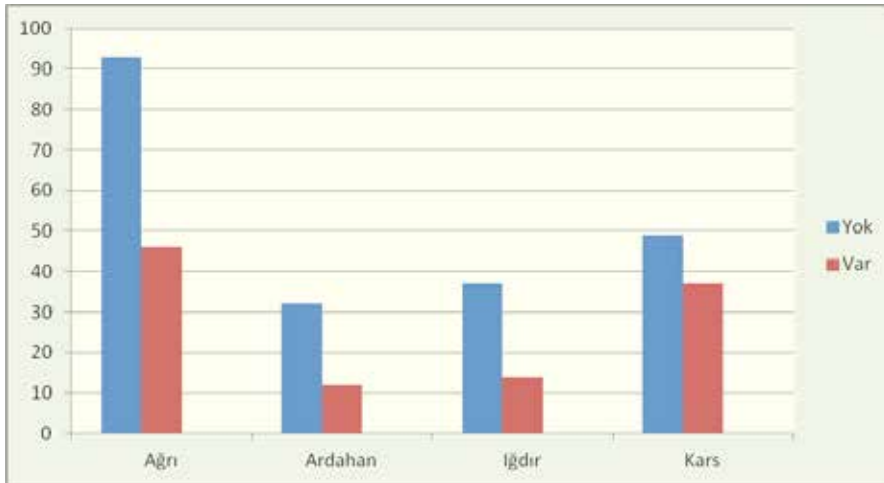
Tablo 33: Kurumun Web Sayfası Var mı?

	Sayı	Yüzde
Yok	211	65,9
Var	109	34,1
Toplam	320	100

STK'ların yeni üyeler kazanmak, mesajlarını yaymak, yeni projeler üretmek, üyelerle iletişim halinde olmak, farkındalık yaratmak, daha az maliyetle daha büyük kitlelere ulaşmak, yapılan faaliyetleri duyurmak ve yeni kaynaklar yaratabilmek için kullanabilecekleri en etkin yollardan biri kuruma ait web sayfasının varlığıyla yakından ilişkilidir. Bölgedeki STK'ların yüzde 65,9'unun web sayfasına sahip olmaması yukarıda bazıları sayılan kolaylıklardan yararlanamadıklarını göstermektedir.

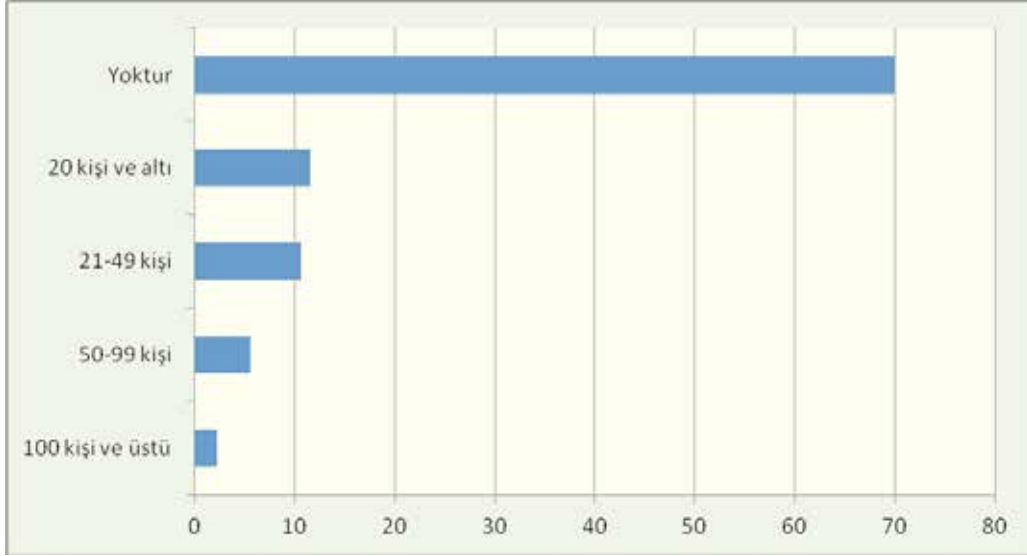
Tablo 34: Kurumda Web Sayfası Var mı? (İllere Göre)

	Ağrı	Ardahan	Iğdır	Kars
Yok	93	32	37	49
Var	46	12	14	37
Toplam	139	44	51	86

Çalışmaya konu edilen STK'ların illere dağılımı göz önünde bulundurulduğunda web sayfasına sahip olmama oranlarının küçük farklarla birbirine yakın oldukları görülmektedir. Bu durum, Ağrı'da 139 STK içinde 93, Ardahan'da 44 STK içinde 32, Iğdır'da 51 STK içinde 37, Kars'ta 86 STK içinde 49'dur. STK'ların web sayfasına sahip olma oranlarının yukarıda da ifade edilen bilişim teknolojilerini kullanma alışkanlıklarıyla birlikte artırılması gerekmektedir.

Tablo 35: Kurumun Toplantı veya Konferans Salonu

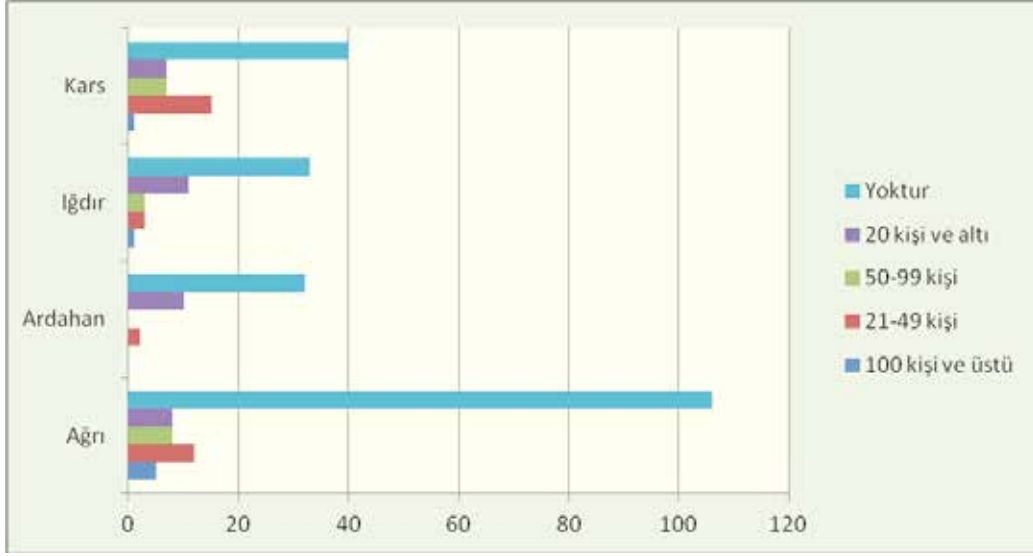

	Sayı	Yüzde
Yoktur	224	70,0
20 kişi ve altı	37	11,6
21-49 kişi	34	10,6
50-99 kişi	18	5,6
100 kişi ve üstü	7	2,2
Toplam	320	100

Araştırmada yer alan STK'lara çeşitli kapasitelerde bir toplantı ya da konferans salonlarının bulunup bulunmadığı sorulmuştur. Bu soruya gelen cevaplardan anlaşıldığı kadarıyla STK'ların önemli bir kesiminin, buldukları çevrelerin imkânlarıyla doğru orantılı bir şekilde dikkate değer fiziksel mekanlara sahip olmadıkları anlaşılmaktadır. Çoğunun 20 kişiden başlayarak toplantı ya da konferans salonları yoktur. Toplantı ya da konferans salonu olmayan STK'ların oranının, aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi yüzde 70'ler düzeyinde olduğu anlaşılmaktadır. Araştırma kapsamında yer

alan STK'ların yüzde yaklaşık olarak 11'inin ise 20 kişi ve altı kapasiteli konferans salonu vardır. Kapasitesi 21 ile 49 arasında değişen konferans salonuna sahip olan STK'ların oranı ise yüzde 10'lar düzeyindedir. Yukarıda zikredilen hususlar dikkate alındığında bu oranların olabildiğince az olduğu görülmektedir. Dolayısıyla toplantı ya da konferans salonu olmayan STK'ların bu sorunu çözmeleri, yukarıda zikredilen nedenlerden dolayı büyük önem taşımaktadır.

Tablo 36: Kurumda Toplantı/Konferans Salonu (İllere Göre)

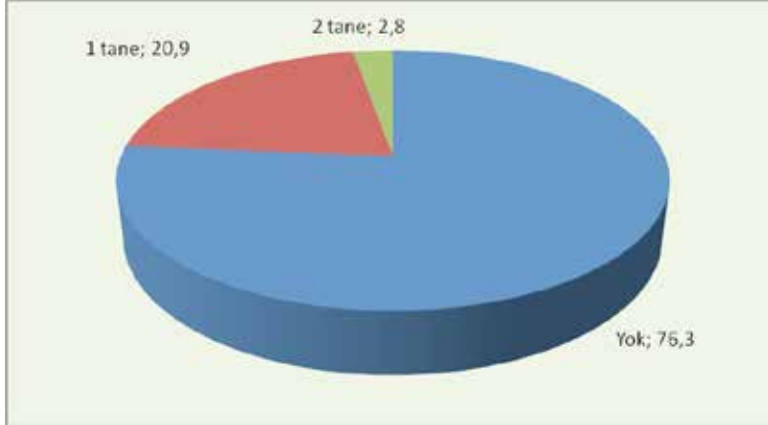
	Ağrı	Ardahan	Iğdır	Kars
Yoktur	106	32	33	40
20 kişi ve altı	8	10	11	7
21-49 kişi	12	2	3	15
50-99 kişi	8		3	7
100 kişi ve üstü	5		1	1
Toplam	139	44	51	86

STK'ların toplantı ya da konferans salonuna sahip olma imkânları iller bazda analiz edildiğinde bu hususun tüm illerde istatistiksel olarak fark yaratmayacak derecede düşük farklılıklar gösterdiği görülmektedir. Toplantı salonunun eksikliğinden hareketle bu dört ilin ciddi bir fiziksel mekan sorunuyla karşı karşıya bulunduğunu söylemek mümkündür.

Araştırma kapsamına alınan STK'ların önemli bir kısmı fiziksel mekan olarak bir apartman dairesinde ikamet ettiği için bu tür mekanları kullanan STK'ların geniş

kapasiteli bir toplantı veya konferans salonuna sahip olması doğal olarak mümkün değildir. Bazı STK'lar iki daireyi birleştirmek suretiyle bu sorunu çözmeye yoluna giderken, bazı STK'larsa amaçlarına hizmet edecek binalarda ofis açarak bu sorunu çözmeye çalışmaktadırlar.

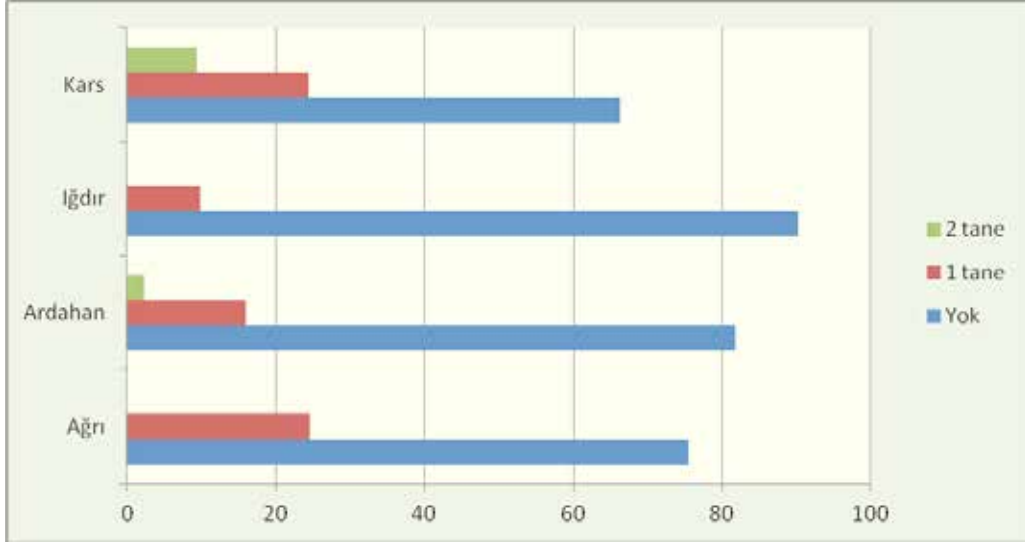
Tablo 37: Kurumda Bulunan Sinevizyon Sayısı

	Sayı	Yüzde
Yok	244	76,3
1 tane	67	20,9
2 tane	9	2,8
Toplam	320	100

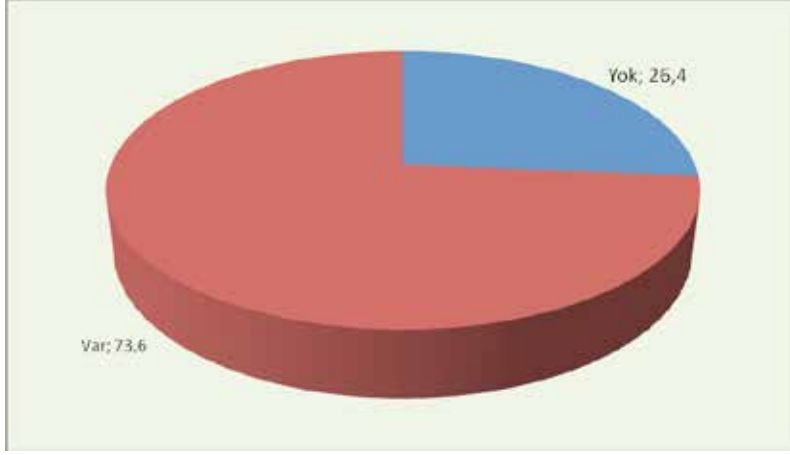
Çalışmaya konu edilen bölgedeki STK'larda sinevizyon bulunma oranının oldukça düşük olduğu gözlenmiştir. Toplam 320 STK'dan 67'sinde yalnızca 1 tane, 9'unda ise 2 tane sinevizyon bulunmaktadır. 244 STK'da ise sinevizyon bulunmamaktadır. STK'ların önemli bir kısmında sinevizyon bulunmaması, birlikte çalışma konusunda önemli katkılar sağlayan çeşitli araçların da kullanılmasını engellemektedir. Kurumun ilgi duyduğu alanlarda hem üyelerine hem de çeşitli zamanlarda kamuoyuna bilgilendirici sunumlar yapmasının gerekliliği açıktır. Sinevizyon eksikliği bu türden sunumların yapılması konusunda STK'ların karşısına önemli bir eksiklik olarak çıkmaktadır.

Tablo 38: Kurumda Bulunan Sinevizyon Sayısı (İllere Göre)

	Ağrı	Ardahan	Iğdır	Kars
Yok	75,5	81,8	90,2	66,3
1 tane	24,5	15,9	9,8	24,4
2 tane		2,3		9,3
Toplam	100	100	100	100

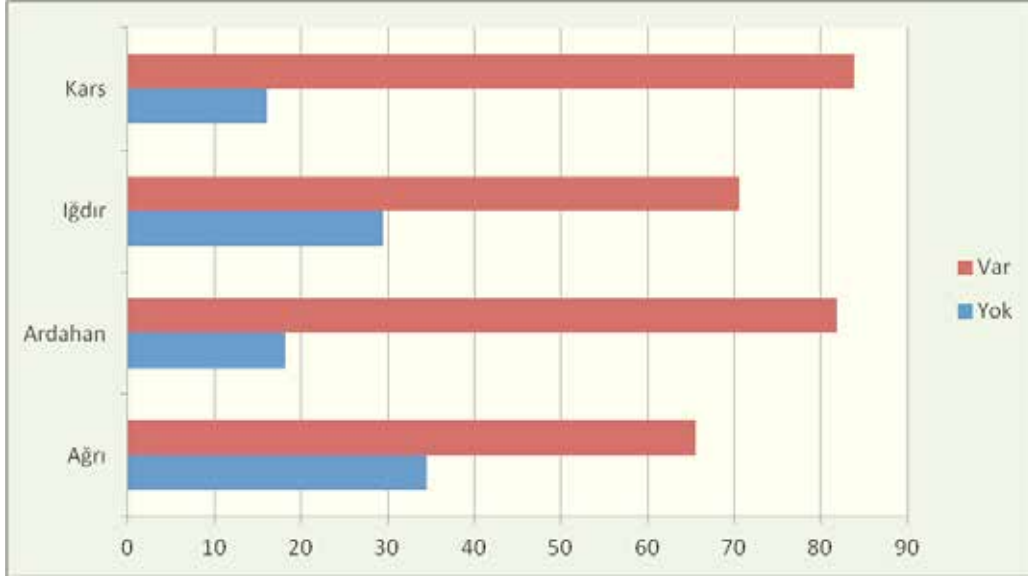
Kurumda bulunan sinevizyon sayısında, bölgedeki STK'ların illere göre dağılımı göz önünde bulundurulduğunda istatistiksel olarak hesaba katılmayacak düzeyde farklılıkların olmadığı görülmektedir. Yalnızca Kars'taki STK'ların sayısının sinevizyon sahipliği konusunda ortalamanın biraz üzerinde olduğu görülmektedir.

Tablo 39: Kurumun Arşiv Kaydı Var mı?

	Sayı	Yüzde
Yok	84	26,4
Var	234	73,6
Toplam	318	100

Modern dünyada etkin ve hızlı hizmet sunmanın kurumların arşiv tutma alışkanlıklarıyla doğru orantılı olduğu bilinmektedir. Kurumların çalışmalarını sistematik olarak sürdürebilmeleri istenilen verilere istenildiği zaman kolayca ulaşabilmelerini gerekli kılmaktadır. Bu zorunluluk beraberinde STK'ların arşiv konusunda uzman personele sahip olmaları sonucunu doğurmaktadır. Bölgedeki STK'ların maddi imkânları ve büyüklükleri dikkate alındığında uzman personel bulundurabilme imkânlarının çok zor olduğu anlaşılmaktadır. Bu zorluklara rağmen, bölgedeki STK'ların önemli bir kesiminin arşiv kaydı tuttıkları görülmektedir. Çalışmaya konu edilen bölgedeki STK'ların yaklaşık yüzde 73'ü arşiv kaydı tutmaktadır. Bu oranın yüksekliği kurumların çok karmaşık arşiv kaydı tutma zorunda olmalarıyla da açıklanabilir. Kurumsal anlamda küçük organizasyonlar olan bölgedeki STK'ların tuttıkları arşiv kayıtlarının çok karmaşık yapılara sahip olmaması olağandır. Üye kaydı, toplantı tutanakları, faaliyet kayıtları, üyelerden gelen taleplerin türleri ve sıklıkları gibi bilgilerin arşivlenmesi STK'lar açısından yeterli görülmektedir.

Tablo 40: Kurumda Arşiv Kaydı Var mı? (İllere Göre)

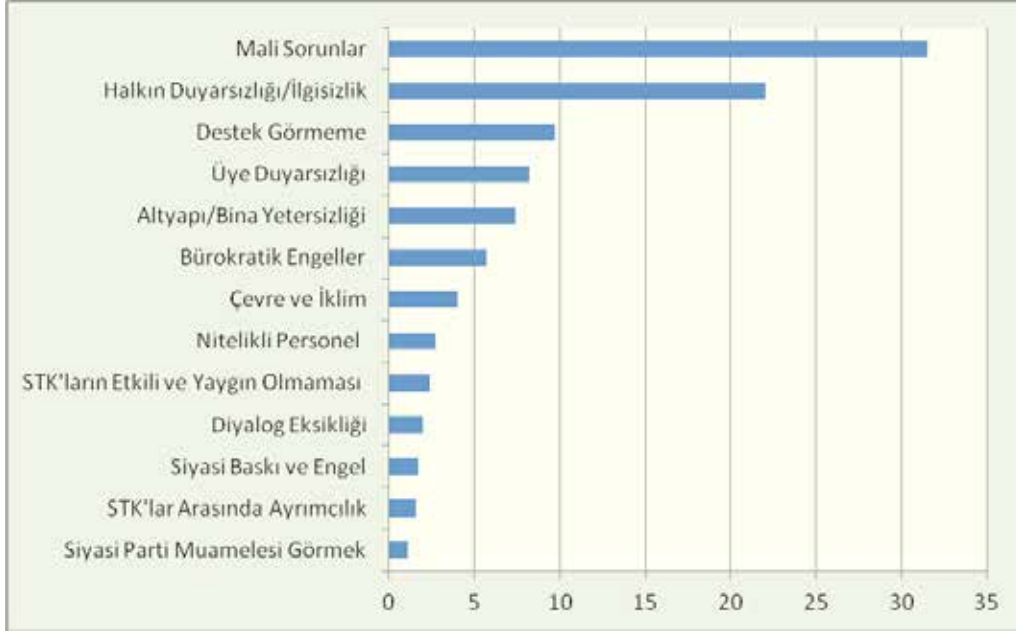

	Ağrı	Ardahan	Iğdır	Kars
Yok	34,5	18,2	29,4	16,1
Var	65,5	81,8	70,6	83,9
Toplam	100	100	100	100

Çalışmaya konu edilen bölgedeki STK'ların iller bazında dağılımı göz önünde bulundurulduğunda Ağrı'daki STK'ların arşiv tutma alışkanlıklarının diğer illerden daha gelişmiş olduğu görülmektedir. Kars'taki STK'ların arşiv tutma alışkanlıkları ise bölgedeki diğer illerden daha azdır.

6. Bölge STK'larının Yaşadığı Sorunlar

Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının geçmişlerinin eskilere dayanmaması, yaşadıkları sorunların üstesinden gelebilme kabiliyetlerinin de sınırlılığına işaret eder. Görece bu yenilik STK'ların kurumsal yapılara kavuşabilmelerini etkileyen en önemli etkenlerden biri olarak görülmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının görece yeniliğiyle birlikte, sivil toplum bilincinin toplumsal derinliğinin olmaması sorunların üstesinden gelebilme konusundaki dezavantajlı durumu körüklemektedir. Diğer bütün sorunların bu iki temel sorundan kaynaklandığını iddia edebilmek mümkündür. Bununla birlikte çalışmaya konu edilen bölgeye özgü sorunların yine yukarıda ifade edilen temel iki sorunla ilişkili olmakla birlikte başkaca sorunları olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 41: STK'ların Karşılaştığı Sorunlar

	Sayı	Yüzde
Bürokratik Engeller	18	5,7
Gelir Yetersizliği/Mali Sorunlar	101	31,5
Çevre ve İklim dair Sorunlar	13	4,0
Siyasi Parti Muamelesi Görmek	3	1,1
Vatandaşın Olumsuz Bakış Açısı/Halkın Duyarsızlığı/İlgisizlik/Eğitimsizlik	70	22,0
Siyasi Baskı, Engel ve Fikir Hürriyetinin Kısıtlı Olması	6	1,7
Kamu Kurumları/Siyasetçi/İdareci ve Basın Tarafından Destek Görmeme/Muhatap Alınmama	31	9,7
Altyapı/Bina/Ulaşım Yetersizliği	24	7,4
Diğer STK ve Kamu Kurumlarıyla Diyalog Eksikliği	6	2,0
Nitelikli Personel Sıkıntısı	8	2,7
STK'lar Arasında Ayrımcılık	5	1,6
Üye Aidatlarının Ödenmemesi/Üye Duyarsızlığı/Üye Eğitimsizliği/ Üye Yetersizliği	26	8,2
STK'ların Etkili ve Yaygın Olmaması ve Yeterli Faaliyet Göstermemesi	8	2,4
Toplam	320	100

Bu sorunların başında bölgedeki STK'ların mali sorunları gelmektedir. Çalışma kapsamında incelenen 320 STK'dan 101'i birincil sorun olarak mali sorunları görmekte-dirler. Mali sorunların kurumsal bir yapıya kavuşamamaya ilgisi bulunmakla birlikte bölgenin ekonomik geri kalmışlığıyla yakından ilgili olduğu düşünülmektedir. STK'ların kaynak yaratamamalarının daha önce de ifade edildiği gibi proje alışkanlığı kazanamamaya da ilişkili olduğu görülmüştür. Çalışma bölgesindeki STK'ların 70'i birincil sorunları olarak halkın duyarsızlığı ve ilgisizliğini göstermektedirler. Bu duyarsızlık ve ilgisizliğin yukarıda kabaca ifade edilen sivil toplum bilincinin henüz ülkenin genel durumuna paralel olarak bölgede istenilen düzeyde gelişmemiş olmasıyla ilişkilendirilebilir. Kamu kurumları, siyasetçiler idareci ve basın tarafından destek görmeme ya da muhatap alınmama ise bölgedeki STK'ların sorunları arasında üçüncü sırada yer almaktadır. Sivil toplum bilincinin yeteri kadar gelişmemesinin bir uzantısı olarak ilgili devlet kurumlarının, siyaset mekanizmasının ve basının sivil toplum kuruluşlarının bölgedeki STK'lara destek vermemesi önemli sorunlar arasında dikkat çekmektedir. Destek görememe sorununu üyelerin duyarsızlığı, altyapı ve bina yetersizliği, bürokratik engeller, çevre ve iklim ile ilgili engeller ve nitelikli personel eksikliği türünden sorunlar takip etmektedir.

Tablo 42: STK'ların Karşılaştığı Sorunlar (İllere Göre)

	Ağrı	Ardahan	İğdır	Kars
Bürokratik Engeller	6,6	1,3	10,0	4,7
Gelir Yetersizliği/Mali Sorunlar	27,4	30,3	37,1	31,1
Çevre ve İklimle Dair Sorunlar	3,7	5,3	1,4	5,7
Siyasi Parti Muamelesi Görmek	3,3	0,0	0,0	0,9
Vatandaşın Olumsuz Bakış Açısı/Halkın Duyarsızlığı/İlgisizlik/Eğitimsizlik	24,5	22,4	21,4	19,8
Siyasi Baskı, Engel ve Fikir Hürriyetinin Kısıtlı Olması	4,1	1,3	1,4	0,0
Kamu Kurumları/Siyasetçi/İdareci ve Basın Tarafından Destek Görmeme/Muhatap Alınmama	8,3	10,5	8,6	11,3
Altyapı/Bina/Ulaşım Yetersizliği	7,1	6,6	5,7	10,4
Diğer STK ve Kamu Kurumlarıyla Diyalog Eksikliği	3,7	1,3	2,9	0,0
Nitelikli Personel Sıkıntısı	0,8	7,9	0,0	1,9
STK'lar Arasında Ayrımcılık	0,8	1,3	1,4	2,8
Üye Aidatlarının Ödenmemesi/Üye Duyarsızlığı/ Üye Eğitimsizliği/ Üye Yetersizliği	7,9	6,6	10,0	8,5
STK'ların Etkili ve Yaygın Olmaması ve Yeterli Faaliyet Göstermemesi	1,7	5,3	0,0	2,8
Toplam	100	100	100	100

Çalışmaya konu edilen bölgedeki STK'ların illere göre dağılımına bakıldığında gelir yetersizliği sonunu en çok yaşayan STK'ların Iğdır'da olduğu görülmektedir. Iğdır'daki STK'ların yaklaşık yüzde 37'si gelir yetersizlikleri sorunları yaşamaktadır. Vatandaşların olumsuz bakış açısı, halkın duyarsızlığı, ilgisizlik, eğitimsizlik gibi sorunlar konusunda ise çalışmaya konu edilen illerdeki STK'ların tamamında çok ufak farklarla aynı düzeylerde oldukları tespit edilmiştir. Yine aynı şekilde STK'ların kamu kurumları, siyasetçi, idareci ve basın tarafından destek görmeme, muhatap alınmama gibi sorunlarda yine yaklaşık aynı oranlarda temsil edildikleri görülmektedir. Nitelikli personel sıkıntısı konusunda Ardahan'da yaşanan sorunlar ise diğer illerin tamamının ortalamasının üstünde kalmıştır. Yine altyapı, bina, ulaşım yetersizlikleri gibi sorunlar konusunda STK'ların illere göre dağılımında önemli farkların görülmediği tespit edilmiştir. Iğdır'daki STK'ların yüzde 10'unun bürokratik engellerle karşılaştıkları görülmektedir. Bu konuda en az sorunu yaşayan STK'lar ise Ardahan'da bulunmaktadır. Iğdır'da bulunan STK'ların yaklaşık yüzde 1'inin çevre ve iklime dair sorunlar yaşaması Iğdır'daki STK'ları diğer illerde aynı sorunu yaşayan STK'lardan ayırmaktadır.

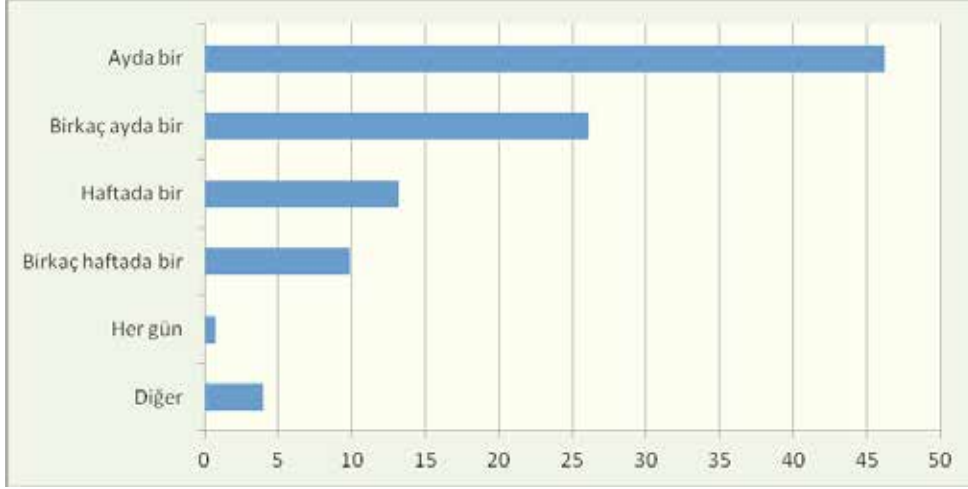
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

STK'LARIN YOĞUNLAŞTIĞI FAALİYET ALANLARI

Bu bölümde TRA2 bölgesinde yer alan sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri üzerinde durulmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri ana hatlarıyla iki noktada analiz edilecektir. Birinci olarak sivil toplum kuruluşlarının içe dönük faaliyetleri üzerinde durulacak, ardından da dışa dönük faaliyetleri üzerinde yoğunlaşılacaktır. İçe dönük faaliyetler kapsamında sivil toplum örgütlerinin yönetim ve genel kurul toplantıları ve üyelere yönelik hizmetleri incelenecektir. Dışa dönük faaliyetleri bağlamında ise sivil toplum örgütlerinin yayın ve tanıtım faaliyetleri, halkla ilişkileri ve buldukları yöreye yönelik hizmete dönük çalışmaları ele alınacaktır.

1. STK'larda Yönetim Faaliyetleri

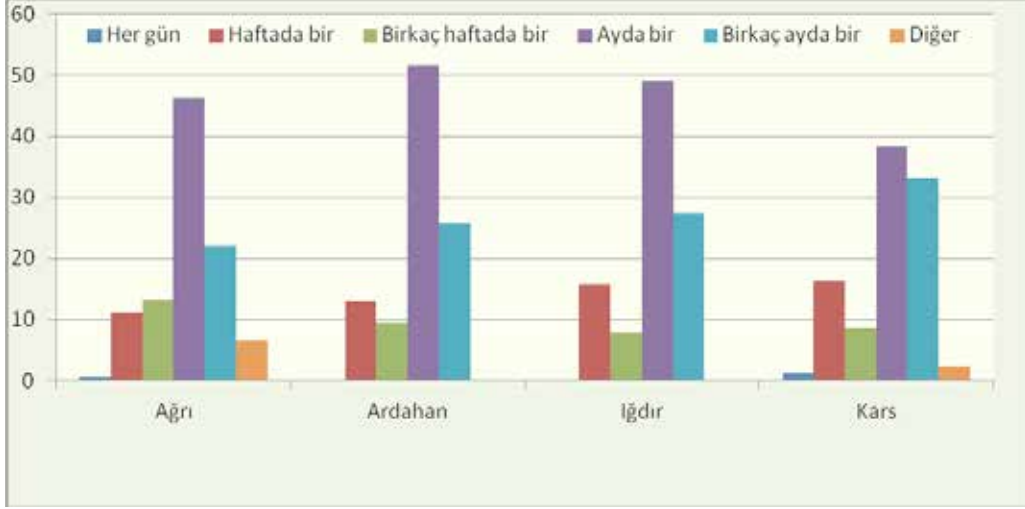
STK'ların yoğunlaştıkları faaliyet alanlarını tespit etme aşamasında yönetim faaliyetleri ele alınan konulardan biri olmuştur. Bölgedeki STK'ların yoğunlaştıkları faaliyetlerle ilgili dikkate değer tespitlerden biri, söz konusu STK'ların eğitim, yoksullukla mücadele ve sosyal dayanışma konularına yoğunlaştıklarıdır. Bu türden faaliyetlerin doğası, yönetim kurullarının sıklıkla bir araya gelme, yeni kararlar alma ve ivedilikle harekete geçmelerini zorunlu kılmaktadır. Çünkü, hem eğitim hem de yoksullukla mücadele konularında bölgede yaşayan yurttaşların ihtiyaçlarının boyutu ve aciliyeti bilinen gerçeklerdendir. Yurttaşların taleplerinin tekrar etme sıklığı STK'ları hızlı hareket etmeye yönlendirmektedir. Hızlı kararlar alabilmek ve harekete geçebilmekse STK'ların yönetim kurullarının düzenli olarak toplanmasına bağlıdır. Yönetim faaliyetleri gerçekleştirmek yalnızca hızlı kararlar alabilme ve harekete geçebilmenin zorunlu bir sonucu değildir. Bu türden faaliyetler bölgedeki sivil toplum bilincinin artırılması konusuna da önemli katkılar sunmaktadır. Üyelerin ve yurttaşların STK'lara hem karar alma hem de faaliyetleri gerçekleştirme süreçlerinde katılımlarının artırılması yönünde yapılabilecek katkıları da artırmaktadır. Aşağıda görüleceği üzere genel kurul toplantılarının yapılma sıklığı bu açıdan oldukça önemlidir.

Tablo 1: Yönetim Kurulu Toplantıları Hangi Aralıklarla Yapılıyor?

	Sayı	Yüzde
Her gün	2	0,7
Haftada bir	40	13,2
Birkaç haftada bir	30	9,9
Ayda bir	140	46,2
Birkaç ayda bir	79	26,1
Diğer	12	4,0
Toplam	303	100

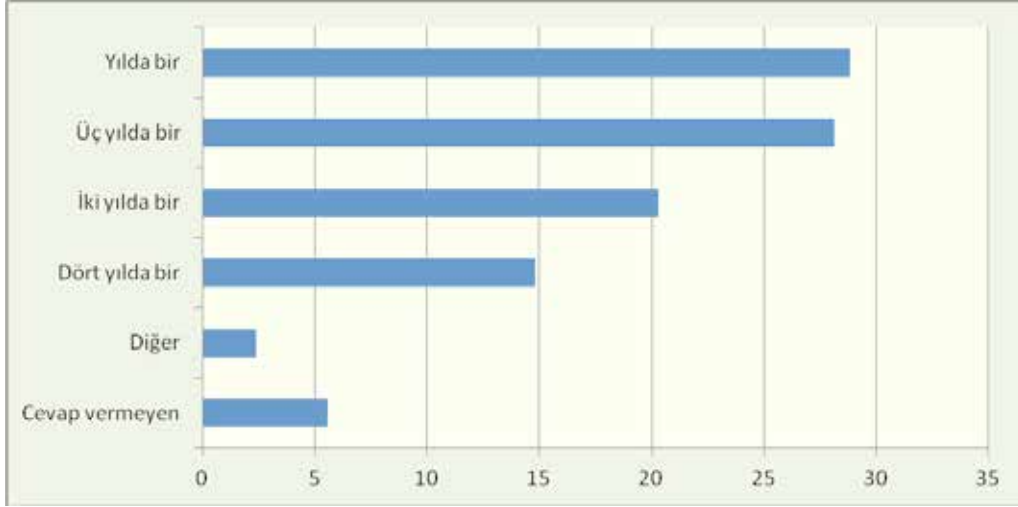
Yapılan incelemelere göre sivil toplum örgütü yönetimlerinin düzenli toplantılar gerçekleştirdikleri anlaşılmaktadır. İlgili tabloda görüldüğü gibi STK yönetim kurulları çoğunlukla aylık toplantılar yapmaktadırlar. Düzenli olarak aylık toplantı yapan derneklerin oranı yaklaşık yüzde 46 düzeyindedir. Bununla birlikte, haftada bir ya da ayda birkaç haftada bir toplantı yapan derneklerin oranının yaklaşık olarak yüzde 23 düzeyinde olduğu görülmektedir. Bu oranlar göstermektedir ki, bölgedeki STK'ların yaklaşık yüzde 70'i ayda en az bir kez yönetim kurullarını toplamaktadırlar. Bu toplanma sıklığı STK'ların karar alma ve eylemde bulunabilme kabiliyetlerinin yüksek olduğu sonucunu doğurmaktadır. Araştırma sürecinde yapılan görüşmelerden anlaşıldığı kadarıyla yüz yüze ilişkilerin yoğun olduğu, ulaşım probleminin fazla olmadığı, iş yoğunluğunun az olduğu bölge illerinde yöneticilerinin bir araya gelmesi ve toplantılar yapması kolaylaşmaktadır. Bölgedeki STK'ların yönetim kurullarını toplama sıklıklarının yüksek oluşu ilgi alanlarıyla ilişkili yeni yol haritaları ve eylem planları hazırlama konusunda istekli olduklarını göstermektedir. STK'lara bir nevi fikir alış verişi ve çoğulcu bir ortam sağlayan bu toplantıların, ele alınan meselelere ivedilikle ve daha çoğulcu bir bakış açısıyla yaklaşabilme fırsatları sunmaktadır.

Tablo 2: Yönetim Kurulu Toplantıları Hangi Aralıklarla Yapılıyor? (İllere Göre)

	Ağrı	Ardahan	Iğdır	Kars
Her gün	0,7			1,2
Haftada bir	11,1	13,1	15,7	16,3
Birkaç haftada bir	13,2	9,5	7,8	8,6
Ayda bir	46,3	51,7	49,1	38,4
Birkaç ayda bir	22,1	25,7	27,4	33,2
Diğer	6,6			2,3
Toplam	100	100	100	100

STK'ların toplanma sıklığı bakımından çalışmaya konu edilen bölgedeki iller arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göze çarpmamaktadır. Ardahan'da bulunan STK'ların bu toplantıları yüzde 51,7 ile ayda sadece bir kez, yüzde 13,1 ile haftada bir kez ve 9,5 ile birkaç haftada bir kez yaptıği görülmektedir. Böylece Ardahan ayda en az bir yönetim kurulu toplantısı yaparak araştırmaya konu olan 4 ilin ortalamasının üzerinde kalabilmeyi başarmıştır. Ayda en az bir toplantı sıklığının en az olduğu il ise yaklaşık yüzde 63 ile Kars olmuştur. Kars'ta bulunan STK'ların yüzde 38,4'ü ayda bir kez, yüzde 16,3'ü haftada bir kez ve yüzde 8,6'sı da haftada birkaç kez yönetim kurulu toplantıları yapmaktadır. Ağrı ise ayda en az bir toplantı yapma sıklığı konusunda yüzde 70'ler düzeyinde kalarak Ardahan'ı takip etmektedir.

Tablo 3: Genel Kurul Toplantıları Hangi Aralıklarla Yapılıyor?

	Sayı	Yüzde
Yılda bir	92	28,8
İki yılda bir	65	20,3
Üç yılda bir	90	28,1
Dört yılda bir	47	14,8
Diğer	8	2,4
Cevap vermeyen	18	5,6
Toplam	320	100

STK'lar açısından çok seslilik anlamına da gelebilecek olan genel kurul toplantılarının önemi yadsınamaz. STK'lar her ne kadar süreç içerisinde üyelerinin fiili katılımıyla eylemde bulunabilme şansına sahipse de, alınan kararlar ve gerçekleştirilen faaliyetlerin yerindeliğini denetleyebilen bu kararlar ve faaliyetler hakkında fikirlerini ilgili yönetim kurullarına ileten, söz sahibi sùjeler haline dönüşmesi genel kurul toplantıları aracılığıyla mümkün olabilmektedir. Bu haliyle genel kurul toplantıları hem şeffaflaşmanın hem de üyelerin STK'lara vizyon kazandırma girişimlerinin, karar alma süreçlerine katılabilme şansı elde etmelerinin birer aracıdır. Genel kurul toplantılarının bu türden işlevleriyle toplanma sıklıkları STK'nın ilgili alanındaki konulara yaklaşımlarını önemli ölçülerde etkileyebilmektedir. Çalışmaya konu bölgedeki STK'ların 320'sinden 92'si genel kurul toplantılarını yılda bir kez yaptıkları görülmektedir. Bunu 90 STK ile üç yılda bir toplanma sıklığı takip etmektedir. Genel kurullarını iki yılda bir toplayan STK sayısı ise 65'tir.

Tablo 4: Genel Kurul Toplantıları Hangi Aralıklarla Yapılıyor? (İllere Göre)

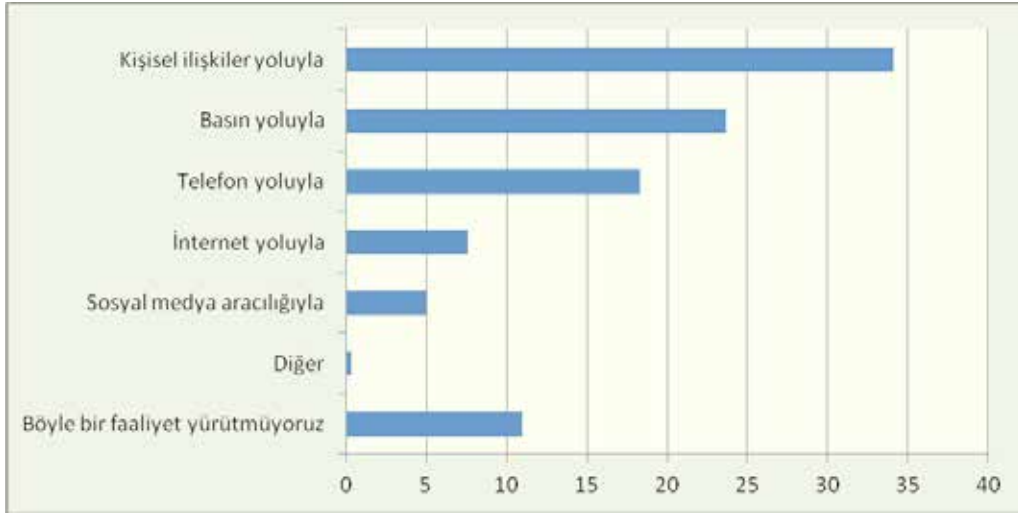
	Ağrı	Ardahan	Iğdır	Kars
Yılda bir	34	10	16	34
İki yılda bir	29	6	12	21
Üç yılda bir	38	19	14	20
Dört yılda bir	19	5	7	5
Diğer	7	4	2	6
Cevap vermeyen	12			
Toplam	139	44	51	86

Çalışmaya konu olan bölgedeki STK'ların illere göre dağılımına bakıldığında yılda bir kez toplanma oranı ayrı ayrı her ilde diğer toplanma sıklıklarından fazladır. Oransal olarak birbirine yakın olan genel kurulların toplanma sıklıkları yukarıda da ifade edildiği üzere şeffaflaşma, üyeler tarafından STK'lara, STK'lar tarafından üyeler, çift taraflı vizyon kazandırma eğiliminin artması konusunda önemli katkılar sunacaktır. Bu sebeplerle genel kurul toplantılarını 4 yıl gibi uzun sürelerle yayan STK sayısının her ilde yine ayrı ayrı olmak üzere en az oranı temsil etmesi olumlu görülmektedir.

2. STK'larda Tanıtım Faaliyetleri

Sivil toplum kuruluşlarının gerek faaliyetlerinin kamuoyu tarafından takip edilebilmesi, gerekse de düzenlenen aktivitelere ve programlara katılımın artırılabilmesi için tanıtım faaliyetlerinin önemi yadsınamaz. STK'ların kendi içerisine kapanık örgütlenme biçimlerinden uzaklaşıp daha toplumsal ve kamusal kimlikler edinebilmelerine yardım eden tanıtım faaliyetlerinin çalışmaya konu edilen bölgedeki STK'lar tarafından hangi yollardan yapıldığını araştırmak, STK'ların bu faaliyetlerden ne ölçüde yararlandıklarını anlayabilme olanağı sunacaktır. STK'ların yüzde 34,1'inin bu türden faaliyetleri kişisel ilişkiler yoluyla yaptığı görülmektedir. Bölgedeki illerin hem coğrafik olarak küçük olmaları hem de nüfus bakımından yoğunluklarının az oluşu tanıtım faaliyetlerinin kişisel ilişkiler yoluyla yürütülmesini etkileyen önemli faktörlerdendir.

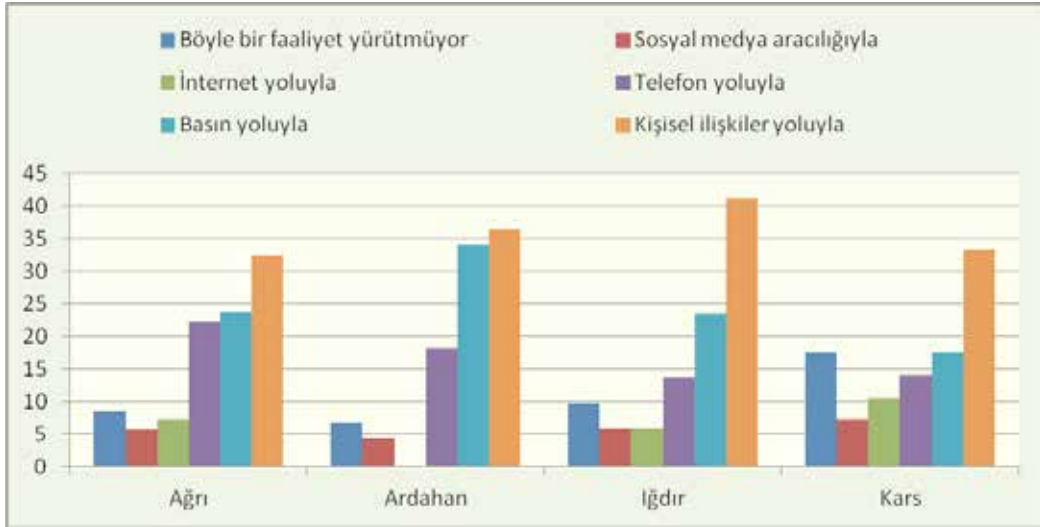
Tablo 5: Kurumunuzu Tanıtımını Hangi Yollardan Yapıyorsunuz?

	Sayı	Yüzde
Böyle bir faaliyet yürütmüyoruz	35	11,0
Basın yoluyla	75	23,7
Telefon yoluyla	58	18,3
İnternet yoluyla	24	7,6
Sosyal medya aracılığıyla	16	5,0
Kişisel ilişkiler yoluyla	108	34,1
Diğer	4	0,3
Toplam	320	100

Bölgede faaliyet gösteren STK'ların üçte birinden fazlasının tanıtım faaliyetlerini kişisel ilişkiler çerçevesinde yürütmeleri yukarıda ifade edilen coğrafik ve demografik nedenlere bağlı olmakla birlikte başka faktörlerin de belirleyiciler arasında olabilmesi mümkündür. Öncelikle tanıtım faaliyetlerine duyulan ihtiyaç bölgede yaşayan vatandaşların sivil toplum bilincine sahip olma düzeyleri de ilişkili olabilmektedir. Öyle ki bölgedeki STK'ların yüzde 11'inin tanıtım faaliyeti yürütmediklerini söylemeleri buna işaret etmektedir. Bölgedeki STK'ların yarıya yakınının, tanıtım faaliyetleri konusunda gelişmiş ve kitlelere ulaşma konusunda daha önemli fırsatlar tanıyan çağdaş teknik ve yöntemleri kullanmadığı fark edilmektedir. Kitlelere ulaşma konusunda geçmişe oranla daha çok fırsatlar yaratan basın, internet, sosyal medya gibi araçların kullanım oranı yalnızca yüzde 35 civarındadır. Telefon yoluyla yürütülen tanıtım faaliyetlerini de kitlelere ulaşma konusunda içerisinde barındırdığı sınırlılık göz önünde bulundurulduğunda "kişisel ilişkiler yoluyla" ve "böyle bir faaliyet yürütmüyoruz" cevaplarının toplamına eklemek gerekmektedir. Böylece, gelişmiş ya da konvansiyonel kitlesel iletişim yollarına başvurmayan STK'ların oranı yüzde 68'i geçmektedir.

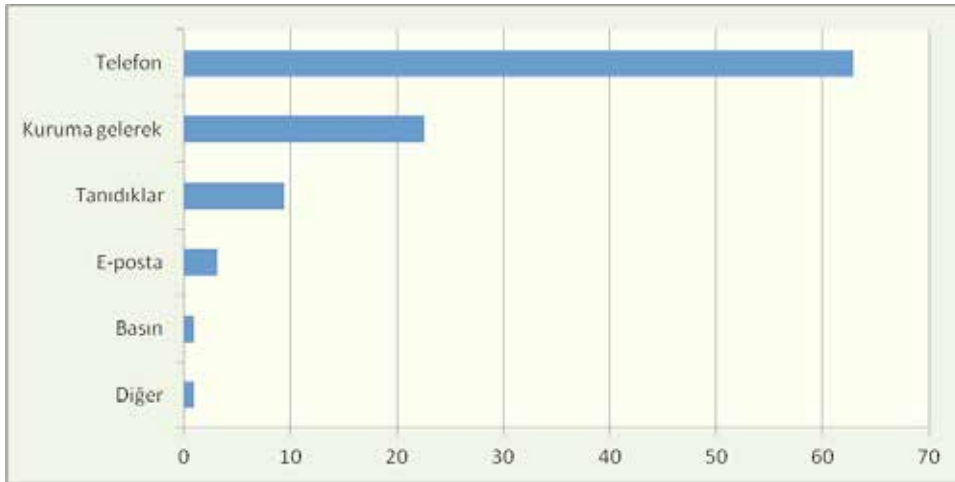
Tablo 6: Kurumun Tanıtımı Hangi Yollardan Yapılıyor? (İllere Göre)

	Ağrı	Ardahan	Iğdır	Kars
Böyle bir faaliyet yürütmüyor	8,6	6,8	9,8	17,4
Basın yoluyla	23,7	34,1	23,5	17,4
Telefon yoluyla	22,3	18,2	13,7	14,0
İnternet yoluyla	7,2		5,9	10,5
Sosyal medya aracılığıyla	5,7	4,5	5,9	7,3
Kişisel ilişkiler yoluyla	32,4	36,4	41,2	33,4
Toplam	100	100	100	100

STK'ların tanıtım faaliyetlerini hangi yollardan yaptıklarını bölgedeki iller bazında ele aldığımızda Ardahan'daki STK'ların kitlelere ulaşma konusunda yeni fırsatlar yaratan çağdaş yolları kullanma konusunda küçük farklarla da olsa diğer illerden daha ileride olduğu görülmektedir. Kars'ta bulunan STK'lar ise bu konuda yine küçük farklarla bölgedeki diğer illerin en gerisinde yer almaktadır. Tanıtım faaliyetlerini kişisel ilişkiler yoluyla yürütmeyi en çok tercih eden STK'lar yüzde 41,2 oran ile Iğdır'da bulunmaktadır. Bu dört ilin içerisinde bu yola en az başvuran STK'lar ise yüzde 32,4 oran ile Ağrı'dadır. Ardahan'daki STK'ların hiç birinin tanıtım faaliyetleri konusunda internet yoluna başvurmaması ise buradaki STK'ları bölgedeki diğer illerde yer alan STK'lardan ayırmaktadır. Çalışmaya konu olan illerdeki STK'lardan Kars'ta bulunanlarının yüzde 17,4'ünün tanıtım faaliyeti adına herhangi bir çalışma yapmaması ise dikkat çekmektedir. Aynı şekilde Kars'taki STK'ların tanıtım faaliyetlerini gerçekleştirirken interneti diğer illerde bulunan STK'lardan daha çok kullandıkları görülmektedir. Ardahan'daki STK'lar ise çalışmaya konu olan illerdeki STK'lar arasında basın yolunu en çok kullanan STK'lardır. Tanıtım faaliyetlerini basın yoluyla yapmayı en az tercih eden STK'lar ise Kars'ta bulunmaktadır.

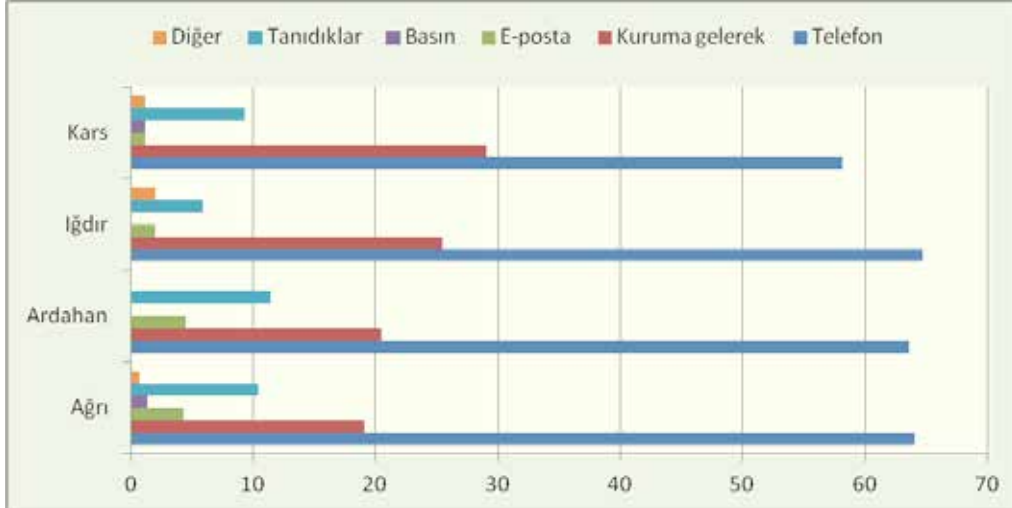
Tablo 7: Vatandaşlar Kuruma Genelde Hangi Yoldan Ulaşıyorlar?

	Sayı	Yüzde
Telefon	200	62,9
Kuruma gelerek	72	22,6
E-posta	10	3,1
Basın	3	0,9
Tanıdıklar	30	9,4
Diğer	5	0,9
Toplam	320	100

Bölgedeki STK'ların tanıtım faaliyetleri konusunda gösterdikleri performans göz önüne alındığında ilgili STK'lara vatandaşların yüzde 62,9 gibi önemli bir kısmının telefonla ulaşmaları dikkat çekicidir. STK'lara ulaşmaya çalışan vatandaşların önemli bir kısmının ilgili kurumlara ulaşabilmesini mümkün kılan telefon seçeneğinin bu denli çok kullanılabilmesi her şeyden önce kitleler nezdinde bilinebilirlikle ilişkilidir. Bilinebilirlik ise kuşkusuz sağlıklı ve kapsamlı tanıtım faaliyetlerini gerekli kılar. Kişisel ilişkiler yoluyla yapılan tanıtım faaliyetleri her ne kadar kitlelere ulaşma konusunda kendi içerisinde önemli sınırlılıklar barındırır da, daha önce ifade edildiği üzere bölgenin coğrafi ve demografik yapısı göz önünde bulundurulduğunda amacına ulaştığı söylenebilir. Kuruma ulaşmaya çalışanların toplamda yalnızca yüzde 0,9'unun basın yolunu tercih etmeleri ise dikkat çekicidir. Zira, Tablo 5'te bölgedeki STK'ların tanıtım faaliyetlerini azımsanamayacak oranlarda basın yoluyla yaptıkları görülmektedir. Bu durum göstermektedir ki, bölgedeki STK'ların basın yoluyla yaptıkları tanıtım faaliyetleri önemli ölçüde başarısızlıkla sonuçlanmaktadır.

Tablo 8: Vatandaşlar Kuruma Hangi Yoldan Ulaşıyorlar? (İllere Göre)

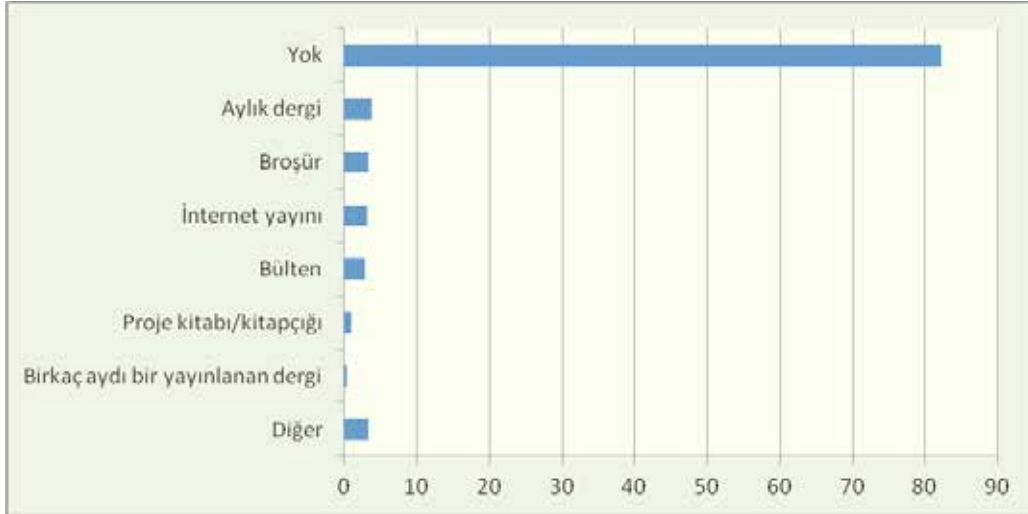
	Ağrı	Ardahan	Iğdır	Kars
Telefon	64,0	63,6	64,7	58,1
Kuruma gelerek	19,1	20,5	25,5	29,1
E-posta	4,3	4,5	2,0	1,2
Basın	1,4			1,2
Tanıdıklar	10,4	11,4	5,9	9,3
Diğer	0,7		2,0	1,2
Toplam	100	100	100	100

Bölgedeki STK'lara vatandaşların hangi yoldan ulaştıkları sorusuna verilen cevaplar iller bazında tek tek ele alındığında Ağrı, Ardahan ve Iğdır'daki STK'lara ulaşan vatandaşların hemen hemen aynı oranlarla daha çok telefonu tercih ettikleri görülmektedir. Kars'taki STK'lara ulaşmaya çalışan vatandaşların yarısından fazlasının yine bu yolu tercih etmesine rağmen, oranın diğer illerin ortalamasından önemli sayılabilecek oranda düşük olması dikkat çekicidir. Diğer illerle arasında yüzde 5-6 gibi bir farkın söz konusu ilde kuruma gelmek suretiyle telafi edildiği görülmektedir. Zira bu yola başvuranların oranı diğer illerde aynı yola başvuranlardan yüzde 4 ile 10 arası arasında daha fazladır. Iğdır'da tanıdıklar aracılığıyla STK'lara ulaşmaya çalışanların oranının düşük oluşu da dikkat çekicidir. Yine Iğdır'daki STK'lara vatandaşların diğer illerin ortalamasının üzerinde kalan bir oranla kuruma gelme yoluyla başvurdukları görülmektedir. Ayrıca basın ve e-posta yoluyla kuruma ulaşmaya çalışma oranları tüm illerde neredeyse aynı ve dikkate alınamayacak kadar düşüktür.

3. STK'larda Yayın Faaliyetleri

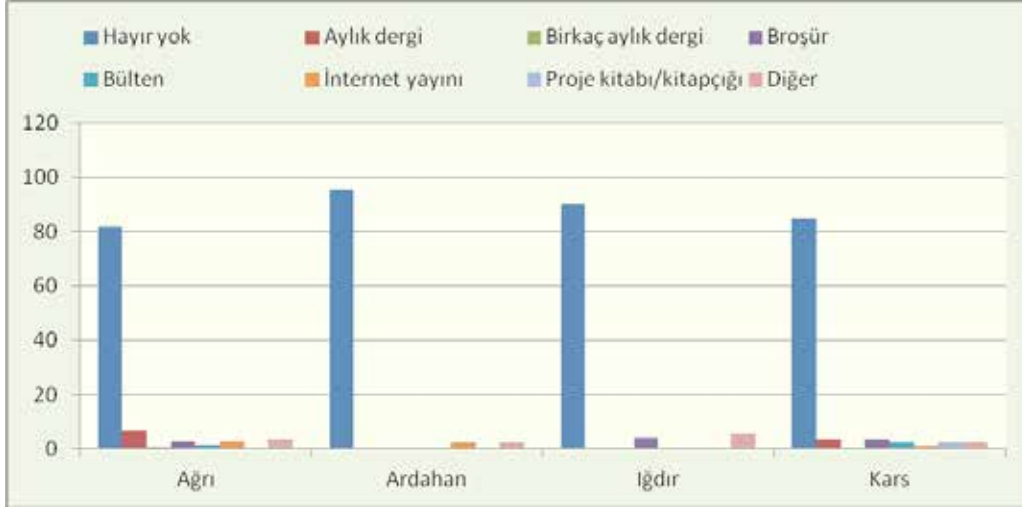
Bölgedeki STK'ların yayın faaliyeti yapıp yapmadıkları, yapıyorlarsa hangi sıklıkla bu yayınları yaptıkları araştırmada yer alan kuruluşların yetkililerine sorulmuş, gelen cevaplar buna göre dikkate alınmıştır. Aşağıdaki tabloda yer alan veriler anket yoluyla elde edilen bulgulara dayanmaktadır. Bölgedeki STK'ların yayın faaliyetleri bakımından analiz edildiğinde dikkate değer bir yayın faaliyetinin olmadığı görülür. Aylık herhangi bir dergi yayını yapan kuruluşların oranı yaklaşık olarak yüzde 3,8 düzeyinde tespit edilmiştir. Geriye kalan STK'ların ciddi bir yayın faaliyeti içinde olmadıkları görülmektedir. Herhangi bir yayın faaliyetinde bulunmayan STK'ların oranı yüzde 82 düzeyindedir. Başka bir ifadeyle, araştırma kapsamına alınan 320 STK'dan 263'ünün hiçbir yayın faaliyeti bulunmamaktadır.

Tablo 9: Kurumun Yayın Faaliyeti

	Sayı	Yüzde
Yok	263	82,2
Aylık dergi	12	3,8
Birkaç aydı bir yayınlanan dergi	1	0,3
Broşür	11	3,4
Bülten	9	2,8
İnternet yayını	10	3,1
Proje kitabı/kitapçığı	3	0,9
Diğer	11	3,4
Toplam	320	100

STK'ların yayın faaliyetleri iller bakımından da çok büyük bir farklılık ortaya koymamaktadır. Başka bir deyişle, yayın performansı bakımından Ağrı ve Kars daha iyi performans göstermelerine rağmen, bu performans istatistiksel olarak anlam ifade eden bir fark yaratmamaktadır. Dolayısıyla dört il ve ilçelerinde yer alan sivil toplum kuruluşlarının yayın performansı bakımından birbirinden köklü bir biçimde farklılaştıkları söylenemez.

Tablo 10: Kurumun Yayın Faaliyeti (İllere Göre)

	Ağrı	Ardahan	Iğdır	Kars
Hayır yok	82,0	95,5	90,2	84,9
Aylık dergi	6,5			3,5
Birkaç ayda bir yayınlanan dergi	0,7			
Broşür	2,9		3,9	3,5
Bülten	1,4			2,3
İnternet yayını	2,9	2,3		1,2
Proje kitabı/kitapçığı				2,3
Diğer	3,6	2,2	5,9	2,3
Toplam	100	100	100	100

Bölgedeki STK'ların yayın faaliyetlerinin gelişmemiş olmasının bir kaç temel nedeninin bulunduğu söylenebilir. Birincisi, bölgedeki STK'ların çoğunlukla küçük çaplı kurumlar oldukları ve faaliyet alanları bir ille sınırlı olduğu için bir dergiyi döndürebilecek kadar bir hedef kitleye sahip değildir. İkinci ve daha da önemlisi, bir yayın faaliyeti nereden bakılırsa bakılsın belli bir entelektüel birikim gerektirir. Bir dergiyi düzenli olarak çıkarabilmek için yetişmiş bir kadronun bulunması şarttır. İlgili iller bazında böyle bir kadro bulmak her zaman mümkün olamamaktadır. Üçüncü olarak, iller bazında bir dergi yayını besleyecek kadar gündem bulmak oldukça zordur. Son olarak da, il bazında çıkan bir yayının ulusal bazda çıkan bir yayınlara rekabet etme şansının bulunmadığını söylemek gerekir. Ulusal düzeyde çıkan yayınların da aynı pazara hitap ettikleri dikkate alındığında il veya ilçe bazında çıkan bir yayının fazla rekabet etme

şansının bulunmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bütün bu hususlar bir araya getirildiğinde, STK'ların neden dikkate değer bir yayın faaliyeti içinde bulunmadıkları kendiliğinden anlaşılabilir olur.

4. STK'ların Üyelere Yönelik Faaliyetleri

STK'lar açısından üyelere kurulan iletişimin önemi yadsınamaz. STK'ların üyeleriyle karşılıklı etkileşim içinde olduğu söylenebilir. Üyeler, STK'lara yeni projeler, eylem planları ve yeni hareket alanları kazandırma konularında STK'lara önemli katkılar sunabilmekle birlikte STK'ların da üyelerine ufuk ve vizyon kazandırma noktasında devreye girmesi gerekiyor. STK-üye ilişkisinin iki tarafa da etkin biçimde yarar sağlayabilmesi için STK'ların aktif rol üstlenmeleri kaçınılmazdır. Bunun için her STK'nın bir "üye bankası" yoluyla üyeleri arasında dinamik bir ilişki geliştirmesi büyük öneme sahiptir. Bununla birlikte, yeni üyelerin STK tarafından verilecek çeşitli belgelerle onurlandırılması işlevsel olabilir. Üyelerle etkin ve bürokrasiden arındırılmış bir ilişkinin kurulabilmesi için bilişim teknolojisinin etkin biçimde kullanılması gerekir. STK'ların dinamik, sürekli yenilenebilen web sayfalarıyla, elektronik postayla, SMS yoluyla üyeleriyle süreklilik arz eden bir ilişki içinde bulunmaları kaçınılmazdır. Aynı araçlar kullanılarak üyeler arasında da benzer bir ilişki kurulabilir. STK'lar harekete geçmeyi üyelerinden beklememeli, aksine kendileri sürekli olarak üyelerini harekete geçirecek roller üstlenmeli, üyelerin beklentilerinden haberdar olabilmenin imkânları yaratılmalıdır. Bu tür yollarla STK'lar, üyelerinin yanında yer aldığı imajını her an canlı tutabilir.

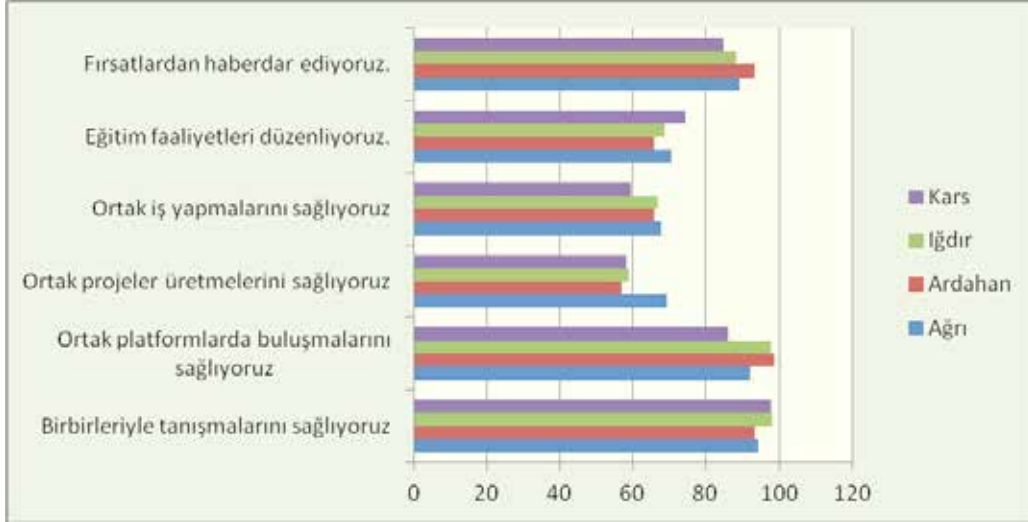
Tablo 11: Üyelere Yönelik Aşağıdaki Faaliyetleri Yapıyor musunuz?

	Evet	Hayır	Toplam
Birbirleriyle tanışmalarını sağlamak	96,5	3,5	100
Ortak platformlarda buluşmalarını sağlamak	91,8	8,2	100
Ortak projeler üretmelerini sağlamak	63,8	36,2	100
Ortak iş yapmalarını sağlamak	65,8	34,2	100
Eğitim faaliyetleri düzenlemek	71,7	28,3	100
Fırsatlardan haberdar etmek.	90,7	9,3	100

STK'ların üyelerine sağladığı hizmetlerle ilgili yapılan analizler değerlendirildiğinde çalışmaya konu edilen bölgenin bütününde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılığın bulunmadığı görülür. Başka bir deyişle, bölgedeki STK'ların tamamına yakını üyelerine benzer katkılarda bulunmaktadırlar. STK'ların tüm bölgelerde üyelerine sağladığı en önemli hizmetin, üyelerinin birbirleriyle tanışmaları olduğu söylenebilir. Tanışmanın ardından STK'lar üyelerine yönelik ortak bir takım etkinliklerde bulunma imkânı sunmaktadır. Bunu üyelerin fırsatlardan haberdar edilmesi takip etmektedir. Üyelerinin birbiriyle tanışmalarını sağlayan, üyelerin ortak platformlarda buluşmasını temin eden ve üyelerini fırsatlardan haberdar eden STK oranı bölgede yaklaşık yüzde 90'ların üzerindedir. Bölgede üyelerine yönelik eğitim faaliyetleri düzenleyen STK oranı yaklaşık yüzde 72, üyelerinin ortak iş yapmalarını temin eden STK oranı yaklaşık yüzde 66'dır. Yukarıda ifade edildiği gibi, STK'ların üyelerine en az kazandırdığı şey proje alışkanlığıdır. Bu durum tüm bölgedeki STK'ların benzer eğilimde olduğunu göstermektedir. Bölgedeki STK'lar üyelerine her ne kadar ortak projeler üretme

konusunda sunulan diğer imkânlar konusunda geride kalıyor görünse de, yaklaşık yüzde 64'lük bir oranın toplam oran içerisinde azımsanamayacak bir değer olduğunu söylemekte fayda vardır. Gerek Avrupa Birliği, gerekse genel olarak Türkiye'deki proje veren kurumların bölgeye olan ilgisinin proje alışkanlığını canlı tutma eğilimi yarattığını söylenebilir.

Tablo 12: Üyelere Yönelik Aşağıdaki Faaliyetleri Yapıyor musunuz? (İllere Göre)

	Ağrı		Ardahan		Iğdır		Kars	
	<i>Evet</i>	<i>Hayır</i>	<i>Evet</i>	<i>Hayır</i>	<i>Evet</i>	<i>Hayır</i>	<i>Evet</i>	<i>Hayır</i>
Birbirleriyle tanışmalarını sağlıyoruz	94,2	4,3	93,2	6,8	98	2	97,7	2,3
Ortak platformlarda buluşmalarını sağlıyoruz	92,1	6,5	98,6	1,4	97,7	2,3	86	14
Ortak projeler üretmelerini sağlıyoruz	69,1	29,5	56,8	43,2	58,8	39,2	58,1	39,5
Ortak iş yapmalarını sağlıyoruz	67,6	30,9	65,9	34,1	66,7	31,4	59,3	39,5
Eğitim faaliyetleri düzenliyoruz.	70,5	27,3	65,9	34,1	68,6	27,5	74,4	25,6
Fırsatlardan haberdar ediyoruz.	89,2	9,4	93,2	6,8	88,2	3,9	84,9	12,8

Bölgedeki STK'ların üyelerine yönelik gerçekleştirdiği faaliyetler iller bazında değerlendirildiğinde, üyelerin birbiriyle tanışmalarını, üyelerin ortak platformlarda buluşmalarını sağlama ve fırsatlardan haberdar etme konularında dört ilin ortalamasının yaklaşık yüzde 90'larda olduğu görülmektedir. Üyelerine yönelik eğitim faaliyetleri düzenleyen STK'ların iller bazında oranları birbirine yakın olup yaklaşık yüzde 70'ler seviyesindedir. Aynı şekilde, STK'ların üyelerinin ortak iş yapmalarını sağlama konusunda da iller arasında bariz bir farklılık göze çarpmamaktadır. Bu oran, Ağrı'da yaklaşık yüzde 68'le en yüksek olup, yaklaşık yüzde 59 ile Kars'ta en düşüktür. Üyelerinin ortak proje üretmelerini temin noktasında, Ağrı ilindeki STK'ların oranı yaklaşık yüzde 69 ile daha yüksek iken bu oranın, Kars'ta yaklaşık yüzde 58, Iğdır'da yaklaşık yüzde 59, Ardahan'da yaklaşık yüzde 57'de kaldığı görülmektedir.

5. STK'ların Kamuya Yönelik Hizmet Faaliyetleri

Bölgede azımsanamayacak sayıdaki STK'nın kamuya yönelik hizmetlerinin eğitime destek ve yoksullukla mücadele konularında olması şaşırtıcı değildir. Zira bilindiği üzere bölgenin en önemli sorunların başında eğitim ve yoksulluk gelmektedir. Bölgede neredeyse birer yardım kuruluşu niteliği taşıyan STK'ların daha spesifik konularda faaliyet yürütememelerinin nedenini burada aramak gerekmektedir. Bunları sportif faaliyetlerin takip etmesi dikkate değerdir. Genç nüfusa ve doğa sporlarına olanak sağlayan doğal zenginliğe sahip olan bölgenin STK'lar tarafından ilgi nesnesi haline getirilmesi oldukça önemlidir. Bölgenin sahip olduğu doğal ve tarihsel zenginliğin STK'ların kamusal hizmet sundukları alanlar haline gelmesi hem bu türden değerlere olan ilgilinin artırılması hem de bu zenginliklerin ekonomiye kazandırılması konularında önemli işlevler yüklediklerini göstermektedir. Bölgenin vazgeçilmez ekonomik unsurlarından olan hayvancılık ve tarım konularında STK'ların istenen düzeylerde hizmet sunamadıkları görülmüştür. Yüzde 6,9 bölgedeki hayvancılık ve tarım faaliyetlerinin ölçüsü dikkate alındığında yeterli gözükmemektedir. Bununla birlikte yüzde 6,9 düzeyinde seyreden esnafa yönelik hizmetlerle yine artırılmaya muhtaç faaliyetler arasındadır. Bölgedeki STK'ların sosyal dayanışma faaliyetleri (mesleki dayanışma örgütleri), kadınlara yönelik faaliyetler (eğitim, girişimcilik, istihdam), değişik alanlarda kurs eğitim hizmetleri (meslek edindirme, Kürtçe, fotoğrafçılık, sürücülük), engellilere yönelik hizmetler gibi konularda ise istenilen düzeylerde hizmet sunamadıkları kanısına ulaşılmıştır.

Tablo 13: Kurumun En Fazla Yoğunlaştığı Faaliyet Alanları

	Sayı	Yüzde
Eğitime destek faaliyetleri	77	24,1
Yoksullukla mücadele/Sosyal yardımlaşma	43	13,4
Sportif faaliyetler (futbol, doğa ve salon sporları vs)	42	13,1
Kültür, sanat ve turistik alandaki faaliyetler	23	7,2
Tarım, hayvancılık ve çiftçilikle ilgili faaliyetler	22	6,9
Esnafa yönelik faaliyetler	22	6,9
Yatırım, sanayi, ticaret ve kalkınmaya yönelik faaliyetler	14	4,4
Sosyal dayanışma faaliyetleri (öğretmen, memur, öğretim üyesi, sağlık çalışanı vs)	14	4,4
Kadınlara yönelik faaliyetler (eğitim, girişimcilik, istihdam vs)	13	4,1
Çevrenin korunması ve doğal kaynaklar	10	3,1
Değişik alanlarda kurs eğitim (Meslek edindirme, Kürtçe, fotoğrafçılık, sürücülük, vs)	9	2,8
Cami yapımı, bakımı ve hizmetleri	8	2,5
Dini eğitim hizmetleri	7	2,2
Engellilere yönelik hizmetler	6	1,9
Basın yayın alanında yapılan faaliyetler	5	1,6
Muhtar hakları ve muhtarlar arası dayanışma	5	1,6
Toplam	320	100

Çalışmaya konu edilen bölgedeki STK'ların 320'sinden 77'si kamuya yönelik eğitime destek faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Bölgedeki tüm STK'lar içinde yüzde 24,1'e denk düşen oranla bölgede eğitime özgü sorunların giderilmesi konusunda STK'ların önemli roller üstlenme çabası içerisinde olduklarını göstermektedir. Bu haliyle eğitimin bölgedeki STK'ların en önemli gündem maddeleri arasında yer aldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bunu yine bölgenin önemli sorunlarından biri olan yoksullukla ilgili çalışmalar takip etmektedir. STK'ların 320'sinden 43'ü yoksullukla mücadele ve sosyal yardımlaşma konularında kamusal faaliyetler yürütmektedir. Bunlara ek olarak, bölgedeki 320 STK'dan 42'sinin sportif faaliyetlerle uğraşiyor olması da dikkat çekicidir. Bu konuda kamusal hizmetler veren STK'ların önemli bir kısmının bölgeye özgü doğal ve coğrafik özellikleri kamusal hizmet olarak topluma geri döndürme konusunda çaba içerisinde oldukları görülmektedir. Yine kültür, sanat ve turistik faaliyetlerin bölgedeki tüm STK'ların kamuya hizmet üretme konusunda dördüncü ilgi alanı olması da bu özelliklerin doğru kullanılmaya çalışıldığını göstermektedir. Yine bölge açısından önemli bir yer tutan tarım, hayvancılık ve çiftçilikle ilgili faaliyetler STK'ların kamusal hizmet üretme konuları arasında yer almaktadır. Bölgedeki 320 STK'nın 22'si bu konularda hizmetler sunmaktadır. Esnafa yönelik sunulan hizmetler de yine aynı oranda gerçekleşmekte ve tüm STK'ların 22 tanesi esnafa yönelik faaliyetler gerçekleştirmektedir.

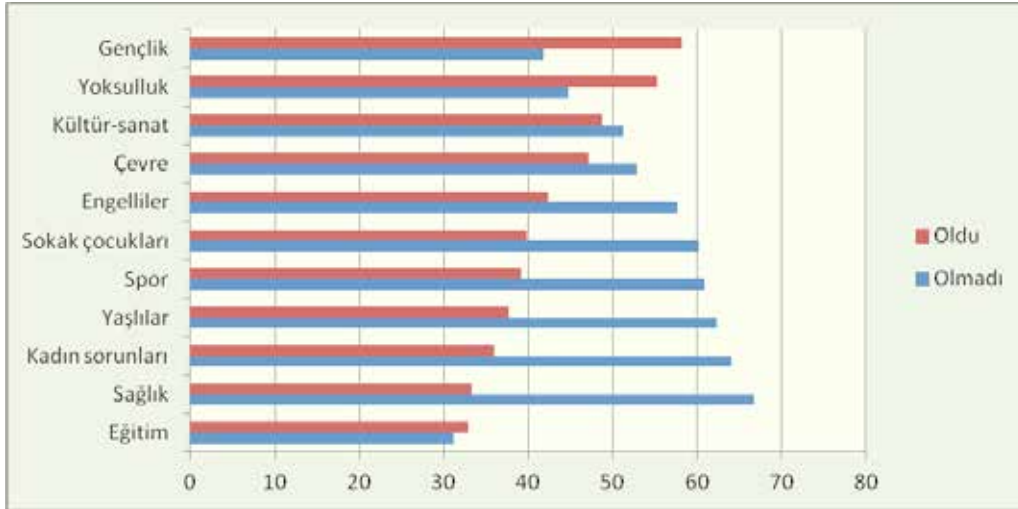
Tablo 14: Kurumun En Fazla Yoğunlaştığı Faaliyet Alanları (İllere Göre)

	Ağrı	Ardahan	İğdır	Kars
Eğitime destek faaliyetleri	22,6	13,3	10,3	13,8
Yoksullukla mücadele/Sosyal yardımlaşma	15,1	12,2	9,3	9,0
Sportif faaliyetler (futbol, doğa ve salon sporları vs)	8,2	14,4	16,5	15,3
Kültür, sanat ve turistik alandaki faaliyetler	9,2	13,3	9,3	19,0
Tarım, hayvancılık ve çiftçilikle ilgili faaliyetler	10,2	4,4	16,5	3,7
Esnafa yönelik faaliyetler	5,2	6,7	5,2	3,2
Yatırım, sanayi, ticaret ve kalkınmaya yönelik faaliyetler	8,9	5,6	6,2	5,3
Sosyal dayanışma faaliyetleri (öğretmen, memur, öğretim üyesi, sağlık çalışanı, vs)	3,6	1,1	9,3	3,7
Kadınlara yönelik faaliyetler (eğitim, girişimcilik, istihdam vs)	4,3	3,3	6,2	1,1
Çevrenin korunması ve doğal kaynaklar	1,0	3,3	0,0	5,8
Değişik alanlarda kurs eğitim (Meslek edindirme, Kürtçe, fotoğrafçılık, sürücülük, vs)	3,3	2,2	1,0	3,2
Cami yapımı, bakımı ve hizmetleri	0,3	0,0	0,0	3,2
Dini eğitim hizmetleri	0,3	1,1	1,0	6,9
Engellilere yönelik hizmetler	2,0	0,0	0,0	1,1
Basın yayın alanında yapılan faaliyetler	1,6	2,2	2,1	0,5
İnsan Hakları	0,7	0,0	1,0	2,1
Trafik ve ulaşım alanında faaliyetler	0,7	0,0	1,0	0,0
Şehit Aileleri ve Gazilere Yönelik Faaliyetler	0,3	3,3	0,0	0,0
Sağlık alanında faaliyetler	1,0	4,4	1,0	0,0
Muhtar hakları ve muhtarlar arası dayanışma	1,0	1,1	1,0	1,1
Toplu Katliamları Açığa Çıkarmak	0,0	3,3	0,0	0,0
Sınır Kapılarının Açılması	0,0	1,1	0,0	0,0
Etnik, kültürel gruplar ve mülteciler	0,7	3,3	3,1	2,1
Toplam	100	100	100	100

Bölgedeki STK'ların en fazla yoğunlaştığı faaliyet alanları iller bazında değerlendirildiğinde, eğitime destek faaliyetleri yürüten STK oranının Ağrı'da yaklaşık olarak yüzde 23, Kars'ta yüzde 14, Ardahan'da yüzde 13, İğdır'da ise yüzde 10 olduğu görülmektedir. İllerin coğrafi, demografik ve gelişmişlik durumu birbirinden büyük oranda farklılık arz etmediği dikkate alındığında, eğitime destek faaliyetleri sunan STK sayısının iller bazında farklılık göstermesi dikkat çekicidir. Yine yoksullukla

mücadele ve sosyal yardımlaşma konusunda faaliyet gösteren STK sayısı dört ilde birbirine yakın orandadır. Sportif faaliyetler konusunda yoğunlaşan STK sayısı da iller bazında birbirine yakın seyretmekte olup, kültür, sanat ve turizm alanında faaliyet gösteren STK sayısı Kars'ta daha fazladır. Tarım ve hayvancılık konusunda yoğunlaşan STK sayısı, Ağrı ve Iğdır'da fazla iken, Kars ve Ardahan'da daha düşüktür. Etnik, kültürel gruplar ve mültecilere yönelik faaliyet gösteren STK'ların daha çok Iğdır ve Ardahan'da yoğunlaşması, Ahıska bölgesinden daha çok bu iki ile göç eden Ahıska Türklerinin sorunlarını ele alan STK'ların olmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 15: Bulduğunuz Yöreye Yönelik Herhangi Bir Hizmetiniz Oldu mu?

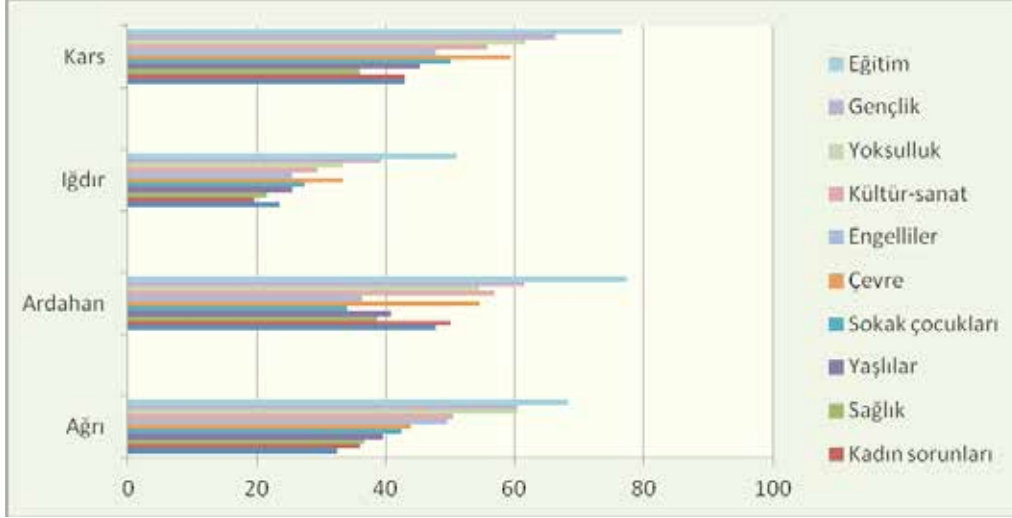

	Olmadı	Biraz Oldu	Çok Oldu	Toplam
Eğitim	31,1	28,6	4,3	100
Sağlık	66,7	20	13,3	100
Çevre	52,8	31	16,1	100
Spor	60,8	18,5	20,7	100
Kültür-sanat	51,3	25,9	22,8	100
Yoksulluk	44,8	24,9	30,3	100
Sokak çocukları	60,2	22	17,8	100
Kadın sorunları	64	16,6	19,4	100
Gençlik	41,8	23,4	34,8	100
Engelliler	57,6	19,4	22,9	100
Yaşlılar	62,3	15,7	22	100

Bölgedeki STK'ların buldukları yöreye yönelik herhangi bir hizmetlerinin olup olmadığı, varsa bu hizmetlerin neler olduğu çeşitli başlıklar altında araştırmaya tabi tutulmuştur. Araştırma neticesinde bölgedeki STK'ların gençlik konusunda yaptıkları hizmetlerin birinci sırada yer aldığı tespit edilmiştir. Bu sonuç bölgenin genç ve dinamik nüfusu dikkate alındığında oldukça önemlidir. Ayrıca bölgedeki STK'ların çoğunun daha önce de ifade edildiği üzere uğraş alanlarının eğitim olması yörede yapılan hizmetlerin de gençlere yönelik olması sonucuyla çelişmediği düşünülmektedir. Yine de "Bulduğunuz Yöreye Yönelik Herhangi Bir Hizmetiniz Oldu mu?" sorusuna olumlu cevap verenlerin oranı yüzde 30'lar düzeyindedir. Gençlik konusunda yapılan çalışmaları yoksullukla ilgili çalışmalar izlemektedir. Bölgedeki STK'ların önemli bir kısmının yoğunlaştıkları faaliyet alanlarının yoksulluk ve sosyal yardımlaşma olduğu göz önünde bulundurulduğunda götürülen hizmetlerin yoksullukla ilişkili olması normal görünmektedir. Kültür sanat konularında yürütülen hizmetlerin gençlik ve yoksulluk konularında yapılan hizmetler takip etmektedir. STK'ların kültür- sanat konularında yaptıkları hizmetlerin bölge kültürünün yaşatılması ve aktarılması için önemli hizmetlerden olduğu söylenebilir. Kültür-sanat konusunda yapılan hizmetlerin daha önce STK'ların yoğunlaştıkları alanları ifade eden oranlara da uyumlu olduğu görülmektedir. Bu bölümde esas dikkat çekici olansa STK'ların yarıya yakınının çevre konusunda yöreye hizmet götürdüklerini söylemiş olmalarıdır. Halbuki, daha önce STK'lara hangi alanlarda yoğunlaştıkları sorulduğunda bölgedeki 320 STK'dan yalnızca 10'u çevrenin korunması ve doğal kaynaklar konularına yoğunlaştıklarını ifade etmişlerdir. Aynı durum engellilere, sokak çocuklarına, spor konularında yapılan hizmetlerde de söz konusudur.

Tablo 16: Bulduğunuz Yöreye Yönelik Herhangi Bir Hizmetiniz Oldu mu? (İllere Göre)

	Ağrı		Ardahan		Iğdır		Kars	
	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Hayır
Eğitim	68,3	31,7	77,3	22,7	51	49	76,7	23,3
Sağlık	36,7	63,3	38,6	61,4	21,6	78,4	36	64
Çevre	43,9	56,1	54,5	45,5	33,3	66,7	59,3	40,7
Spor	32,4	67,6	47,7	52,3	23,5	76,5	43	57
Kültür-sanat	50,4	49,6	56,8	43,2	29,4	70,6	55,8	44,2
Yoksulluk	60,4	39,6	54,5	45,5	33,3	66,7	61,6	38,4
Sokak çocukları	42,4	57,6	34,1	65,9	27,5	72,5	50	50
Kadın sorunları	36	64	50	50	19,6	80,4	43	57
Gençlik	60,4	39,6	61,4	38,6	39,2	60,8	66,3	33,7
Engelliler	49,6	50,4	36,4	63,6	25,5	74,5	47,7	52,3
Yaşlılar	39,6	60,4	40,9	59,1	25,5	74,5	45,3	54,7

Bölgedeki STK'lar tarafından sokak çocukları, kadın sorunları, yaşlılara götürülen hizmetler, sağlık hizmetleri gibi konularda daha az faaliyet gerçekleştirdikleri görülmektedir. Özellikle kadın sorunları konusunda hizmet götürme eğiliminin düşük oluşu kapalı toplumsal yapı ile ilişkilendirilebilir. Zira yalnızca bölgeye has olmamakla birlikte kadın sorunlarının hizmet götürme oranlarından oldukça yukarılarda seyrettiği bilinmektedir. Yaşlılara götürülen hizmetlerin düşük oranlarda seyretmesi ise bölgenin sosyo-kültürel yapısıyla ilişkili olduğu düşünülmektedir.

Bulunduğu yöreye yönelik hizmet bakımından iller tek tek değerlendirildiğinde, gençlik ve öğrencilere yönelik hizmet sunan STK oranı dört ilde de yüzde 60 civarında olup oldukça yüksektir. Eğitime yönelik hizmet bakımından, Ardahan ve Kars'ın yaklaşık yüzde 78'ler seviyesinde Iğdır ve Ağrı'ya oranla önde olduğu görülmektedir. Bu oran, Ağrı'da yüzde 68 olup, Iğdır'da yüzde 51 oranıyla oldukça düşüktür. Yoksulluğa yönelik hizmet noktasında iller arasında bariz farklar mevcuttur. Yoksullukla mücadele konusunda hizmet üreten STK oranı, Kars ve Ağrı'da yüzde 60'lar seviyesinde iken, bu oran Ardahan'da yüzde 55, Iğdır'da yüzde 33'tür. Bu oranlar, Iğdır'da yoksulluğun diğer illere göre daha az bir sorun teşkil ettiğini göstermektedir. Yöreye yönelik kültür-sanat hizmeti sunan STK oranı, Ağrı, Kars ve Ardahan'da yüzde 50'lerin üzerinde iken, bu oran Iğdır'da yaklaşık yüzde 29 olup oldukça düşüktür. Kadın sorunları konusunda hizmet üretme bakımından da iller arasında farklılık göze çarpmaktadır. Kadın sorunları konusunda hizmet üreten STK oranı, Ağrı'da yüzde 36, Kars'ta yüzde 43, Ardahan'da yüzde 50 iken Iğdır'da bu oran yaklaşık yüzde 20 ile oldukça düşük seviyededir. Engellilere dönük hizmet üretme bakımından Ağrı ve Kars'taki STK'ların Ardahan ve Iğdır'ın üzerinde olduğu görülmektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

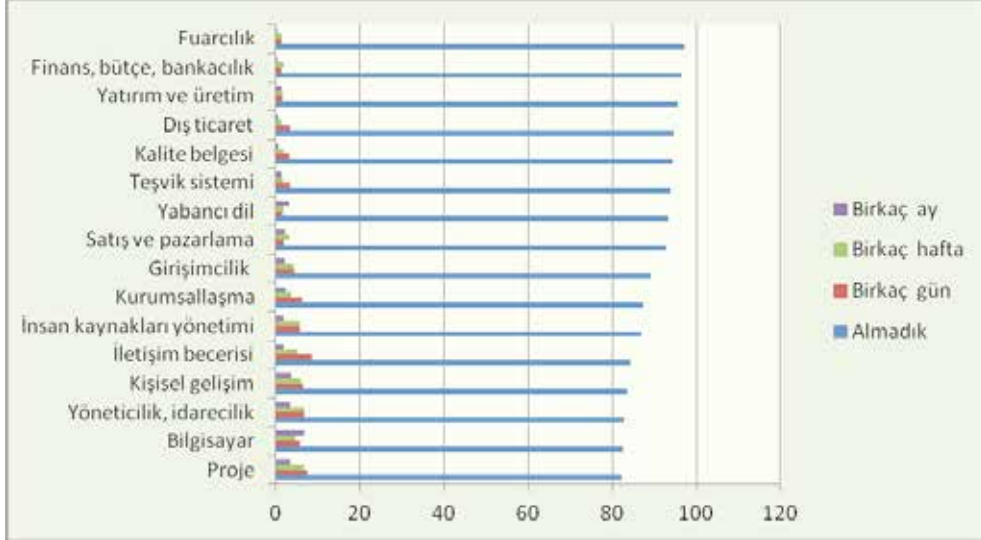
STK'LARDA EĞİTİM VE PROJE DENEYİMİ

Önceki bölümlerde ifade edildiği gibi proje faaliyetleri bugün sivil toplum kuruluşlarının önemli etkinliklerinden biri haline gelmiş bulunmaktadır. Sivil toplum kuruluşları dünyada giderek protestocu bir karakterden projeci bir karaktere doğru evrilmektedirler. Araştırma kapsamına alınan TRA2 bölgesindeki sivil toplum örgütlerinin proje performansı araştırmanın önemli konularından birini oluşturmuştur. Buradan hareketle bu bölümde SERKA bölgesinde faaliyet gösteren STK'ların eğitim ve proje deneyimleri incelenecektir. Bu kapsamda, STK'ların aldıkları ve verdikleri eğitimler, projeleri nasıl hazırladıkları, bu kuruluşların yürüttükleri projelerin sayıları, projeler için herhangi bir hibe alıp almadıkları, eğer hibe alınmışsa bunun kaynağı ve hibenin hangi faaliyet için alındığı bölge ve iller bazında değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

1. STK'larda Eğitim Deneyimi

Bir STK'nın faaliyetlerini etkin bir şekilde yürütebilmesinde üye ve yöneticilerinin eğitim düzeyi belirleyici rol oynamakla birlikte, STK'ların üyelerine yönelik vizyon ve ufuk vermeden proje hazırlama eğitimine kadar pek çok alanda eğitsel faaliyetlerde bulunması, STK ve üye etkileşiminde hayati öneme sahiptir. STK'lar ile üyeler arasındaki ilişki karşılıklı yarar içeren bir ilişkidir. Üyeler, bir STK'yı, mali destek vermek veya faaliyetlerinde yer almak suretiyle ayakta tutarken, STK'lar da üyelerine vizyon ve ufuk kazandırma ve dayanışma ruhunu artırma noktasında etkinlik gösterirler. STK'ları üyelerine yönelik seminer, konferans, panel, sempozyum, yayın gibi etkinlikleri kullanarak bilgilendirici hizmetler vermenin yanında, onlara yönelik programlanmış kalıcı eğitimler de verebilmektedirler. STK'lar, eğitimler yoluyla üyelerini bilinçlendirme ve bilgilendirmenin yanında, onların sorunlarını çözmek veya gündelik sosyal ve kültürel hayatlarında rehberlik hizmeti etmek suretiyle de onlara doğrudan destek sunabilirler. Bu noktadan hareketle STK'ların, üyelerine hangi tür eğitimleri verdiklerinin yanı sıra, pratik sorunlarına hangi düzeyde çözüm getirdikleri araştırmada önemli bir konu olarak ele alınıp incelenmiştir.

Tablo 1: Kurum Olarak Şimdiye Kadar Aşağıdaki Eğitimler Aldınız mı?

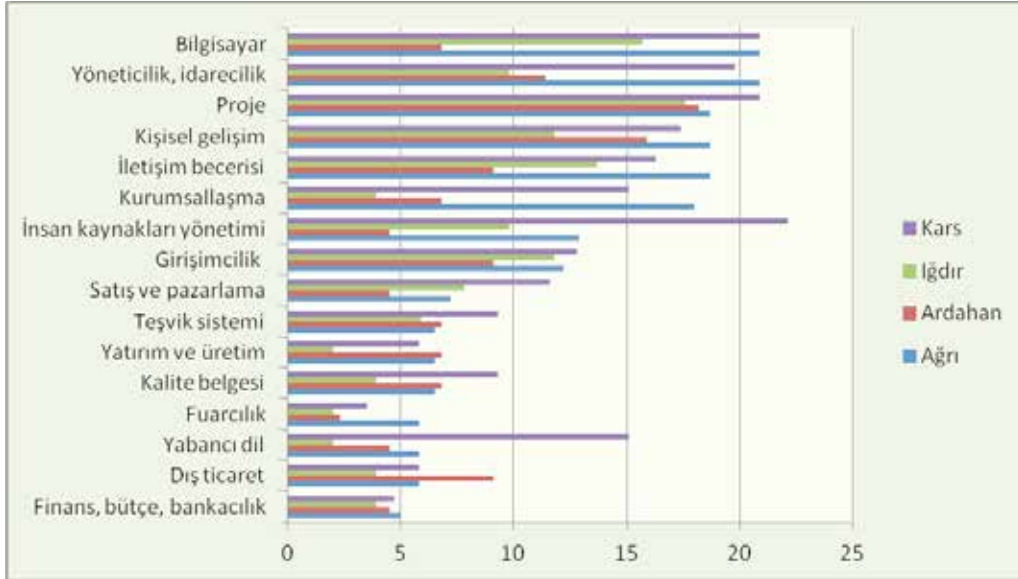

	Almadık	Birkaç gün	Birkaç hafta	Birkaç ay	Toplam
Yöneticilik, idarecilik	82,8	6,9	6,9	3,4	100
Satış ve pazarlama	92,7	1,9	3,2	2,2	100
İletişim becerisi	84,3	8,5	5,3	1,9	100
Bilgisayar	82,6	5,7	4,7	6,9	100
Finans, bütçe, bankacılık	96,5	1,3	1,9	0,3	100
İnsan kaynakları yönetimi	86,8	5,7	5,7	1,9	100
Dış ticaret	94,7	3,5	1,3	0,6	100
Kişisel gelişim	83,6	6,6	6	3,8	100
Yabancı dil	93,4	1,6	1,9	3,2	100
Fuarçılık	97,2	1,3	1,3	0,3	100
Kalite belgesi	94,3	3,2	1,9	0,6	100
Yatırım ve üretim	95,6	1,6	1,6	1,3	100
Teşvik sistemi	93,7	3,5	1,6	1,3	100
Kurumsallaşma	87,4	6,3	3,8	2,5	100
Girişimcilik	89,2	4,4	4,1	2,2	100
Proje	82,2	7,6	6,7	3,5	100

Bu bağlamda, bölge genelinde on altı değişik etkinlik alanıyla ilgili olarak herhangi bir eğitim alıp almadıkları sorulan STK'lar, yüzde 82,2 ile yüzde 96,5 oranlarında değişen oranlarda kendilerine yöneltilen konularda herhangi bir eğitim almadıklarını ifade etmişlerdir. Eğitim aldıklarını ifade ettikleri konular arasında yüzde 17,8 oranıyla proje geliştirme ve uygulama becerisi ilk sırada gelirken, eğitim aldıklarını en az

belirttikleri alanın ise yüzde 2,8 ile fuarcılık konusu olduğunu belirtmişlerdir. Alınan eğitimlerin süreleri ile ilgili olarak dikkat çekici bir nokta, bu eğitimlerin çoğunlukla kısa süreli olduğudur. Diğer bir deyişle, eğitimler genellikle birkaç gün sürmekte, daha uzun süreli olarak alınan eğitimlerin oranı, eğitim süresi uzadıkça azalmaktadır.

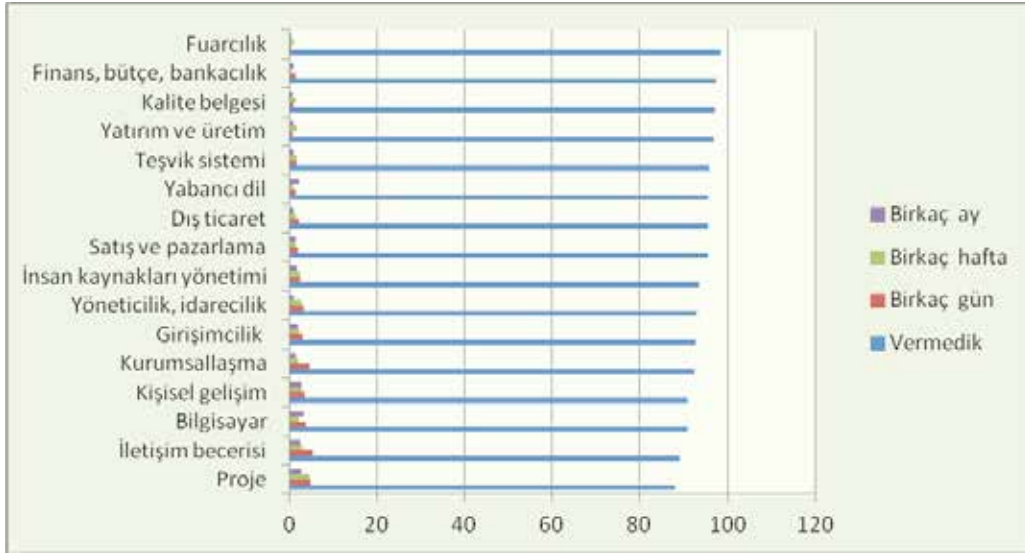
Tablo 2: Kurum Olarak Şimdiye Kadar Aşağıdaki Eğitimleri Aldınız mı? (İllere Göre)

	Ağrı		Ardahan		Iğdır		Kars	
	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Hayır
Yöneticilik, idarecilik	20,9	79,1	11,4	88,6	9,8	90,2	19,8	80,2
Satış ve pazarlama	7,2	92,8	4,5	95,5	7,8	92,2	11,6	88,4
İletişim becerisi	18,7	81,3	9,1	90,9	13,7	86,3	16,3	83,7
Bilgisayar	20,9	79,1	6,8	93,2	15,7	84,3	20,9	79,1
Finans, bütçe, bankacılık	5	95	4,5	95,5	3,9	96,1	4,7	95,3
İnsan kaynakları yönetimi	12,9	87,1	4,5	95,5	9,8	90,2	22,1	77,9
Dış ticaret	5,8	94,2	9,1	90,9	3,9	96,1	5,8	94,2
Kişisel gelişim	18,7	81,3	15,9	84,1	11,8	88,2	17,4	82,6
Yabancı dil	5,8	94,2	4,5	95,5	2	98	15,1	84,9
Fuarcılık	5,8	94,2	2,3	97,7	2	98	3,5	96,5
Kalite belgesi	6,5	93,5	6,8	93,2	3,9	96,1	9,3	90,7
Yatırım ve üretim	6,5	93,5	6,8	93,2	2	98	5,8	94,2
Teşvik sistemi	6,5	93,5	6,8	93,2	5,9	94,1	9,3	90,7
Kurumsallaşma	18	82	6,8	93,2	3,9	96,1	15,1	84,9
Girişimcilik	12,2	87,8	9,1	90,9	11,8	88,2	12,8	87,2
Proje	18,7	81,3	18,2	81,8	17,6	82,4	20,9	79,1

Konuya iller bazında bakacak olursak, Ardahan ve Iğdır illerinde faaliyet gösteren STK'ların eğitim alma olanağı bulma oranlarının birbirine oldukça yakın oldukları, Ağrı ve Kars illerinde yer alanların oranlarının ise diğer iki ildekilerden görece daha yüksek ve birbirine yakın olduğu anlaşılmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının göreceli olarak daha fazla Ağrı ve Kars illerinde yoğunlaştığı gerçeğini dikkate aldığımızda bu sonucun beklenen bir sonuç olduğuna hükmedilebilir.

Tablo 3: Kurum Olarak Aşağıdaki Eğitimleri Verdiniz mi?

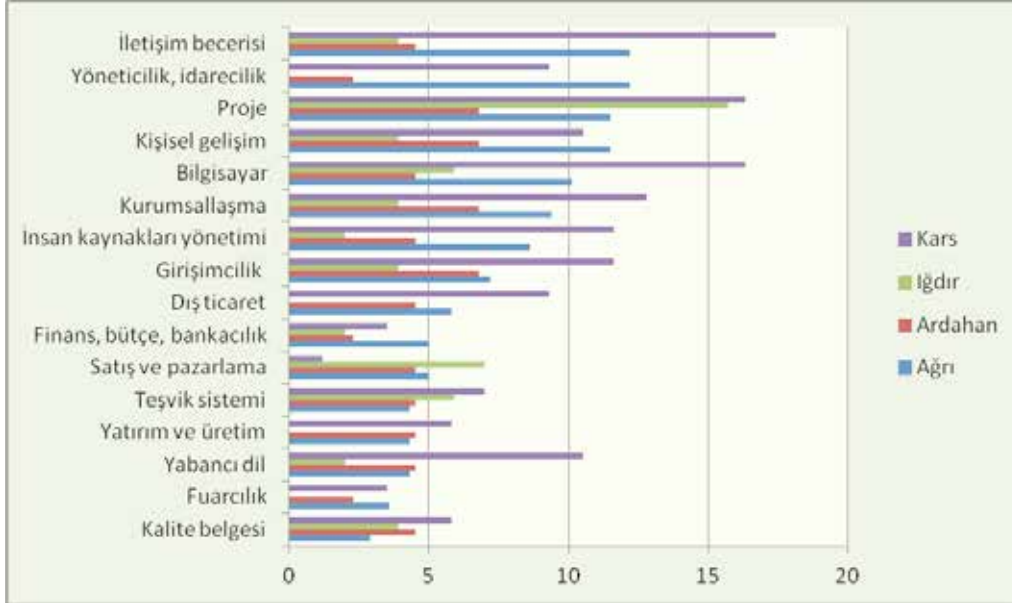

	Almadık	Birkaç gün	Birkaç hafta	Birkaç ay	Toplam
Yöneticilik, idarecilik	93	3,2	2,8	0,9	100
Satış ve pazarlama	95,6	1,9	1,3	1,3	100
İletişim becerisi	89	5,3	3,1	2,5	100
Bilgisayar	90,8	3,8	2,2	3,2	100
Finans, bütçe, bankacılık	97,5	1,3	0,3	0,9	100
İnsan kaynakları yönetimi	93,4	2,5	2,5	1,6	100
Dış ticaret	95,6	2,2	1,3	0,9	100
Kişisel gelişim	90,9	3,4	2,8	2,8	100
Yabancı dil	95,6	1,3	0,9	2,2	100
Fuarcılık	98,4	0,3	0,9	0,3	100
Kalite belgesi	97,2	0,9	1,3	0,6	100
Yatırım ve üretim	96,8	0,6	1,6	0,9	100
Teşvik sistemi	95,9	1,6	1,6	0,9	100
Kurumsallaşma	92,4	4,4	1,9	1,3	100
Girişimcilik	92,8	3,1	2,2	1,9	100
Proje	88	4,7	4,4	2,8	100

Araştırma kapsamına alınan STK'lar eğitim verme deneyimleri açısından incelendiğinde ise, benzer bir durumla karşılaşmaktadır. En çoğu yüzde 12 ve en azı yüzde 1,6 olmak üzere, sadece çok küçük bir bölümü kurum olarak üyelerine veya dışarıdan insanlara eğitim verdiklerini ifade etmişlerdir. Diğer bir deyişle bu kuruluşların yüzde 88 ila yüzde 97,8'inin herhangi bir eğitim vermedikleri ortaya çıkmaktadır. Üstelik verilen eğitimlerin önemli bir bölümü birkaç gün sürmüş, özellikle birkaç ay eğitim verdiğini beyan eden STK'ların ortalaması yaklaşık yüzde 1,5 düzeyinde kalmıştır. Bu verileri dikkate aldığımızda bölge sivil toplum örgütlerinin eğitim bakımından verici bir konumda bulunmadıkları anlaşılır. Bunun da temelinde bu kuruluşların profesyonel ve uzman elemanlar bakımından yeterince donanımlı olmayışından kaynaklandığı söylenebilir.

Tablo 4: Kurum Olarak Aşağıdaki Eğitimleri Verdiniz mi? (İllere Göre)

	Ağrı		Ardahan		Iğdır		Kars	
	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Hayır
Yöneticilik, idarecilik	12,2	87,8	2,3	97,7	0	100	9,3	90,7
Satış ve pazarlama	5	95	4,5	95,5	7	93	1,2	98,8
İletişim becerisi	12,2	87,8	4,5	95,5	3,9	96,1	17,4	82,6
Bilgisayar	10,1	89,9	4,5	95,5	5,9	94,1	16,3	83,7
Finans, bütçe, bankacılık	5	95	2,3	97,7	2	98	3,5	96,5
İnsan kaynakları yönetimi	8,6	91,4	4,5	95,5	2	98	11,6	88,4
Dış ticaret	5,8	94,2	4,5	95,5	0	100	9,3	90,7
Kişisel gelişim	11,5	88,5	6,8	93,2	3,9	96,1	10,5	89,5
Yabancı dil	4,3	95,7	4,5	95,5	2	98	10,5	89,5
Fuarçılık	3,6	96,4	2,3	97,7	0	100	3,5	96,5
Kalite belgesi	2,9	97,1	4,5	95,5	3,9	96,1	5,8	94,2
Yatırım ve üretim	4,3	95,7	4,5	95,5	0	100	5,8	94,2
Teşvik sistemi	4,3	95,7	4,5	95,5	5,9	94,1	7	93
Kurumsallaşma	9,4	90,6	6,8	93,2	3,9	96,1	12,8	87,2
Girişimcilik	7,2	92,8	6,8	93,2	3,9	96,1	11,6	88,4
Proje	11,5	88,5	6,8	93,2	15,7	84,3	16,3	83,7

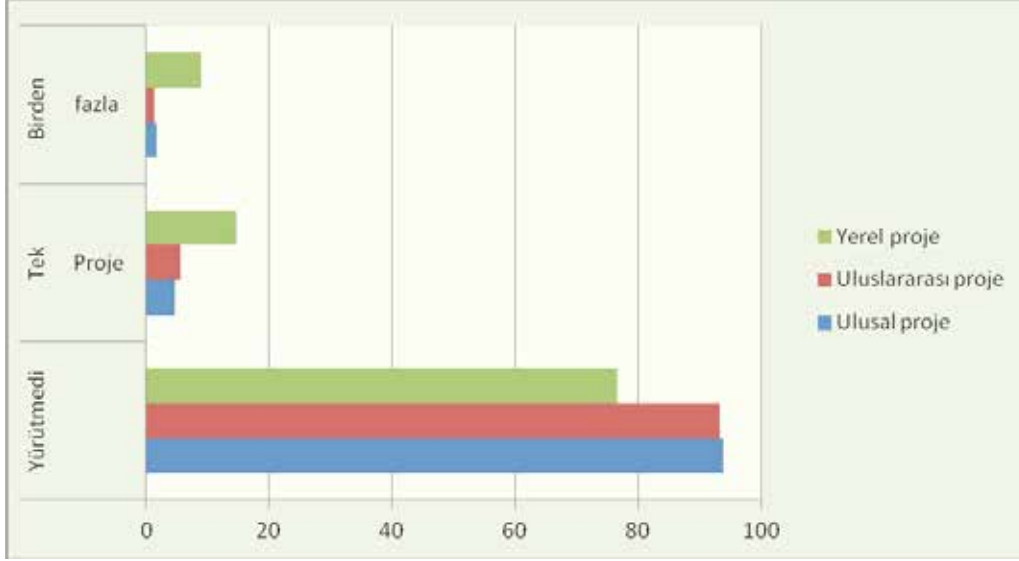
Eğitim veren STK'ların dağılımına iller bazında yaklaşıldığında ise, Ağrı'daki STK'ların ortalama yüzde 92,6'sı, Ardahan'daki STK'ların ortalama yüzde 95,3'ü, Iğdır'daki STK'ların ortalama yüzde 96,2'si ve Kars'taki STK'ların ise ortalama yüzde 90,4'ü herhangi bir eğitim vermediklerini ifade etmişlerdir. İllere göre eğitim verilen alanlar itibariyle en yüksek oran ortalama yüzde 17,4 ile Kars ilinde verilen iletişim becerisi alanında görülmektedir. Buna karşın Iğdır ilinde yöneticilik-idarecilik, dış ticaret, fuarcılık ve yatırım-üretim alanlarında hiç eğitim faaliyeti yürütülmediği anlaşılmaktadır.

2. STK'larda Proje Deneyimi

STK'ların toplumsal, siyasal ve ekonomik sorunların çözümünde vazgeçilmez bir konumda oldukları, bu tür sorunların çözümünde kamu kesimi ve özel kesimle birlikte koordineli olarak faaliyette bulunmaları gerektiği genel kabul görmüş bir yaklaşımdır. Bu anlamda, kapsamı belirlenmiş belirli bir kamusal sorunun çözümü için proje geliştirmek ya da geliştirilen bir projeye kısmen ya da tamamen katkı sağlamak STK'lara verilebilecek önemli bir roldür. Bir projenin geliştirilmesi ve/veya uygulanmasında rol almadan, sorunlara karşı sadece eleştiri getiren ve kamusal çözümlerden sadece "yararlanan" konumunda olmak STK'larda olması gerektiğine inanılan ve genel kabul görmüş niteliklerden biri değildir. Bu nedenle STK'ların proje deneyimine sahip olmaları ile proje geliştirme ve uygulama konularında aktif olarak yer almaları toplumsal sorunların çözümünde özel bir önem arz etmektedir.

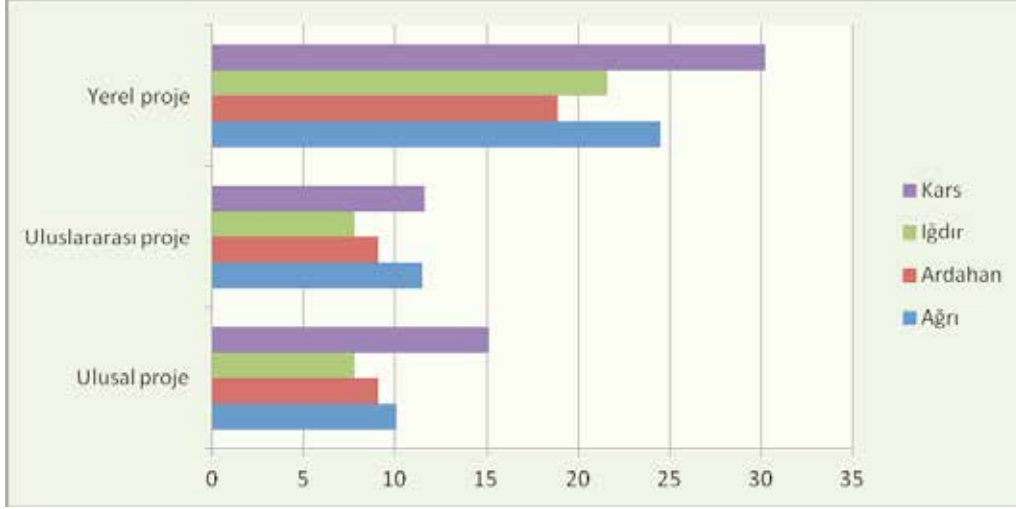
Bu bölümde, SERKA bölgesinde faaliyet gösteren STK'ların faaliyet alanlarına ilişkin proje yürütüp yürütmedikleri, yürütmüşlerse bu projeleri nasıl hazırladıkları, yürütmüş oldukları projelerin ölçeği, hibe kullanarak hazırladıkları projeler ile bu hibelerin kaynakları ve konularının tüm bölge ve iller bazında dağılımı incelenecektir.

Tablo 5: Kurumun Şimdiye Kadar Yürüttüğü Projeler

	Hayır	Tek Proje	Birden fazla	Toplam
Yerel proje	76,5	14,6	8,9	100
Ulusal proje	93,8	4,6	1,6	100
Uluslararası proje	93,2	5,5	1,3	100

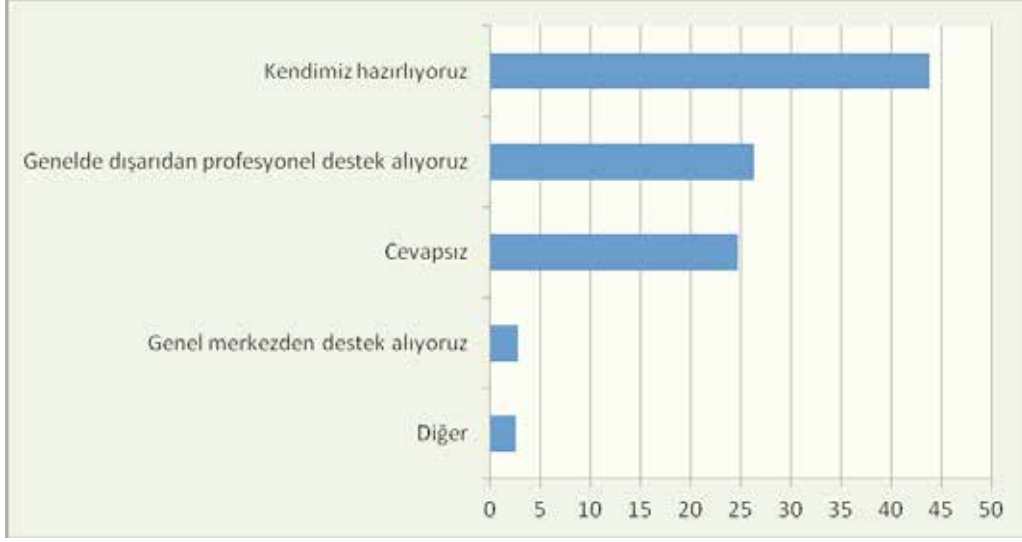
Bölge geneli itibariyle, STK'ların ortalama yüzde 76,5'inin hiç yerel proje yürütmedikleri, yüzde 93,8'inin hiç ulusal proje yürütmedikleri ve yüzde 93,2'sinin ise hiç uluslararası proje yürütmedikleri görülmektedir. Proje yürütme tecrübesi bulunan STK'ların büyük çoğunluğunun ise sadece bir kez bu deneyimi yaşadıkları, birden fazla proje deneyimi bulunan STK'ların oranının en fazla ortalama yüzde 8,9 olduğu, bu oranın ise yine bölgesel projelerden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bu oranlar; bir taraftan, araştırma kapsamına alınan STK'ların ortalama olarak en az dörtte üçünün hiçbir proje çalışmasında yer almadıklarını, diğer taraftan ise yürütülen projelerin yerelden uluslararasına doğru azalma gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 6: Kurumun Şimdiye Kadar Yürüttüğü Projeler (İllere Göre)

	Ağrı		Ardahan		Iğdır		Kars	
	<i>Evet</i>	<i>Hayır</i>	<i>Evet</i>	<i>Hayır</i>	<i>Evet</i>	<i>Hayır</i>	<i>Evet</i>	<i>Hayır</i>
Yerel proje	24,5	75,5	18,9	81,1	21,6	78,4	30,2	69,8
Ulusal proje	10,1	89,9	9,1	90,9	7,8	92,2	15,1	84,9
Uluslararası proje	11,5	88,5	9,1	90,9	7,8	92,2	11,6	88,4

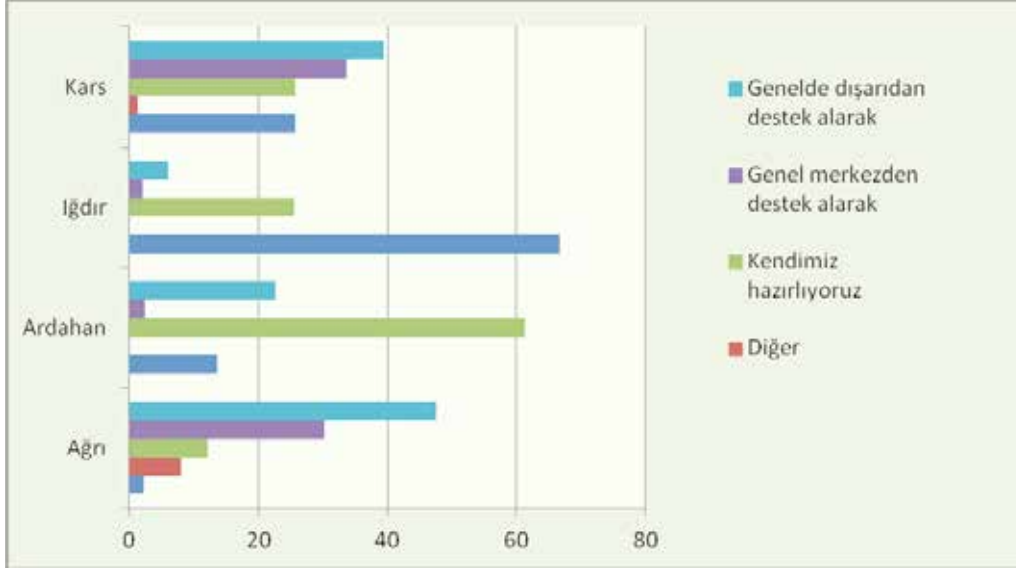
Bölgedeki STK'ların şu ana kadar yerel, ulusal veya uluslararası ölçekte bir proje yürütüp yürütmediklerini iller bazında incelediğimizde ise, iller arasında yüzde 18,9 (Ardahan) ile yüzde 30,2 (Kars) arasında değişen oranlarda en az bir yerel proje deneyimine sahip oldukları ortaya çıkmaktadır. Öte yandan, söz konusu kuruluşların ulusal ve uluslararası proje deneyimlerinin iller bazında dağılımında ise ulusal ve uluslararası projelerin birbiri arasındaki ve bu projelerin iller arasındaki dağılımında bir denge olduğu göze çarpmaktadır. Daha genel olarak değerlendirmek gerekirse, TRA2 bölgesindeki proje deneyimi bulunan STK'ların oransal olarak zaten az olan bu deneyimlerinin yerelden uluslararası ölçeğe doğru gidildikçe azaldığı gözlenmektedir.

Tablo 7: Projeleri Nasıl Hazırlıyorsunuz?

	Sayı	Yüzde
Kendimiz hazırlıyoruz	140	43,8
Genelde dışarıdan profesyonel destek alıyoruz	84	26,3
Genel merkezden destek alıyoruz	9	2,8
Diğer	8	2,5
Cevapsız	79	24,7
Toplam	320	100

STK'lar arasında proje deneyimi bulunanların oranının oldukça düşük olmasının yanında, bu yönde en az bir kez tecrübesi bulunan STK'ların yarıya yakınının bu projeleri kendilerinin hazırladığı, yaklaşık dörtte birinin genellikle dışarıdan profesyonel destek aldıkları, yine dörtte birinin bu soruya yanıt vermedikleri görülmektedir. STK'ların yaklaşık yarısının projeleri kendi bünyelerinde hazırlamaları bu kuruluşların dış destekten yoksun olduklarına ve görece bağımsız çalışan yapılar olduğuna işaret edebilir. Özellikle, proje hazırlamada "genel merkez"den destek aldığını belirtilen STK'ların ortalama olarak yüzde 2,5 düzeyinde olması bu yargıyı destekler niteliktedir. Diğer taraftan, gerekli eğitimleri almak kaydıyla STK'ların genellikle kendi bünyelerinde proje geliştirme yoluna gitmeleri, bu kuruluşların uzun vadede proje geliştirme kapasitelerinin artmasını sağlayacak olumlu bir yönelim olarak değerlendirilebilir.

Tablo 8: Projeleri Nasıl Hazırlıyorsunuz? (İllere Göre)

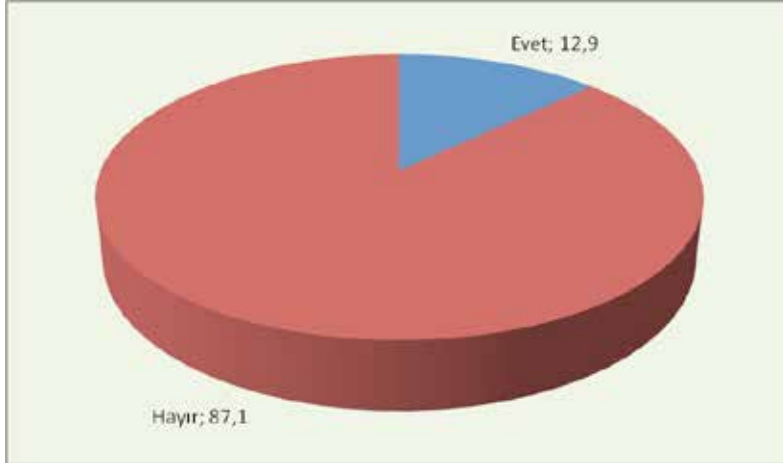
	Ağrı	Ardahan	Iğdır	Kars
Kendimiz hazırlıyoruz	47,5	61,4	25,5	39,5
Genelde dışarıdan destek olarak	30,2	22,7	5,9	33,7
Genel merkezden destek olarak	4,3	2,3	2	1,2
Proje hazırlamadık	18	13,6	66,6	25,6
Toplam	100	100	100	100

TRA2 bölgesinde yer alan dört ilde faaliyet gösteren STK'ların proje hazırlama yöntemi açısından iller arasında dengeli bir dağılım göstermedikleri görülmektedir. Örneğin; Ardahan ilindeki STK'lar projeleri ortalama olarak yüzde 61,4 oranında kendi bünyelerinde hazırladıklarını ifade ederken, Ağrı ilindekilerin yüzde 47,5'i projeleri kendilerinin hazırladığını belirtmişlerdir. Dışarıdan ve "genel merkez"den destek olarak proje hazırlama yöntemleri açısından da iller arasında benzer bir farklılık dikkati çekmektedir.

3. STK'larda Hibe Kapsamında Gerçekleştirilen Projeler

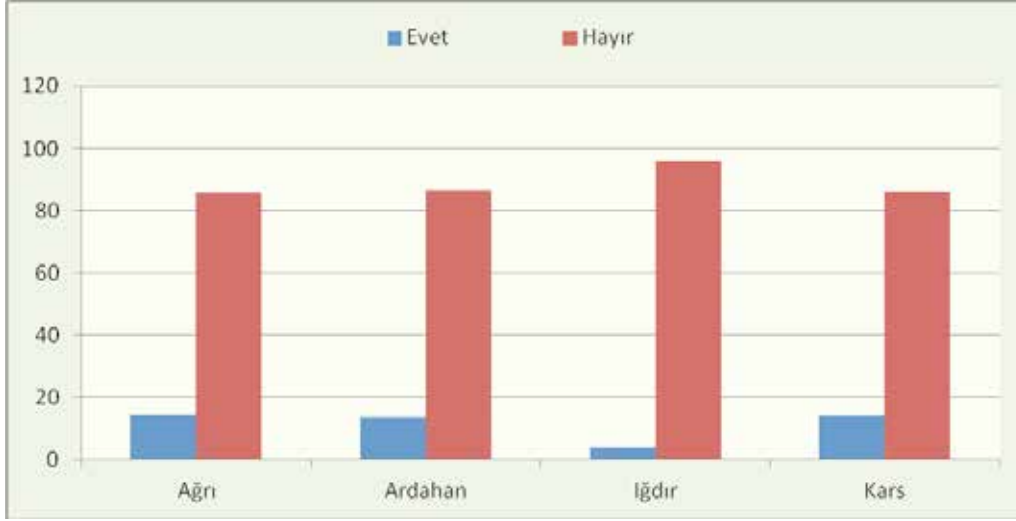
Sosyo-ekonomik olarak ülkemizin en az gelişmiş illerinden olan Kars, Ardahan, Iğdır ve Ağrı'yı içine alan SERKA bölgesinde kişi başına düşen milli gelirin oldukça düşük olması, bölgede faaliyet gösteren STK'ların gelir kaynakları ve yürütmek istedikleri projeler için gerekli maddi kaynak bulma olanaklarına dolaylı da olsa olumsuz anlamda etki etmektedir. Kaynak sıkıntısı, bu STK'ların diğer faaliyetleri yanında proje geliştirme ve uygulama kapasitelerini kısıtlamakta ve dolayısıyla projeler için hibe desteğini zorunlu kılmaktadır. Bölge genelindeki STK'ların yaklaşık yüzde 13'ünün en az bir kez hibe desteği aldığı görülürken, bu kuruluşların yaklaşık yüzde 87'sinin ise herhangi bir hibe almadığı belirlenmiştir. Bu durum, bölgedeki STK'ların faaliyetlerini daha çok öz kaynaklarıyla yürüttüğünü göstermektedir.

Tablo 9: Kurum Olarak Herhangi Bir Hibe Desteği Aldınız mı?

	Sayı	Yüzde
Evet	40	12,9
Hayır	269	87,1
Toplam	309	100

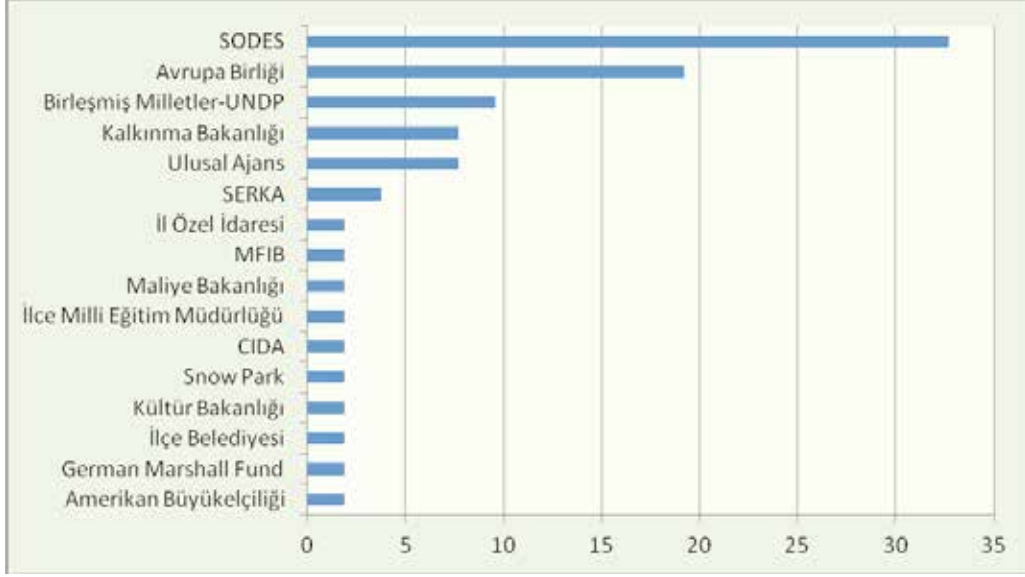
Söz konusu kuruluşların hibe desteği alıp almadıkları illere göre analiz edildiğinde, Ağrı, Iğdır ve Ardahan illerinde yer alan STK'ların yaklaşık yüzde 14'ünün hibe desteği aldığı görülürken, bu oran Iğdır ilinde yaklaşık yüzde 4'e düşmektedir. Bu farklılık, STK'ların hibe kaynaklarına ulaşımındaki bilgi ve tecrübe eksikliği konusunda iller arasında bir dengesizliğin mevcut olduğunu göstermektedir.

Tablo 10: Kurum Olarak Hibe Desteği Aldınız mı? (İllere Göre)

	Evet	Hayır	Toplam
Ağrı	14,4	85,6	100
Ardahan	13,6	86,4	100
Iğdır	3,9	96,1	100
Kars	14	86	100

Araştırma kapsamındaki STK'ların hibe desteği aldıkları kuruluşların bölgedeki dağılımına gelince, tüm hibelerin yaklaşık üçte birinin SODES tarafından, yaklaşık beşte birinin Avrupa Birliği tarafından ve yaklaşık onda birinin ise Birleşmiş Milletler-UNDP tarafından sağlandığı görülmektedir. Bu üç kuruluş, hibe sağlayan kuruluşların sayısal anlamda yaklaşık yüzde 62'sini oluşturmaktadır. Öte yandan, hibe sağlayan kuruluşların yüzde 63'ünün yerli (kamu) kuruluşu olduğu, geri kalanının ise uluslararası kuruluşlar olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 11: Hibe Desteği Alınan Kuruluşlar

	Sayı	Yüzde
SODES	17	32,7
Avrupa Birliği	10	19,2
Birleşmiş Milletler-UNDP	5	9,6
Ulusal Ajans	4	7,7
Kalkınma Bakanlığı	4	7,7
SERKA	2	3,8
İl Özel İdaresi	1	1,9
MFIB	1	1,9
Maliye Bakanlığı	1	1,9
İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü	1	1,9
CIDA	1	1,9
Snow Park	1	1,9
Kültür Bakanlığı	1	1,9
İlçe Belediyesi	1	1,9
German Marshall Fund	1	1,9
Amerikan Büyükelçiliği	1	1,9
Toplam	52	100

Hibe desteği alınan kuruluşların illere göre dağılımında ise Ağrı'da 139 STK içinde 20 STK'nın hibe desteği aldığı ve SODES ile AB projesi hibe desteğinin bu sayı içinde daha ağırlıklı olduğu görölmektedir. Ardahan'da ise 44 STK içinde 9 STK'nın daha

çok AB ve SODES projesi hibe desteği aldığı görülmektedir. Iğdır'da toplam 51 STK içinde 2 hibe desteğinin yalnızca AB ve SERKA'dan alındığı görülmektedir. Kars'ta 86 STK içinde 14 STK'nın daha çok BM-UNDP ve SODES projesi hibe desteği aldığı anlaşılmaktadır. Bu bakımdan Iğdır'ın hibe desteği alma noktasında diğer illere göre daha zayıf kaldığı gözlemlenmektedir. Kars'ta BM-UNDP projesi hibe desteği alan STK sayısının 5 olması dikkati çekmektedir.

Tablo 12: Hibe Desteği Alınan Kuruluşlar (İllere Göre)

		Sayı	Yüzde
Ağrı	AB	4	2,9
	Ulusal Ajans	1	0,7
	CIDA	1	0,7
	İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü	1	0,7
	Kalkınma Bakanlığı	2	1,4
	Maliye Bakanlığı	1	0,7
	MFIB	1	0,7
	SERKA	1	0,7
	SODES	6	4,3
	Tarım İl Müd. / İl Özel İdaresi	1	0,7
	İlçe belediyesi	1	0,7
	Toplam	139	100
	Ardahan	AB	2
SODES		6	13,6
Kültür Bakanlığı		1	2,3
Toplam		44	100
Iğdır	AB	1	2,0
	SERKA	1	2,0
	Toplam	51	100
Kars	AB	1	1,2
	Amerikan Büyükelçiliği	1	1,2
	BM-UNDP	5	5,8
	Snow Park	1	1,2
	German Marshall	1	1,2
	Kırsal Kalkınma	1	1,2
	SODES	3	3,5
	Ulusal Ajans	1	1,2
	Toplam	86	100

Bölge genelinde hibe desteği alınan projelerin dağılımına bakıldığında, proje konularının oldukça geniş bir yelpazede dağıldığı görülmektedir. Araştırma kapsamına alınan 320 STK'dan 52 tanesinin hibe desteği aldığı ve bunun da daha büyük sayıda eğitim faaliyetine yönelik alındığı ilgili tablodan anlaşılmaktadır. 2 adet de kadın evi hibe desteği sağlanmıştır. Hibe desteği alındığı ifade edilen projelerin çok büyük bir bölümü, bölgede sadece bir kez hibe desteği verilmiş konulardan oluşmaktadır. Bir başka deyişle, proje konularının çoğuna sadece bir kez maddi destek verilmiştir. Birden çok maddi destek bulabilen proje konuları, eğitim faaliyetleri, engellilere yönelik faaliyetler, kadın sığınma evi ve taş işçiliğidir.

Hibe desteğinin geniş bir konu çeşitliliği sergilemesi, sosyal, kültürel, eğitsel, mesleki ve ekonomik alanlara dağılmış farklı etkinlik alanlarının mali destek bulabilmesi açısından olumlu bir durumdur.

Tablo 13: Destek Alınan Hibenin Konusu

	Sayı	Yüzde
Ağrı Gençlik ve Etüt Merkezi	1	1,9
Aile İçi Şiddet	1	1,9
Arı Kovanı Alımı	1	1,9
Bir Kadın Bin Umut	1	1,9
Boks Golf El ele	1	1,9
Çiftçi Eğitimi	1	1,9
Çok Amaçlı Kütüphane Eğitimi	1	1,9
Duygu Yönetimi Uygulama Programı	1	1,9
Eğitim Faaliyeti	12	23,1
Ekolojik Oyuncak	1	1,9
Engellilere Yönelik Faaliyetler	2	3,8
Etüt Eğitimi	1	1,9
Fotoğrafçılık Eğitimi	1	1,9
Gençlik Merkezi	1	1,9
Girişimcilik Eğitim	1	1,9
İçme Suyu Çalışması	1	1,9
Kadın Evi	2	3,8
Kadın STK'larının Geliştirilmesi	1	1,9
Kars'a Yönelik Biblolar	1	1,9
Kavurma İmalatı ve Depolama	1	1,9
Kurumsal Kimlik	1	1,9
Mobil Toprak Analiz Laboratuvarı	1	1,9
Okuma Salonları	1	1,9
Otomasyon Programı ve Eğitimi	1	1,9
Pastacılık Eğitimi	1	1,9
Profesyonel İletişim	1	1,9
Kadınların Sosyal Hayata Katılımı	1	1,9
Kars Kaz Yetiştiriciliği	1	1,9
Süt İşletmeciliğinin Yurt Dışında İncelenmesi	1	1,9
Taş İşçiliği	2	3,8
Tıbbi Bitkiler Yerel Tohumların Çoğaltılması	1	1,9
Ticaret Borsası Kurulması Araştırması	1	1,9
Ağrı'nın Tek Sineması	1	1,9
Bilgisayarlı Muhasebe Eğitim	1	1,9
Çok Amaçlı Kütüphane Yapımı	1	1,9
Fizyo-Park	1	1,9
Peynir Üretimi	1	1,9
Yol Yapımı	1	1,9
Toplam	52	100

Hibe alınan konuların illere göre dağılımına bakıldığında, Ağrı'da daha çok eğitim, kadın sorunları, engelliler ve çok amaçlı kütüphane konusunda hibe desteği alındığı anlaşılmaktadır. Ardahan'da daha çok eğitim ve kadın sorunları konularında, Iğdır'da zaten 2 adet olan hibe desteğinin duygu yönetimi ve mobil toprak analiz laboratuvarı konusunda, Kars'ta ise daha çok eğitim, kadınların sosyal hayata katılımı, tarım ve hayvancılık ve taş işçiliği konularında hibe desteği alındığı görülmektedir. Yukarıda ifade edildiği gibi hibe desteği dört ilde de daha çok eğitim alanında sağlanmıştır.

Tablo 14: Destek Alınan Hibenin Konusu (İllere Göre)

		Sayı	Yüzde
Ağrı	Ağrı gençlik ve etüt merkezi	1	0,7
	Aile içi şiddet	1	0,7
	Arı kovanı alımı	1	0,7
	Bir kadın bin umut	1	0,7
	Çok amaçlı kütüphane yapımı	2	1,4
	Ağrı'nın tek sineması	1	0,7
	Bilgisayarlı muhasebe	1	0,7
	Eğitim	3	2,2
	Engelliler	2	1,4
	Fotoğrafçılık eğitimi	1	0,7
	Gençlik merkezi	1	0,7
	Girişimcilik eğitimi	1	0,7
	İçme suyu	1	0,7
	Kadın STK'larının geliştirilmesi	1	0,7
	Otomasyon programı ve eğitimi	1	0,7
	Fizyo Park	1	0,7
	Yol yapımı	1	0,7
	Sut işletmeciliğinin yurtdışında incelenmesi	1	0,7
	Ticaret Borsası Kurulu Araştırması	1	0,7
	Ardahan	Boks golf el ele	1
Çifti eğitimi		1	2,3
Eğitim		1	2,3
Ekolojik oyuncak		1	2,3
Kadın evi (1 ve 2)		2	4,5
Okuma salonları		1	2,3
Pastacılık eğitimi		1	2,3
Profesyonel iletişim		1	2,3
İğdir	Duygu yönetimi uygulama programı	1	2,0
	Mobil toprak analiz laboratuvarı	1	2,0
Kars	Eğitim	2	2,3
	Etüt eğitimi	1	1,2
	Kars'a yönelik biblolar	1	1,2
	Kavurma imalatı ve depolama	1	1,2
	Kurumsal kimlik	1	1,2
	Sivil toplum faaliyetleri ve kadınların sosyal hayata katılımı	1	1,2
	Sürdürülebilir Kars kaz yetiştiriciliği	1	1,2
	Peynir üretimi	1	1,2
	Taş işçiliği	2	2,3
	Tıbbi bitkiler yerel tohumları çoğaltılması	1	1,2
	Üyelerin eğitimi	1	1,2
Toplam	86	100	

Kısaca TRA2 bölgesinde faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları içinde değişik projeler yürüten, hibe programlarından yararlanan belli sayıda başarılı sivil toplum kuruluşları mevcuttur. Ancak tüm sivil toplum örgütleri üzerinde yapılan analizlerden anlaşıldığı kadarıyla sivil toplum örgütlerinin proje performansı beklenen düzeyde değildir. Gerek ulusal, gerekse uluslar arası proje kaynakları bölgeden giden projelere genel olarak diğer bölgelere göre daha olumlu yaklaşmaktadırlar. Usulüne göre hazırlanmış, iş tanımları iyi yapılmış, özgün bir konuyu ele alan ve mümkünse istihdam boyutu olan projelerin genel olarak kabul gördüğünü belirtmek gerekir. Araştırma bulgularından anlaşıldığı kadarıyla bölgede faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının bu konularda ciddi bir eğitime ihtiyacı bulunmaktadır. Proje veren kuruluşlar, belli sorunları projelendirme becerisi, proje süreçlerinin tanımlanması, projelerin uygun formatlara göre hazırlanması, projeler için paydaş bulunması, proje yönetim süreçlerinin belirlenmesi gibi konularda gerekli eğitimi almaları durumunda sivil toplum örgütlerinin proje performansı konusunda daha üretken hale geleceğini bekleyebiliriz.

ALTINCI BÖLÜM

STK'LAR VE DİĞER KURULUŞLARLA İLİŞKİLER

Sivil toplum kuruluşlarının buldukları kentin karar mekanizmalarına katılımı son derece önemlidir. Demokratik ülkelerde giderek bu yönde adımlar atılmaktadır. Avrupa Birliği ülkelerinde gelişen Yerel Gündem 21 platformlarının temel amacı sivil toplum örgütlerini ve yerel aktörleri yerel karar mekanizmalarına ortak etmektir. Türkiye’de de bu amaca hizmet etmek üzere Yerel Gündem 21 oluşumları bir müddet faaliyet göstermiş, bu oluşumun amaçlarını gerçekleştirmek üzere de Kent Konseyleri kurulmuştur. Kent Konseylerinin temel amacı, yerel düzeydeki kararları, içinde sivil toplum örgütlerinin de yer aldığı yerel aktörlerin katılımıyla almaktır. Türkiye’de sivil toplum örgütleri bu konuda nasıl bir performans sergilemektedir? Kuşkusuz Kent Konseylerine katılım tek başına sivil toplum örgütlerinin kararıyla oluşan bir durum değildir. Sivil toplum örgütlerinin buralara katılımı için yerel yöneticiler tarafından davet edilmeleri gerekir. Bu bölümde TRA2 bölgesinde yer alan sivil toplum kuruluşlarının başta Kent Konseyleri olmak üzere yerel düzeydeki karar mekanizmalarına katılımı, kentten ve kamu kurumlarından beklentileri, diğer sivil toplum kuruluşları ve kamu kurumları ile ilişkileri analiz edilerek performansları ortaya konmuş olacaktır.

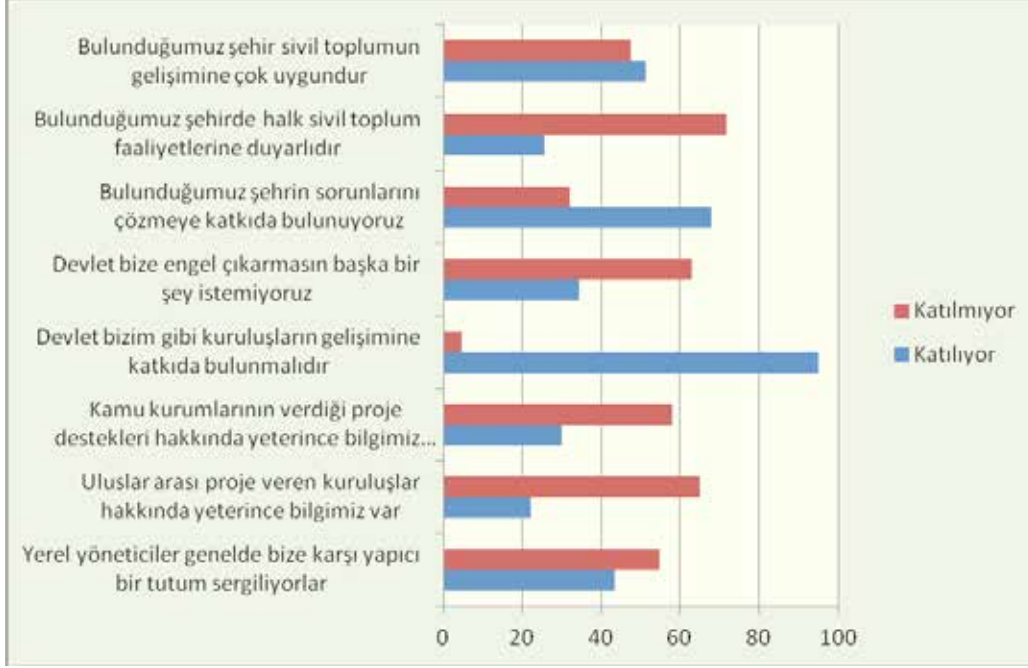
1. STK'ların Kentten ve Kamu Kurumlarından Beklentileri

Sivil toplum kuruluşlarının toplumsal sorunları algılama şekilleri, içinde buldukları kentle, halkla ve kamu kuruluşlarıyla olan ilişkileri, bu kuruluşların başarılarında doğrudan belirleyici bir rol oynar. Bir sorun karşısında takınılacak tutum o sorunun nasıl algılandığı ile doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda, bölgenin sosyo-ekonomik olarak görece az gelişmiş olmasına karşın, görüşülen STK'ların yarıdan fazlası, buldukları şehrin sivil toplumun gelişmesine çok uygun olduğunu belirtmişlerdir. Bu yargıya kısmen katılanları da birlikte düşündüğümüzde, bu önermeye katılanların oranı yüzde 74'e çıkmaktadır. Bu durum, STK'ların içinde buldukları olumsuz sosyal koşullara rağmen, kuruluşlarının ve diğer STK'ların gelişimine dair bir iyimserlik besledikleri yönünde yorumlanabilir.

Halkın STK'ların kendi “faaliyetlerine” karşı duyarlılığı konusundaki iyimserlik, şehrin “sivil toplumun gelişimine uygun” olup olmadığı sorusuna verilen cevapların oldukça altındadır. Zira görüşülen STK'ların yaklaşık yüzde 25'i bu önermeye tamamen, yaklaşık yüzde 30'u ise kısmen katılmıştır. Halkın sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerine karşı duyarsız olduğuna inanan STK'ların oranının yarıdan biraz az olması da dikkate

değer bir noktadır. Kimi STK'larla yapılan yüz yüze görüşmelerde, toplumun STK faaliyetlerine karşı ilgisiz, duyarsız ve bilinçsiz olduğu yolunda STK temsilcilerinden ciddi serzenişler alınması, bu durumu doğrular niteliktedir.

Tablo 1: Aşağıdaki İfadelere Katılıyor musunuz?

	Katılıyorum	Kısmen katılıyorum	Fikrim yok	Katılmıyorum
Bulduğumuz şehir sivil toplumun gelişimine çok uygundur	51,4	22,6	1,3	24,8
Bulduğumuz şehirde halk sivil toplum faaliyetlerine duyarlıdır	25,7	30,4	2,5	41,4
Bulduğumuz şehrin sorunlarını çözmeye katkıda bulunuyoruz	68	25,1		6,9
Devlet bizim gibi kuruluşların gelişimine katkıda bulunmalıdır	95	2,2	0,3	2,5
Devlet bize engel çıkarmasın başka bir şey istemiyoruz	34,5	16	2,5	47
Yerel yöneticiler genelde bize karşı yapıcı bir tutum sergiliyorlar	43,3	22,6	1,9	32,3
Kamu kurumlarının verdiği proje destekleri hakkında yeterince bilgimiz var	30,1	26,6	11,9	31,3
Uluslararası proje veren kuruluşlar hakkında yeterince bilgimiz var	22	22,3	12,9	42,8

Araştırma kapsamındaki STK'ların yüzde 68'i, yaptıkları etkinliklerin buldukları şehrin sorunlarını çözmeye olumlu katkı sağladığına inanmaktadır. Bu durum, STK'ların toplumsal sorunların çözümünde katkıda bulunduğuna ilişkin genel yargı ile uyumludur ve önceki sorularda görülen olumlu ve iyimser yaklaşımın devamı niteliğindedir.

STK'lar, yüzde 95 gibi çok büyük oranla devlet desteği beklemekte, fakat çelişkili bir biçimde yaklaşık yarısı engel çıkarmaması dışında devletten bir katkı beklemediklerini ifade etmektedirler. Bu durum aslında STK'ların, devletin kendi çalışmalarında engel çıkarmamasının bir tür destek olarak algıladıklarını göstermektedir. Normalde sivil toplum geleneği ve bilincinin yüksek olduğu yerlerde STK'ların büyük çoğunluğu, kendilerini devletten özerk bir alanda kurumsallaşan sivil girişimler olarak nitelendirerek, devletten bir katkı beklemezler. Devlet katkısının bir STK'yı devlete bağımlı bir oluşum haline getireceği endişesi ile hareket eden STK'ların varlığı çok önemlidir. Bir STK için devletten istenecek en önemli katkı, faaliyetlerine bir engel çıkarmamasıdır. Bu açılarından bölgedeki STK'ların büyük çoğunluğu, ideal anlamda STK olmaktan uzak olup devletin kendilerine maddi ve manevi ciddi katkı sunmasının gerekli olduğuna inanmaktadırlar. Bunun nedeni, bölgedeki STK'ların maddi güç ve yeterli gelirden yoksun olmalarının yanında, gerek STK kurucularında gerekse toplumda sivil toplum ve STK gerçeği hakkında yeterli bilinç düzeyinin oluşmamasıdır.

STK'ların yaklaşık yüzde 43'ü, yerel yöneticilerin kendilerine karşı yapıcı bir tutum takındığına inanmakta, yaklaşık yüzde 32'si ise bu konuya olumsuz yanıt vermektedir. Yerel yöneticilerin kendilerine yapıcı bir tutum takındıklarını ifade edenlerin oranının daha fazla olması, yukarıda değinilen olumlu algının bir devamı olarak görülmelidir.

Kamu kurumlarının verdiği proje destekleri hakkında yeterli bilgileri olduğunu düşünen STK'ların oranının, yeterli bilgileri olmadığını düşünen STK'ların oranına çok yakın olduğu görülmektedir ve bu konudaki eksikliği uluslararası desteklerde daha büyüktür. Bu durum, gerek ulusal gerekse uluslararası kuruluşların verdiği proje destekleri konusunda daha fazla bilgilendirme yapılması gerektiğini göstermektedir.

Tablo 2: Aşağıdaki İfadelere Katılıyor musunuz? (İllere Göre)

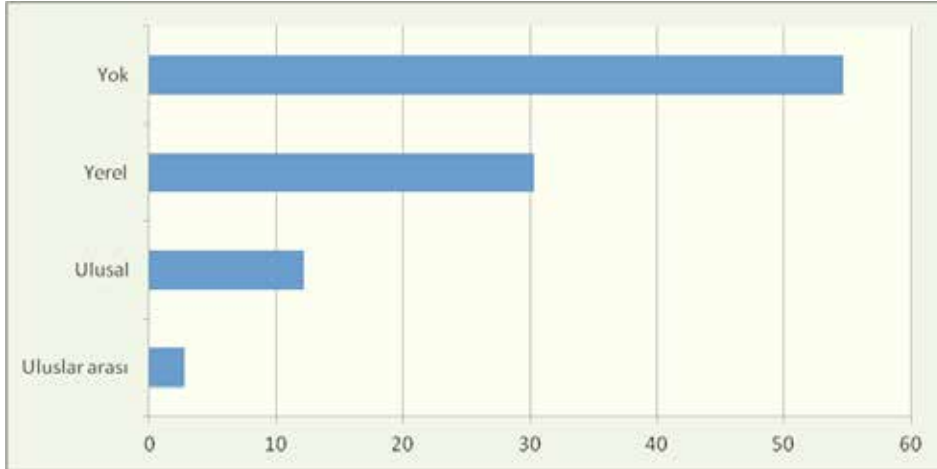
	Ağrı		Ardahan		Iğdır		Kars	
	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Hayır
Bulduğumuz şehir sivil toplum gelişimine çok uygundur	69,1	30,9	79,5	20,5	76,5	23,5	82,6	17,4
Bulduğumuz şehirde halk sivil toplum faaliyetlerine duyarlıdır	56,1	43,9	54,5	45,5	62,7	37,3	62,8	37,2
Bulduğumuz şehrin sorunlarını çözmeye katkıda bulunuyoruz	94,2	5,8	95,5	4,5	96,1	3,9	88,4	11,6
Devlet bizim gibi kuruluşların gelişimine katkıda bulunmalıdır	96,4	3,6	100		100		96,5	3,5
Devlet bize engel çıkarmasın başka bir şey istemiyoruz	61,9	38,1	43,2	56,8	54,9	45,1	43	57
Yerel yöneticiler genelde bize karşı yapıcı bir tutum sergiliyorlar	65,5	34,5	72,7	27,3	80,4	19,6	61,6	38,4
Kamu kurumlarının verdiği proje destekleri hakkında yeterince bilgimiz var	60,4	39,6	72,7	27,3	68,6	31,4	80,2	19,8
Uluslar arası proje veren kuruluşlar hakkında yeterince bilgimiz var	47,5	52,5	63,6	36,4	52,9	47,1	73,3	26,7

Görüşülen STK'lardan, buldukları şehrin sivil toplumun gelişimine uygun olup olmadığı, halkın duyarlılık düzeyi, toplumsal sorunların çözümüne katkı verip vermediklerine ilişkin inançları, devlet desteği isteği, devletten beklentinin sadece engel çıkarmaması olduğuna ilişkin kanaatleri, yerel yöneticilerden destek alıp almadıkları ve proje desteği konusunda destek veren ulusal ve uluslararası kuruluşlar konusunda yeterli bilgi sahibi olup olmadıkları konularına ilişkin alınan cevapların bölgedeki dört il arasında oldukça dengeli dağıldığı görülmektedir. Bununla birlikte, yukarıda belirtilen sekiz soruya genel olarak olumlu yanıt verenlerin oranının Kars ilinde diğer illere göre az da olsa düşük olduğu dikkati çekmektedir.

2. Diğer Sivil Toplum Kuruluşlarıyla İlişkiler

Ülkemizde özellikle birincil ilişkilerde yaygın ve yoğun olarak görülen dayanışma ve işbirliği kavramlarının, kurumlar arası işbirliği alanında oldukça zayıf olduğu bilinen bir gerçektir. Oysa kurumsal başarı, bu alanda da kuvvetli bir işbirliğini gerektirir. Sivil toplum kuruluşlarının içinde buldukları çevrede ilişkide buldukları kişi ve kuruluşlar arasında diğer STK'ların da yer alması, diğer bir deyişle diğer STK'larla etkileşim içinde olması doğaldır. Özellikle bu ilişkinin işbirliği biçiminde ortaya çıkması, kuruluşların başarısını artırıcı bir durum olacaktır.

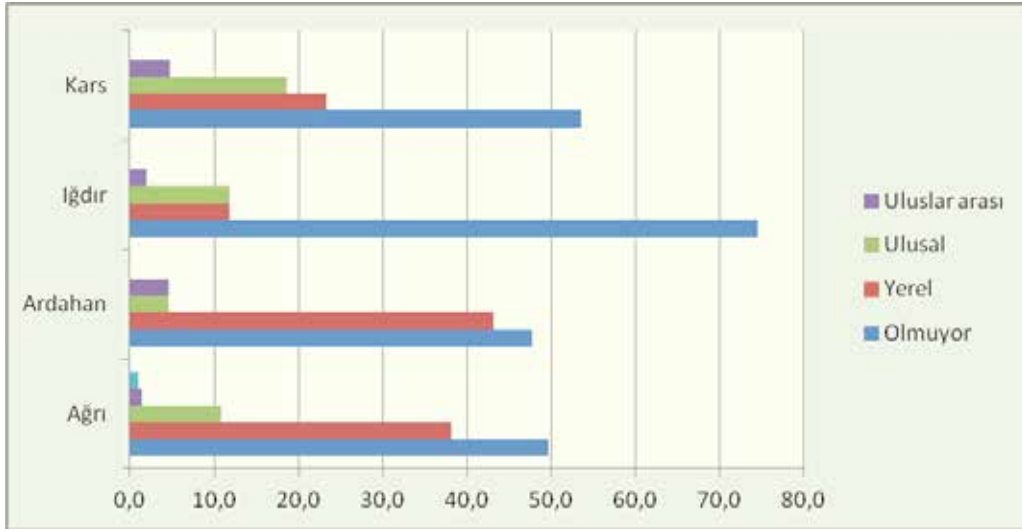
Tablo 3: Kurum Olarak İlişkinin Bulunduğu Başka STK Var mı?

	Sayı	Yüzde
Yok	175	54,7
Yerel	97	30,3
Ulusal	39	12,2
Uluslararası	9	2,8
Toplam	320	100,0

SERKA bölgesinde araştırma kapsamına alınan toplam 320 STK'nın yaklaşık yüzde 55'i herhangi bir STK ile ilişkilerinin olmadığını ifade etmiştir. Bu kuruluşların yüzde 30'u yerel, yaklaşık yüzde 12'si ulusal ve yaklaşık yüzde 3'ü uluslararası STK'larla ilişki içinde olduklarını belirtmişlerdir. Bu kuruluşların yarıdan fazlasının herhangi bir STK ile ilişki kurmamış olması bu kuruluşların iletişim ve işbirliği içinde olmadıklarını ve faaliyetlerinin verimine katkıda bulunacak karşılıklı etkileşimden yoksun kaldıklarını ortaya koymaktadır. Diğer STK'larla ilişki kuran kuruluşların oranı ise yerelden uluslararası ölçeğe doğru ilerledikçe azalma göstermektedir.

Tablo 4: Kurum Olarak İlişkinizin Bulunduğu Başka STK Var mı? (İllere Göre)

	Ağrı	Ardahan	Iğdır	Kars
Olmuyor	49,6	47,7	74,5	53,5
Yerel	38,1	43,2	11,8	23,3
Ulusal	10,8	4,5	11,8	18,6
Uluslararası	1,4	4,5	2,0	4,7
Toplam	100	100	100	100

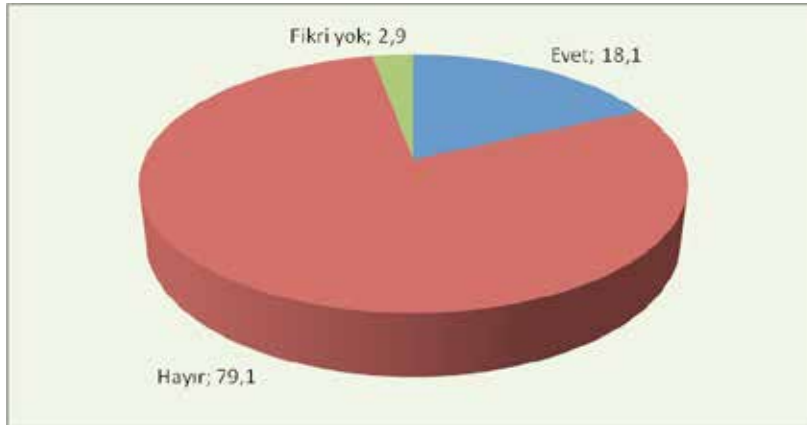
STK'ların diğer sivil toplum kuruluşlarıyla ilişki kurup kurmadıkları konusunda verdikleri yanıtların illere göre dağılımında dikkati çeken bir nokta, ilişki kurmadıklarını belirten STK'ların oranının Iğdır ilinde diğer üç ile göre daha yüksek olmasıdır. Her dört il arasında diğer kuruluşlarla ilişki içinde olan STK'ların oranının en yüksek olduğu il ise Ardahan'dır. Iğdır'da bulunan sivil toplum kuruluşlarının yüzde 75'i yerel, ulusal

veya uluslar arası herhangi bir sivil toplum kuruluşuyla ilişki içinde olmadıklarını belirtmiştir. Bu da burada faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerinin kapalı kaldıklarını göstermektedir. Yukarıda ifade edildiği gibi Ardahan ile Ağrı'nın bu konuda daha başarılı bir performans sergiledikleri görülmektedir.

3. STK'lar ve Kamu Kurumlarıyla İlişkiler

Bölümün başında da değinildiği gibi, toplumsal sorunların çözümünde STK'ların kamu kesimi ve özel kesimle birlikte katkı sağlaması beklenir. Bu işbirliğinin sağlıklı bir zemine oturabilmesi, STK'larla kamu kuruluşları arasında güven ve işbirliğine dayanan bir iletişim ve anlayış birliğinin kurulmasına ve devamına bağlıdır. Bu anlayış birliği, STK'ların siyasi otoritenin ve kamu kuruluşların güdümüne girmemesi gereğini ortadan kaldırmaz. Sivil toplum kuruluşlarının siyasi otorite ile bürokrasinin düşünce ve kanaatlerine karşı bağımsızlığı, sağlıklı bir işbirliğine katkıda bulunacaktır. STK'larla kamu kuruluşları arasında kurulması gerekli sağlıklı iletişim ve işbirliğine engel teşkil edecek en önemli noktalardan biri güven bunalımıdır.

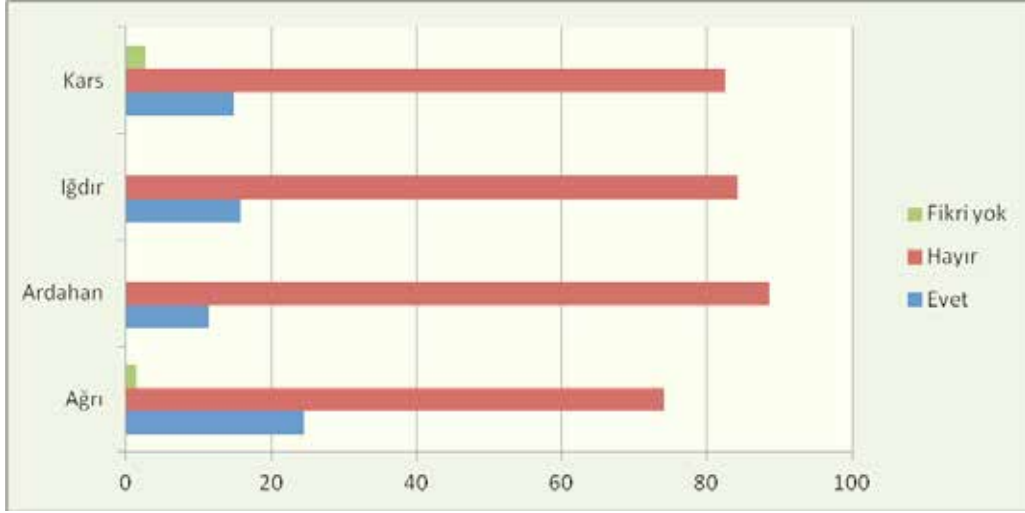
Tablo 5: Kamu Kurumlarının Size Karşı Ayrımcılık Yaptığını Düşünüyor musunuz?

	Sayı	Yüzde
Evet	58	18,1
Hayır	253	79,1
Fikri yok	9	2,9
Toplam	320	100,0

SERKA bölgesinde faaliyet gösteren 320 adet STK'nın yaklaşık yüzde 80'i kamu kurumlarının kendilerine karşı ayrımcılık yapmadığını düşünmektedir. Bu oran, STK'ların içinde buldukları çevrenin mevcut ve potansiyel durumu ile ilgili sahip oldukları olumlu yargılarla birlikte düşünüldüğünde, ortaya çıkan sonucu oldukça tutarlı olduğu söylenebilir. Bölgede faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerinin yüzde 80'ninin kamu kurumlarının kendilerine karşı bir ayrımcılık içinde olmadığını düşünmesi önemli bir bulgudur. Bu bir yönüyle sivil toplum kuruluşlarının kamu kurumlarına güvenini göstermektedir.

Tablo 6: Kamu Kurumlarının Size Karşı Ayrımcılık Yaptığını Düşünüyor musunuz? (İllere Göre)

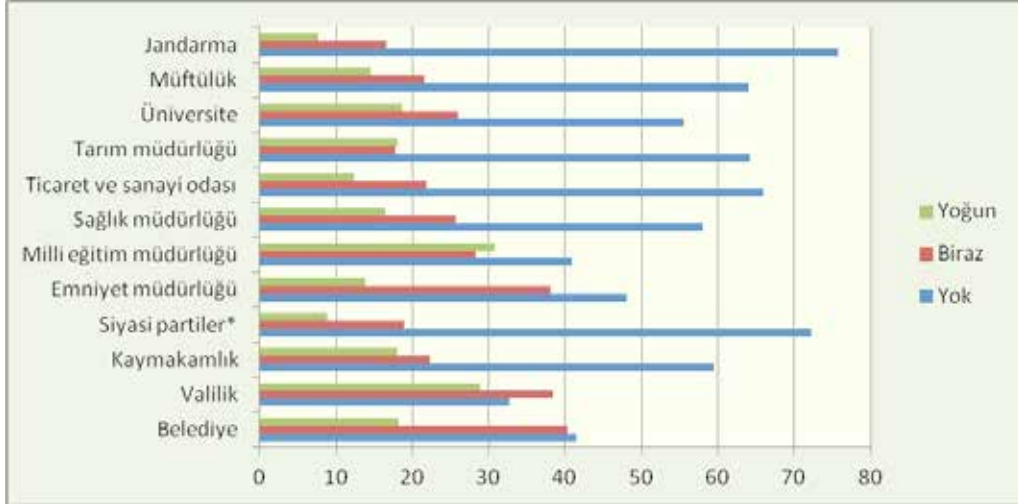

	Ağrı	Ardahan	Iğdır	Kars
Evet	24,5	11,4	15,7	14,8
Hayır	74,1	88,6	84,3	82,6
Fikri yok	1,4			2,6
Toplam	100	100	100	100

Bölgede, kamu kuruluşlarınca kendilerine karşı ayrımcılık yapıldığını düşünen STK'ların oranının Ağrı'da diğer illerin ortalamasının iki katına yakın olması dikkate değer bir durumdur. Ağrı'da faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının yüzde 25'i kamu kurumlarının kendilerine karşı ayrımcılık yaptığını düşünmektedir. Bu ayrımcılığın hangi kamu kurumları tarafından ve hangi konularda ortaya çıktığına ilişkin herhangi bir soru STK'lara yöneltilmemiştir. Sadece böyle bir düşüncede olup olmadığı sorgulanmıştır. Bu bakımdan sivil toplum örgütleri ayrımcılığı illerine daha

az yapılan yatırıma veya yetkililerin kendilerini muhatap almamaya bağlayabilirler. Sivil toplum örgütlerinin ayrımcılığı hangi noktalarda gördüklerini ortaya çıkarmak için daha ayrıntılı araştırmalara ihtiyaç olduğunu belirtmekte yarar vardır.

Tablo 7: İldeki/ilçedeki Kurumlarla İlişkileriniz Hangi Düzeyde?

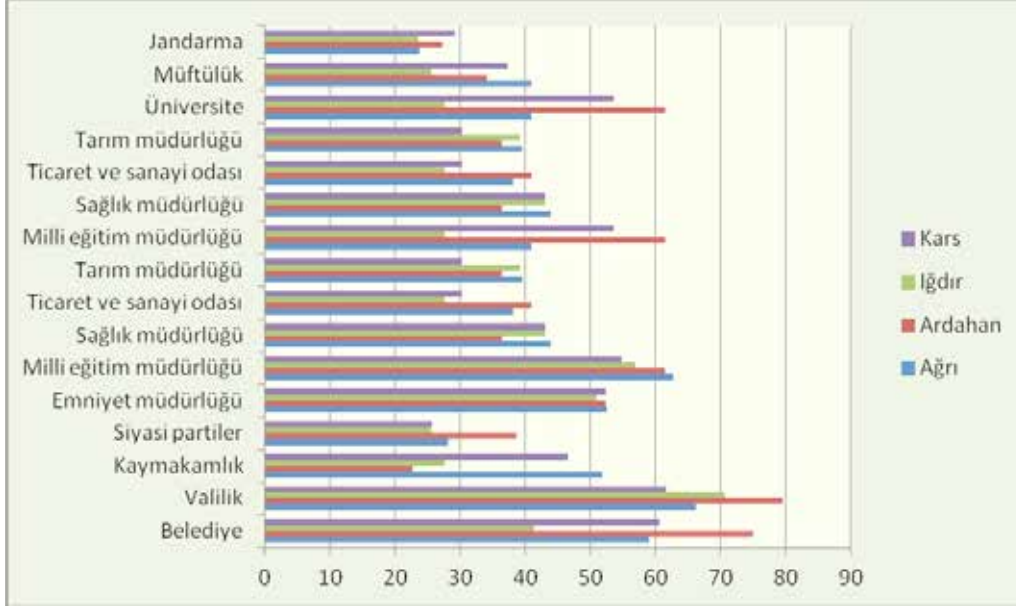

	Yok	Biraz	Yoğun	Toplam
Belediye	41,5	40,3	18,2	100
Valilik	32,7	38,4	28,9	100
Kaymakamlık	59,5	22,3	18,1	100
Siyasi partiler	72,2	18,9	8,8	100
Emniyet müdürlüğü	48,1	38,1	13,8	100
Milli eğitim müdürlüğü	40,9	28,3	30,8	100
Sağlık müdürlüğü	58	25,6	16,4	100
Ticaret ve sanayi odası	65,9	21,8	12,3	100
Tarım müdürlüğü	64,2	17,7	18	100
Üniversite	55,5	25,9	18,6	100
Müftülük	64	21,5	14,5	100
Jandarma	75,8	16,6	7,6	100

Bölge genelinde STK'ların illerinde bulunan kamu kurumlarıyla ilişkilerine bakıldığında şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır: STK'ların yüzde 60'ı Valilik, yüzde 59'u Belediye, yüzde 60'ı Milli Eğitim, yüzde 52'si Emniyet, yüzde 45'i Üniversite, yüzde 42'si İl Sağlık Müdürlüğü, yüzde 40'i Kaymakamlık, yüzde 36'si Müftülük, yüzde 35'i

İl Tarım Müdürlüğü, yüzde 34'ü Ticaret ve Sanayi Odası, yüzde 28'i siyasi partiler ve yüzde 24'ü Jandarma ile ilişki içindedir. Bu oranlar, bölgedeki STK'ların kamu kurumları ile ne düzeyde ilişki içinde olduğunu açığa çıkarmamakla birlikte, STK'ların kamu kurumlarının destek ve katkılarına büyük ihtiyaç hissettikleri gerçeğini ortaya koymaktadır. Müftülük, sanayi ve ticaret ve tarım müdürlükleri ile ilişki düzeylerinin aşağı yukarı aynı seviyede seyretmesi, dikkate değer bir bulgudur. En az ilişki kurulan kamu kuruluşunun ise Jandarma teşkilatı olduğu, siyasi partilerle ilişki içinde olan STK'ların oranının da buna yakın olduğu dikkati çeken bir başka husustur.

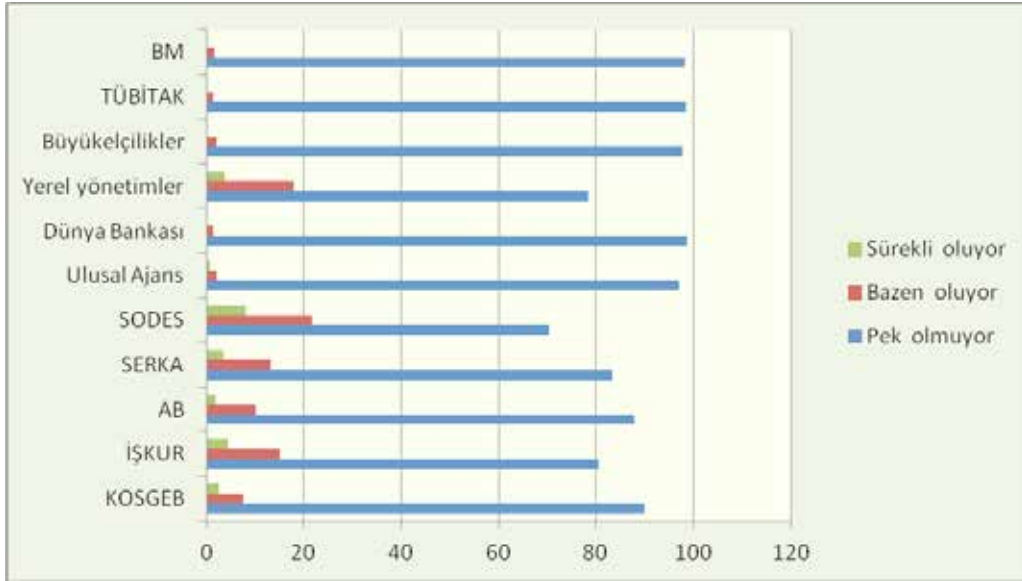
Tablo 8: İldeki/İlçedeki Kurumlarla İlişkileriniz Hangi Düzeyde? (İllere Göre)

	Ağrı		Ardahan		Iğdır		Kars	
	Var	Yok	Var	Yok	Var	Yok	Var	Yok
Belediye	59	41	75	25	41,2	58,8	60,5	39,5
Valilik	66,2	33,8	79,5	20,5	70,6	29,4	61,6	38,4
Kaymakamlık	51,8	48,2	22,7	77,3	27,5	72,5	46,5	53,5
Siyasi partiler	28,1	71,9	38,6	61,4	25,5	74,5	25,6	74,4
Emniyet müdürlüğü	52,5	47,5	52,3	47,7	51	49	52,3	47,7
Milli eğitim müdürlüğü	62,6	37,4	61,4	38,6	56,9	43,1	54,7	45,3
Sağlık müdürlüğü	43,9	56,1	36,4	63,6	43,1	56,9	43	57
Ticaret ve sanayi odası	38,1	61,9	40,9	59,1	27,5	72,5	30,2	69,8
Tarım müdürlüğü	39,6	60,4	36,4	63,6	39,2	60,8	30,2	69,8
Milli eğitim müdürlüğü	41	59	61,4	38,6	27,5	72,5	53,5	46,5
Sağlık müdürlüğü	43,9	56,1	36,4	63,6	43,1	56,9	43	57
Ticaret ve sanayi odası	38,1	61,9	40,9	59,1	27,5	72,5	30,2	69,8
Tarım müdürlüğü	39,6	60,4	36,4	63,6	39,2	60,8	30,2	69,8
Üniversite	41	59	61,4	38,6	27,5	72,5	53,5	46,5
Müftülük	41	59	34,1	65,9	25,5	74,5	37,2	62,8
Jandarma	23,7	76,3	27,3	72,7	23,5	76,5	29,1	70,9

Aynı türden/eşdeğer kamu kuruluşlarının STK'larla ilişki kurup kurmadıkları, illere göre farklılıklar göstermektedir. Bunda, ilgili STK'ların kamu kuruluşları ile ilişki kurmak isteyip istememeleri kadar, kamu kuruluşlarının bu konuda yeterince istekli ve duyarlı

olup olmamaları da rol oynayabilir. Örneğin, Ardahan ilinde belediyelerle ilişki içinde olduğunu belirten STK'ların oranı yaklaşık yüzde 75 iken bu oran Iğdır'da yaklaşık yüzde 41'e düşmektedir. Benzer şekilde, kaymakamlıklarla ilişki kuran STK'ların oranı Ağrı'da yaklaşık yüzde 52 düzeyinde iken bu oran Iğdır'da yüzde 28'e inmektedir. Benzer farklılaşma diğer kamu kuruluşları açısından da geçerlidir. Bunda, her iki kesimin yöneticilerinin iletişim becerileri ile toplumsal sorunların çözümünün ortaklaşa atılması gereken adımlar olduğuna yönelik inançlarının yeterince gelişmemesi de rol oynayabilir.

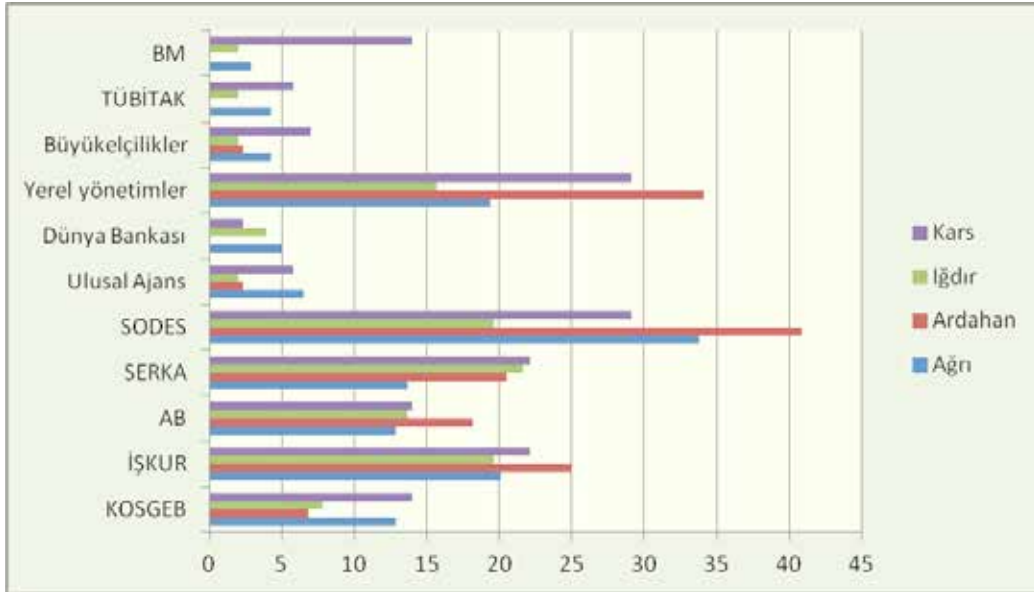
Tablo 9: Aşağıdaki Kurumlarla Ortak Çalışmalar Yapılıyor mu?

	Pek olmuyor	Bazen oluyor	Sürekli oluyor	Toplam
KOSGEB	89,9	7,6	2,5	100
İŞKUR	80,5	15	4,5	100
AB	87,9	10,2	1,9	100
SERKA	83,4	13,1	3,5	100
SODES	70,3	21,7	8	100
Ulusal Ajans	97,1	2,2	0,7	100
Dünya Bankası	98,7	1,3		100
Yerel yönetimler	78,3	17,9	3,8	100
Büyükelçilikler	97,8	2,2		100
TÜBİTAK	98,4	1,3	0,3	100
BM	98,1	1,6	0,3	100

Bölgede faaliyette bulunan STK'ların diğer kuruluşlarla ortak çalışma yapma kültürüne sahip olmadıkları görülmektedir. Bu anlamda, incelenen kuruluşlara on bir değişik ulusal veya uluslararası kuruluşla ortak çalışma yapıp yapmadıkları sorulmuş, STK'lar ortalama yüzde 70 ila 99 oranında değişen oranlarda bu kuruluşlarla pek ilişkilerinin olmadığını belirtmişlerdir. Sürekli olarak kurulan ilişki biçimine, "ara sıra" kurulduğu beyan edilen ilişkiler de dâhil edildiğinde toplam oran, en sık ilişki kurulduğu anlaşılan kuruluş olan SODES'te yüzde 30'u, tüm kuruluşların ortalamasında ise yüzde 11'i dahi yakalayamamaktadır.

Tablo 10: Aşağıdaki Kurumlarla Ortak Çalışmalar Yapılıyor mu? (İllere Göre)

	Ağrı		Ardahan		Iğdır		Kars	
	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Hayır
KOSGEB	12,9	87,1	6,8	93,2	7,8	92,2	14	86
İŞKUR	20,1	79,9	25	75	19,6	80,4	22,1	77,9
AB	12,9	87,1	18,2	81,8	13,7	86,3	14	86
Serhat Kalkınma Ajansı	13,7	86,3	20,5	79,5	21,6	78,4	22,1	77,9
SODES	33,8	66,2	40,9	59,1	19,6	80,4	29,1	70,9
Ulusal Ajans	6,5	93,5	2,3	97,7	2	98	5,8	94,2
Dünya Bankası	5	95	0	100	3,9	96,1	2,3	97,7
Yerel yönetimler	19,4	80,6	34,1	65,9	15,7	84,3	29,1	70,9
Büyükelçilikler	4,3	95,7	2,3	97,7	2	98	7	93
TÜBİTAK	4,3	95,7	0	100	2	98	5,8	94,2
BM	2,9	97,1	0	100	2	98	14	86

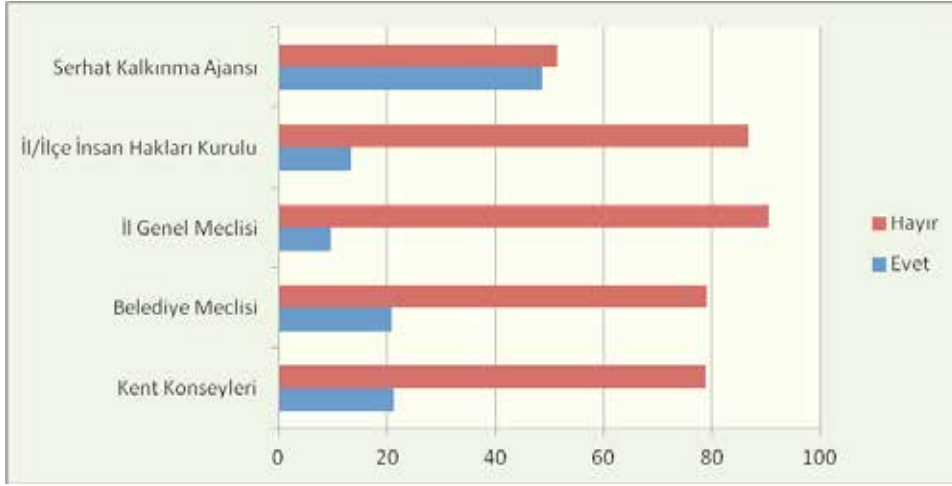
STK'larla ortak çalışma yürütüldüğü belirtilen kuruluşların ve ortak yürütülen bu çalışmaların sıklığının illere göre dağılımında çeşitlilik gözlemlenmektedir. Örneğin, KOSGEB'le ortak çalışmayı yürüttüklerini beyan eden STK'ların oranı Ardahan'da yaklaşık yüzde 7 iken bu oran Kars'ta yüzde 14 olarak kendisini göstermektedir. Ardahan'daki STK'ların yaklaşık yüzde 34'ü yerel yönetimlerle ortak çalışma yürütürken, bu oran Iğdır'da yaklaşık yüzde 16'ya düşmektedir. Bu farklılıkta, her iki kesimin ortak çalışma isteği ve kültürü ile aralarında kurulan iletişim düzeyinin farklılaşmasının rol oynadığı ifade edilebilir.

4. STK'ların Yerel Düzeydeki Karar Mekanizmalarına Katılımı

Ülkemizde STK'ların gerek yerel, gerekse merkezi düzeyde karar alma süreçlerine etkin bir şekilde katılmadığı genel kabul görmüş bir yargıdır. Bu durum, siyasi ve idari karar alma süreçlerinde iktidarı elinde tutanların otoritelerini paylaşmada isteksiz davranması yanında, sivil toplumun bu yöndeki talebinin zayıf olmasının bir sonucudur. Bu bağlamda bölgedeki STK'ların kamu kurum ve kuruluşlarının toplantı, bilgilendirme vb toplantılarına davet edilip edilmedikleri ve karşılıklı etkileşim açısından büyük önem arz etmektedir.

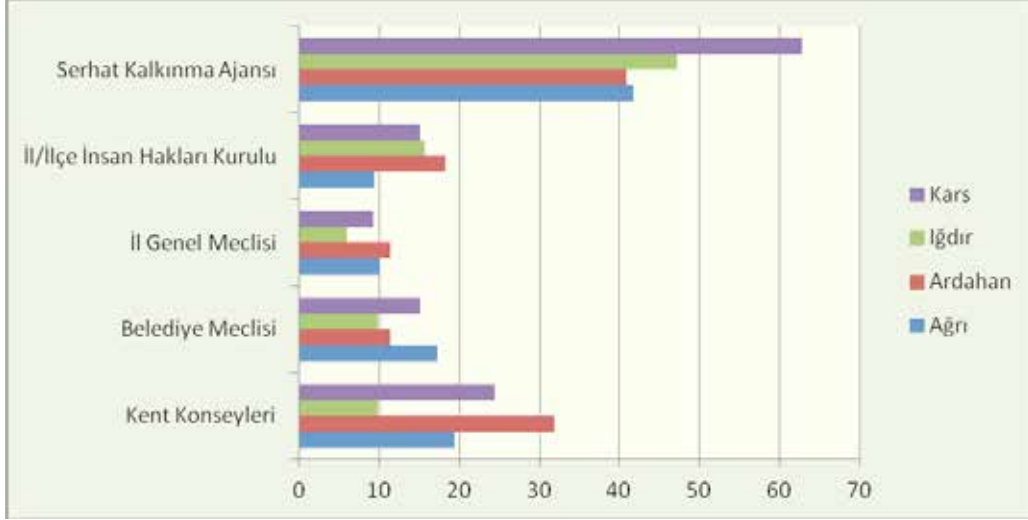
Tablo 11: Aşağıdaki Kurumların Toplantılarına Davet Ediliyor musunuz?

	Evet	Hayır	Toplam
Serhat Kalkınma Ajansı	48,6	51,4	100
Kent Konseyleri	21,2	78,8	100
Belediye Meclisi	20,9	79,1	100
İl/İlçe İnsan Hakları Kurulu	13,3	86,7	100
İl Genel Meclisi	9,5	90,5	100

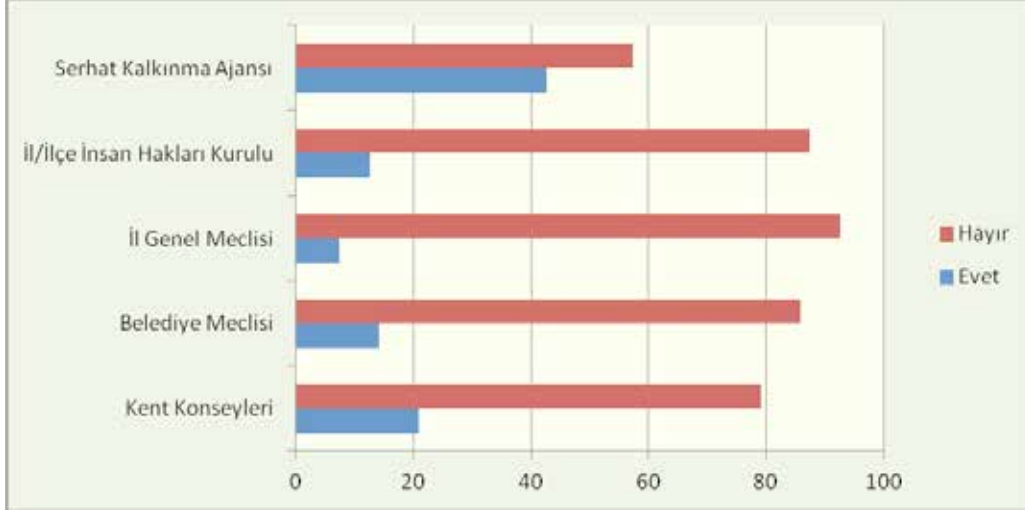
Bölgede araştırma kapsamındaki STK'ları toplantılarına en çok davet eden yerel kuruluşun SERKA olduğu görülmektedir. Bölgedeki STK'ların yaklaşık yarısı SERKA'yı kendilerini toplantılarına davet ettiğini beyan etmektedir. SERKA'nın ardından yaklaşık yüzde 20 ile kent konseyleri ve belediye meclisleri gelmekte, il ve ilçe insan hakları kurulları ile il genel meclisleri de bunları izlemektedir. SERKA'nın bu konudaki performansı, kendinden sonra gelen kuruluşun iki katından fazladır. Kısa geçmişine rağmen bir kalkınma ajansının bölgedeki STK'larla olan etkileşimde daha eski kurum ve kuruluşların önüne geçmesi dikkate değer bir bulgudur.

Tablo 12: Aşağıdaki Kurumların Toplantılarına Davet Ediliyor musunuz? (İllere Göre)

	Ağrı		Ardahan		Iğdır		Kars	
	<i>Evet</i>	<i>Hayır</i>	<i>Evet</i>	<i>Hayır</i>	<i>Evet</i>	<i>Hayır</i>	<i>Evet</i>	<i>Hayır</i>
Serhat Kalkınma Ajansı	41,7	57,6	40,9	59,1	47,1	51	62,8	36
İl/İlçe İnsan Hakları Kurulu	9,4	88,9	18,2	81,8	15,7	82,4	15,1	82,6
İl Genel Meclisi	10,1	89,2	11,4	88,6	5,9	92,2	9,3	87,2
Belediye Meclisi	17,3	82	11,4	88,6	9,8	88,2	15,1	82,6
Kent Konseyleri	19,4	79,9	31,8	68,2	9,8	88,2	24,4	73,3

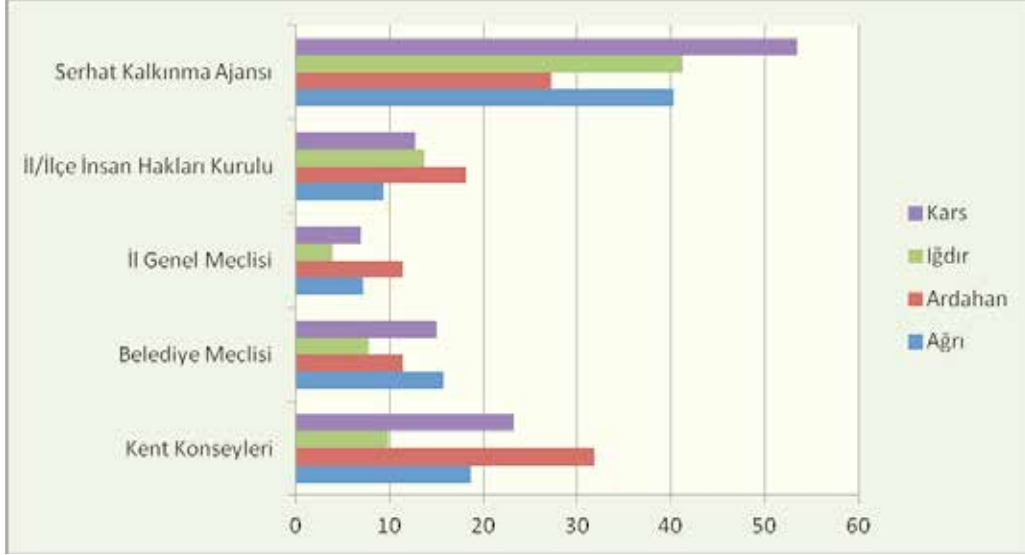
STK'ları toplantılarına davet eden yerel kuruluşların illere göre dağılımına bakıldığında ise, iller arasındaki dengesizlik göze çarpmaktadır. SERKA'nın, merkezinin Kars'ta olmasının da etkisiyle bu ildeki STK'ları illerdekilere göre daha fazla toplantılarına çağırılmakta olduğu söylenebilir. SERKA'nın STK'ları toplantılarına çağırma oranı, Kars'ta yaklaşık yüzde 63, Iğdır'da yüzde 47, Ağrı ve Ardahan'da yüzde 40 civarındadır. Bu rakamlar, SERKA'nın iller bazında da STK'ları toplantılarına en çok davet eden kurum olduğunun bir göstergesidir. Kent konseylerinin toplantılarına davet edilen STK'ların oranı Iğdır'da yaklaşık yüzde 10 iken, Ardahan'da yüzde yüzde 32'ye çıkmaktadır. İller arasındaki farklılık belediye ve il genel meclislerinin toplantılarına davet edilen STK'ların dağılımındaki farklılıkta da görülmektedir. İl ve ilçe insan hakları kurullarına davet edilen kuruluşların dağılımında da, örneğin Ağrı ile Ardahan arasında iki katına yakın bir fark görülmektedir. Genel olarak değerlendirdiğimizde, Kars ili STK'ların yerel kuruluşların toplantılarına en çok çağırıldığı il olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda Iğdır en düşük performansı sergilemektedir.

Tablo 13: Aşağıdaki Kurumların Toplantılarına Katılıyor musunuz?

	Evet	Hayır	Toplam
Serhat Kalkınma Ajansı	42,6	57,4	100
Kent Konseyleri	20,9	79,1	100
Belediye Meclisi	14,2	85,8	100
İl/İlçe İnsan Hakları Kurulu	12,6	87,4	100
İl Genel Meclisi	7,5	92,5	100

Yerel kuruluşlarca toplantılarına katılmaları için davet edilen STK'ların bu davete uyarak toplantılara ne ölçüde katıldıkları, STK'ların davetli oldukları toplantılara katılım konusunda ne ölçüde istekli ve samimi olduklarını gösterecektir. Bölgede SERKA tarafından davet edilen STK'ların oranı yüzde 48,6 iken katılım oranı yüzde 42,6 olarak belirlenmiştir. Bu oranlar kent konseyleri açısından sırasıyla yüzde 21,2 ve yüzde 20,9'dur. Bu durum kent konseylerinin toplantılarına katılım konusunda yüksek bir ilgiye işaret etmektedir. Belediye meclislerinde ise bu oranlar sırasıyla yüzde 20,9 ve yüzde 14,2'dir. Genel olarak değerlendirdiğimizde, STK'ların, toplantılarına katılım için yerel kuruluşlarca yapılan davetlere oldukça ilgili oldukları ve bu davetleri karşılıksız bırakmadıkları söylenebilir.

Tablo 14: Aşağıdaki Kurumların Toplantılarına Katılıyor musunuz? (İllere Göre)

	Ağrı		Ardahan		Iğdır		Kars	
	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Hayır	Evet	Hayır
Serhat Kalkınma Ajansı	40,3	59	27,3	72,7	41,2	56,9	53,5	45,3
İl/İlçe İnsan Hakları Kurulu	9,4	89,9	18,2	81,8	13,7	84,3	12,8	76,7
İl Genel Meclisi	7,2	92,1	11,4	88,6	3,9	94,1	7	87,2
Belediye Meclisi	15,8	83,5	11,4	88,6	7,8	90,2	15,1	74,4
Kent Konseyleri	18,7	79,9	31,8	68,2	9,8	88,2	23,3	69,8

Yerel kuruluşlarca yapılan toplantıya katılım davetine icabet eden STK'ların illere göre dağılımına bakıldığında, yapılan davete katılımın yüksek olduğu bazı iller ve kuruluşlar göze çarpmaktadır. Örneğin SERKA'nın Ağrı'da davet ettiği kuruluşların neredeyse tamamı davete icabet etmekte iken, yine Ağrı'da il/ilçe insan hakları kurullarına tam katılım gerçekleşmektedir. Ardahan'daki STK'lar il/ilçe insan hakları kurulları, il genel meclisi, belediye meclisi ve kent konseyinin toplantı davetlerine eksiksiz olarak katılım sağlamakta, sadece SERKA açısından eksik katılım söz konusu olmaktadır. Diğer illerde, STK'lar ve davetçi kuruluşlar açısından oranı biraz düşük de olsa toplantı davetlerine katılım sağlandığı görülmektedir. Hatta bazı illerde katılım düzeyi davet oranının üstüne çıkmaktadır. Örneğin Iğdır'da il/ilçe insan hakları kurullarının toplantılarına katılım oranı davet oranından fazladır. Genel olarak değerlendirdiğimizde ise, kendilerine yapılan toplantı davetlerine daha yüksek oranda icabet eden STK'ların Ağrı ve Ardahan illerinde faaliyet gösterenler olduğu, Iğdır ve Kars illerindekilerin ise bu konuda biraz daha az performans gösterdikleri anlaşılmaktadır.

YEDİNCİ BÖLÜM

STK'LARIN GÖZÜYLE BÖLGESEL SORUNLAR VE İMKÂNLAR

Bu bölümde SERKA bünyesindeki Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars illerinin sosyo-ekonomik durumu, sivil toplum kuruluşu temsilcilerinin gözünden incelenecektir. Burada yer alan analizler, anket çalışmasının yanı sıra Ağrı, Iğdır, Kars illeri ile bu illere bağlı bazı ilçelerde kanaat önderleri ve yetkililerle yapılan mülakatlara ve 70 kadar sivil toplum kuruluşu temsilcisinin katıldığı çalıştay verilerine dayanmaktadır. Sivil toplum temsilcileri illerinin hangi sorunlarını temel sorun alanları olarak ön plana çıkarmaktadırlar, illerinde hangi alanlarda yatırım imkânı görmektedirler ve illerinin gelişmesi için ne tür önerilerde bulunmaktadırlar gibi soruların cevapları, onlardan elde edilen bilgiler ışığında aranacaktır.

Bilindiği gibi Doğu Anadolu bölgesindeki diğer iller gibi SERKA bünyesindeki Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars illeri de illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında en alt sıralarda yer almaktadırlar. Dört ilin Türkiye sıralamasındaki yeri şu şekildedir: Kars (67), Iğdır (69), Ardahan (74) ve Ağrı (80).⁴⁴ DPT'nin 1996 yılında yaptırdığı aynı konulu araştırmada da sonuçlar pek farklı değildi. O tarihteki sıralama da aşağı yukarı benzer durumdaydı: Kars (62), Iğdır (69), Ardahan (72), Ağrı (74).⁴⁵ Dört ilin yer aldığı bölge, kalkınma düzeyi bakımından Türkiye'nin diğer bölgelerine göre en geri sıralarda yer almalarına rağmen, sivil toplum temsilcileriyle yetkililer bölgenin önünde önemli ekonomik fırsatların ve açılımların olduğuna inanmaktadırlar. Bu bölümde yukarıda ifade edildiği gibi bölgedeki muhtemel imkânların ve fırsatların neler olabileceğine ilişkin analizleri, yetkililerin ve sivil toplum örgütlerinin verdikleri bilgilere dayanarak yapmaya çalışacağız.

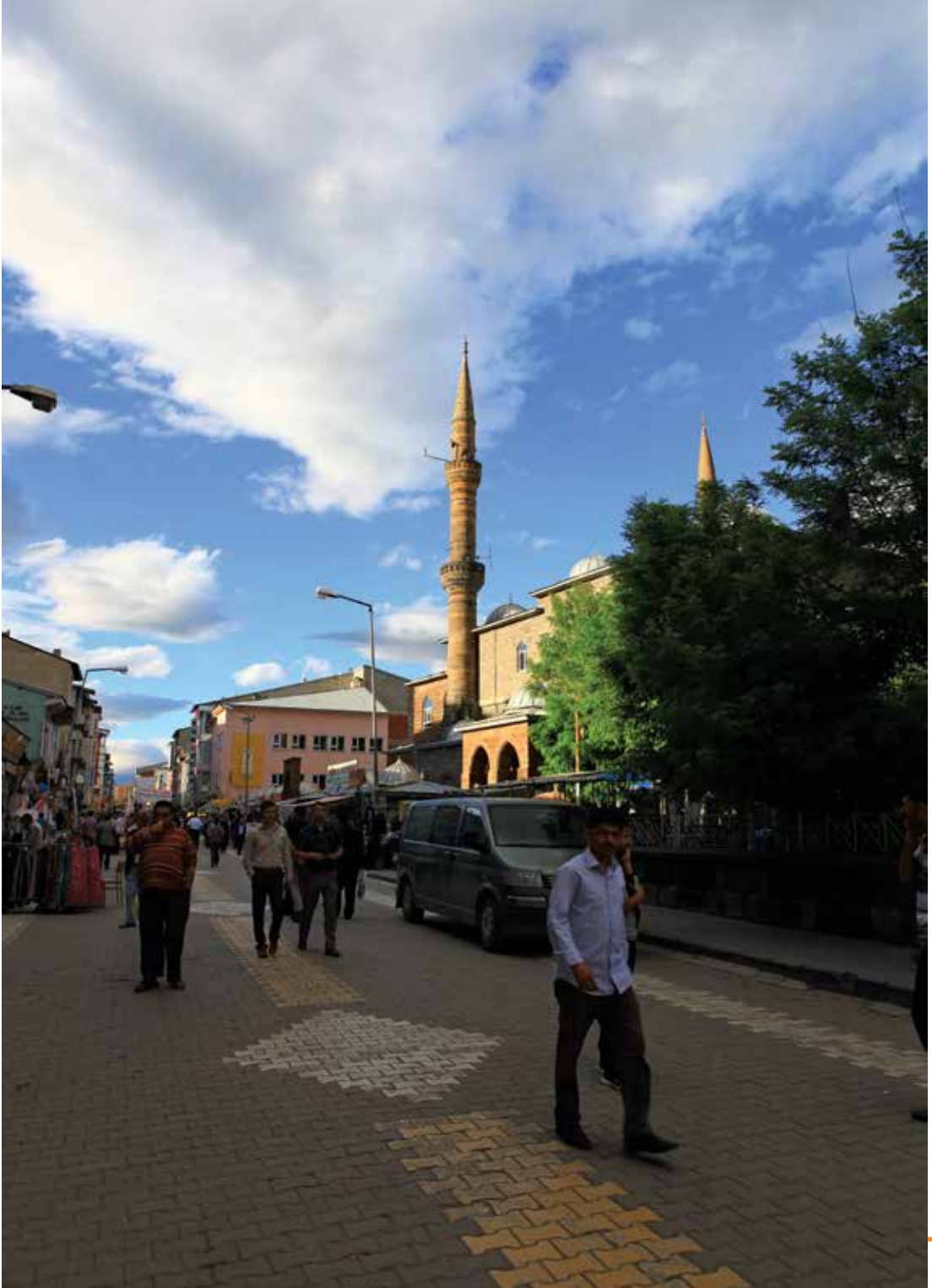
1. Dört İlin Ortak Sorunları

İlgili tabloda görüldüğü gibi dört ilin ortak sorunları olarak işsizlik, sanayinin gelişmemiş olması, hayvancılığın gerileyişi, eğitim, sağlık, ulaşım ve diğer alt yapı imkânlarının yetersizliği, eğitim düzeyinin düşüklüğü, sosyal ve kültürel alanların olmayışı en fazla ön plana çıkan hususlardır. Bölgenin geri kalmışlığında rol oynayan faktörlerden birinin zor doğa koşulları olduğu söylenebilir. Bölgede kış mevsimleri oldukça uzun

44 Devlet Planlama Teşkilatı, İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2003), Yayın No: 2671, Ankara: Mayıs 2003

45 Devlet Planlama Teşkilatı, İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2003), Yayın No: 2671, Ankara: Mayıs 2003

ve sert geçmektedir. Bu da doğal olarak tarımın yanı sıra hayvancılığı da yakından ilgilendiren sorunlara yol açmaktadır. Bölge Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan ve İran gibi dört ülkeye sınır olan topraklarda yer almasına rağmen bu ülkelerle yapılan ticaretten bölgedeki iller yeterince yararlanamamaktadırlar. Bölgenin dikkat çeken sorunlarından biri de dışarıya verilen göçtür. Genel olarak nitelikli nüfusun yanı sıra ekonomik durumu iyi olanların bölgeyi terk ederek büyük kentlere yerleştiği bilinmektedir.

Tablo 1: Size Göre İlinizin En Önemli Sorun Alanları Nelerdir? (İllere Göre)

	Ağrı	Ardahan	İğdir	Kars
Alt Yapı eksikliği	8,2	2,9	15,7	5,6
Ayrımcılık ve kayırmacılık	1,3			
Bilinçsiz tarım ve hayvancılık	0,5		2,4	0,4
Birlikte iş yapma kültürünün eksikliği	0,8			
Bürokratik engeller	0,8	1,0	1,6	0,9
Çarpık ve düzensiz kentleşme	1,0			
Çevre ve hava kirliliği	4,4	1,9	15,7	4,3
Devlet desteğinin yetersizliği	3,8	1,8		1,3
Eğitim alt yapısının yetersizliği	9,0	10,7	7,9	3,4
Eğitim düzeyinin düşüklüğü	10,1	4,9	6,3	4,3
Göç ve beyin göçü	1,3	0,5		2,6
Halkın bilinçsizliği	1,3	1	1,6	1,3
Hayvancılıkla ilgili sorunlar	2,8	6,8		4,3
İçme suyunun yetersizliği	1,0		3,9	1,7
İklim koşulları	1,3	6,8		3,4
İşsizlik ve istihdamın yetersizliği	14,5	14,6	9,4	11,6
Kadın sorunları	1,3		1,6	0,9
Kalifiye eleman yetersizliği	2,8			0,9
Kapının kapalı oluşu				2,2
Kurumlararası koordinasyon eksikliği	1,0	1,9	2,4	3,4
Kültürel değerlerin yozlaşması	1,5	2,9		2,6
Pazar sorunu	0,8		1,6	
Sağlık alt yapısının yetersizliği	4,6	1,2	3,9	0,9
Sanayi yatırımının olmayışı	1,5	6,8		3,0
Siyasi ve sosyal baskılar	1,3		1,6	
Sosyal ve kültürel alanların yetersizliği	4,1	2,9	5,5	3,0
Sosyal ve kültürel etkinliklerin azlığı	3,1	6,8	2,4	4,7
Spor alt yapısının yetersizliği	0,6	1,9	1,6	3,4
Tanıtım eksikliği				2,6
Tarımın verimsizliği	1,5	4,9	3,9	2,2
Tarımsal sulamanın yetersizliği	0,5		5,5	2,6
Terör ve güvenlik	0,5		0,8	0,9
Turizm potansiyelinin değerlendirilememesi	0,7			3,0
Ulaşım alt yapısının yetersizliği	3,6	1	1,6	4,7
Yatırımların yetersizliği	3,1	6,8	1,6	7,3
Yerel yöneticilerin çalışmaması	1,8	1,9		1,7
Yoksulluk	2,3	4,9	1,6	1,3
Yöneticilerin ve siyasilerin ilgisizliği	1,5	2,9		3,4
Toplam	100	100	100	100

Ağrı, Ardahan, İğdir ve Kars gibi illerde halkın temel geçim kaynağı hayvancılıktır. Buralarda yaşayanların yzde 65'i kırsalda yaşamaktadır. Dolayısıyla burada yaşayan halk hayvancılık ve tarımla geçimini sağlamaktadır. Bölgenin coğrafi yapısı ve iklim koşulları tarım ve hayvancılığı en fazla uğraşılan iki ekonomik faaliyet olarak ön plana çıkarmaktadır. Tarım, hayvancılığın yanında ana geçim kaynağı olmayıp ek iş olarak yapılmaktadır. Tarım, genel olarak bölge halkının kendi geçimini sağlayacak kadar yapılmaktadır. Ne var ki, tarımsal üretim bölgenin kendi ihtiyacını karşılayacak düzeyde değildir. Özellikle bazı dönemler kurak geçtiği için bölge tarımsal ürün ihtiyacını dışarıdan karşılamak durumunda kalmaktadır. Örneğin, Ağrı Ziraat Odası Başkanı'nın verdiği bilgiye göre Ağrı'nın saman ihtiyacı dışarıdan temin edilmektedir. Bölgede tarım gibi hayvancılığında da "geçimlik" olmaktan öteye geçemediği söylenebilir. Herkes kendi ihtiyacını karşılayacak kadar hayvancılık yapmaktadır.

Bölgede son yıllarda hayvancılık sürekli olarak kan kaybetmektedir. Bunun hem bölgedeki sorunlardan hem de genel ekonomik şartlardan kaynaklandığı söylenebilir. Hayvancılığın azalması, yurtdışından kaçak hayvan getirilmesi, yurtiçi piyasada hayvan fiyatlarının ciddi oranda azalması ve köylülerin hayvancılıktan yeterli kazanç elde edememesi gibi nedenler bu konuda rol oynayan faktörler olarak dikkat çekmektedir. Maliyetlerin yüksek olması ve meraların büyükbaş hayvanlara yetmemesi gibi nedenler de hayvancılığın gerilemesinde rol oynamaktadır. Yine bilinçsiz besiciliğin hayvancılığı ekonomik açıdan verimsiz kıldığı söylenebilir. Kapalı ve karanlık mekanlarda hayvanların üst üste gelecek şekilde barınması ve beslenmesi yöntemine dayanan kara düzen hayvancılık anlayışı bu faaliyeti ekonomik açıdan verimli olmaktan çıkarmaktadır. Bu olumsuzluklara rağmen, hayvancılık bölgenin en önemli ekonomik faaliyet alanı olmaya devam etmektedir. Hayvancılığa verilecek desteklerin yanı sıra, besi organize sanayileri, et ve süt tesislerinin kurulması yoluyla hayvancılık yeniden canlandırılabilir.

Bölgenin önemli sorunlarından biri de ulaşım alanında görölmektedir. Fiziki yapısı, sert iklimi ve denizlere uzaklığı gibi nedenler, bölgenin ulaşımı için olumsuz şartlar içermektedir. Ulaşımdan kaynaklanan sorunlar, ticaretin önünde büyük bir engeldir. Üreticiler, ürünlerini diğer bölgelere taşırken, bölgenin Türkiye'nin gelişmiş batı bölgelerine ve limanlara uzaklığı nedeniyle yüksek nakliye maliyetlerine katlanmak zorunda kalmaktadırlar. Fiziki uzaklığa ek olarak, bölgenin ulaşım altyapısında da ciddi sorunlar bulunmaktadır. Bölgede genel olarak karayollarının durumu iyi değildir. Ana hatlar dışında kiş şartlarında ulaşım bazı bölgelerde zorlukla sürdürölmektedir. Bölgedeki karayollarının sıcak asfalttan yapılması ulaşımı rahatlatacaktır. Uzun kiş şartlarında yolların kardan dolayı kapanması bu şekilde önlenmiş olabilir. Ulaşımla

ilgili sıkıntılardan biri de demiryolu eksikliğinde görülmektedir. Yapımına başlanan Kars-Tiflis demiryolu bu bağlamda oldukça işlevsel olacaktır.

Bölgenin diğer bir sorun alanı kalifiye eleman eksikliğinde yoğunlaşmaktadır. Bunun iki nedeninin olduğu söylenebilir: Birincisi bölgedeki kalifiye elemanların batıya göçmesidir. Bölge kalifiye elemanlarını göç yoluyla dışarıya verirken, karşılığında kırsaldan ve çevre illerden niteliksiz işgücü göçü almaktadır. Bu da mesleki ve eğitim açısından düşük profilli nüfusun buralarda yoğunlaşmasına yol açmaktadır. Kalifiye eleman eksikliği ile ilgili ikinci sorun ise bölgenin eğitim düzeyinin düşüklüğüdür. Bölge eğitim düzeyi itibarıyla Türkiye ortalamasının hayli gerisinde kalmıştır. Son yıllarda bölgede gerçekleştirilen eğitim alt yapısının bu sorunun giderilmesinde önemli ölçüde rol oynayacağı söylenebilir. 1992'de Kars'ta kurulmuş ve bölgenin en büyük üniversitesi olan Kafkas Üniversitesi dışında özellikle son yıllarda Ardahan, Ağrı, Iğdır'da kurulmuş olan üniversiteler bu bağlamda önemli bir boşluğu dolduracaktır.

Bölgenin önemli sorunlarından biri de sağlık alanında görülmektedir. Dört ilde yeterli hastane bulunmadığı için hastalar Erzurum'a götürülmektedir. Ulaşımın zor şartlarda sağlandığı kış mevsimlerinde bunun çok ciddi sorunlara yol açtığı bilinmektedir. Bununla birlikte zaten ekonomik açıdan yoksul sayılan bölge halkının sağlık sorunlarından dolayı Erzurum gibi başka bir ile gitmesi beraberinde ciddi ekonomik maliyetler de getirmektedir. Bölgede bulunan hastanelerde yeni doğan bölümlerinde yoğun bakım olmadığı için doğumların bir kısmı Erzurum'da yapılmak zorunda kalmaktadır. Yine bölgedeki hastanelerde yeterli uzman bulunmayışı hasta akışını Erzurum'a sevk etmektedir. Sağlık elemanlarının bölgede çalışmasını sağlayacak önlemlerin yanı sıra, sağlık alt yapısının geliştirilmesi bu bağlamda büyük öneme sahiptir.

Bu tür ortak sorunların yanında her ilin ve ilçenin kendine özgü sorunlarının olduğunu da belirtmek gerekir. Söz gelimi Iğdır'da yukarıdaki sorunlara ilave olarak hava kirliliği çok önemli bir sorun olarak hem sivil toplum örgütleri, hem de yetkililer tarafından vurgulanmaktadır. Hatta Iğdır'da diğer illerden farklı olarak en fazla vurgulanan sorunun bu olduğunu belirtmek gerekir. Bununla birlikte yine Iğdır'da tarımsal sulamanın yetersizliği önemli bir sorun olarak ön plana çıkarılmaktadır. Başta sebze ve meyvecilik olmak üzere tarıma uygun olmasına rağmen ve aynı zamanda yakınında Aras nehri geçmesine rağmen sulama sorunu önemli bir sorun olarak Iğdır'ın gündeminde yer almaktadır. İçme suyu sorunu da Iğdır'da vurgulanan sorunlardan biridir. Benzer biçimde diğer illerde de ilin kendine özgü olup daha fazla ön plana çıkan sorunları bulunmaktadır. Söz gelimi Ağrı'da düzensiz kentleşme ve alt yapı eksikliği dikkat çeken bir sorundur. Ağrı'nın en büyük ilçesi olan Doğu Beyazıt'ta

içme suyu sorunu bulunmaktadır. Yine Ağrı'da sulama sisteminin yetersizliği önemli bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Kars'ta mandıracılığın giderek gerilemesi, Organize Sanayi Bölgesinin tam kapasiteyle çalışmaması, yerli üretimin gerileyişi önemli sorun alanları olarak dikkat çekmektedir.

2. Bölge Sorunlarında Rol Oynayan Faktörler

Araştırmada yer alanlara bir takım faktörlerin yazılı olduğu bir cetvel sunularak bunların her birinin dört ilin ekonomik sorunlarında ne denli rol oynadığı sorulmuştur. Buna göre eğitim düzeyinin düşüklüğü, nitelikli eleman yokluğu, bölgeye yatırım yapılmaması ve özel sektörün ilgisizliği bölgenin kalkınmamasında rol oynayan en önemli faktörler olarak işaret edilmektedir. Elde edilen bulgulara göre vergi, ulaşım imkânları, devletin ilgisizliği ve hammadde yetersizliği katılımcılar tarafından en az vurgulanan hususlardır. Başka bir deyişle, katılımcılar bu hususları bölgenin kalkınmasında diğerlerine göre daha az etkili faktörler olarak görmektedirler. Katılımcıların yaklaşık yüzde 95'i özel sektörün ilgisizliğini bölgenin geri kalmasında önemli bir faktör olarak görürken, devletin ilgisizliğinin bunda rol oynadığını düşünenlerin oranı yüzde 76 düzeyindedir. Bu verilerden iki sonuç çıkarmak mümkündür: Birincisi katılımcılar devletin bölgeye karşı ilgisini özel sektöre göre daha iyi bulmaktadır. İkincisi de katılımcıların devletten çok özel sektörden beklenti içinde olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 2: Size Göre Aşağıdakiler İlinizin Sorunlarında Ne Kadar Etkilidir?

	Etkili değil	Biraz etkili	Çok etkili	Toplam
Pazar sorunu	13,3	19,3	67,4	100
Nitelikli eleman yokluğu	6,6	12	81,4	100
Eğitim düzeyinin düşüklüğü	7,5	20,4	72	100
Ham madde yetersizliği	20,1	16,6	63,4	100
Yatırımın yetersizliği	3,8	7,2	89	100
Üretimin verimsizliği	13	21,6	65,4	100
Devletin ilgisizliği	23,5	23,8	52,7	100
Özel sektörün ilgisizliği	5,4	15,8	78,9	100
Ulaşımın yetersizliği	30,7	23,7	45,6	100
Vergilerin yüksekliği	21,3	19,6	58,9	100
Enerji kaynaklarının yetersizliği	20	22,5	57,5	100

Konuya iller bazında bakıldığında genel tablodan farklı olmayan bir resmin ortaya çıktığı görülür. Ağrı'da sırasıyla yatırımın yetersizliği, eğitim düzeyinin düşüklüğü, özel sektörün yetersizliği ve nitelikli eleman yetersizliği kentin geri kalışında rol oynayan en önemli faktörler olarak görülmektedir. Ardahan'da aşağı yukarı Ağrı'ya benzer bir sıralama görülmektedir. Iğdır'da en fazla ön plana çıkarılan üç faktör eğitim düzeyinin düşüklüğü, nitelikli eleman ve özel sektörün yetersizliğidir. Kars'ta da benzer biçimde özel sektörün ilgisizliği, yatırımın yetersizliği, üretimin verimsizliği ve nitelikli eleman yetersizliği ilin kalkınamamasında rol oynayana ana nedenler olarak vurgulanmaktadır. Yapılan görüşmelerden elde edilen bilgilere göre Kars'ta mevcut olan sanayi yatırımları genel olarak mandıracılıkla uğraşmaktadır. Mandıracılığın yanında kimya sektöründe faaliyet gösteren birkaç tesis bulunmaktadır. Yeni tesislerin açılmasıyla ilgili belli bir potansiyelin bulunduğu ancak bu kez de pazar sorunuyla karşılaşıldığı dile getirilmektedir.

Tablo 3: Size Göre İlinizin Ekonomik Sorunlarında Aşağıdakiler Ne Kadar Etkilidir? (İllere Göre)

	Ağrı		Ardahan		Iğdır		Kars	
	Etkili	Etkili değil	Etkili	Etkili değil	Etkili	Etkili değil	Etkili	Etkili değil
Pazar sorunu	87,8	12,2	79,5	20,5	86,3	13,7	89,5	10,5
Nitelikli eleman yokluğu	94,2	5,8	93,2	6,8	94,1	5,9	91,9	8,1
Eğitim düzeyinin düşüklüğü	96,4	3,6	84,1	15,9	96,1	3,9	88,4	11,6
Ham madde yetersizliği	80,6	19,4	77,3	22,7	76,5	23,5	83,7	16,3
Yatırımın yetersizliği	95	5	95,5	4,5	84,3	15,7	96,5	3,5
Üretimin verimsizliği	87,8	12,2	88,6	11,4	74,5	25,5	93	7
Devletin ilgisizliği	78,4	21,6	70,5	29,5	64,7	35,3	83,7	16,3
Özel sektörün ilgisizliği	94,2	5,8	95,5	4,5	92,2	7,8	96,5	3,5
Ulaşımın yetersizliği	75,5	24,5	63,6	36,4	51	49	74,4	25,6
Vergilerin yüksekliği	77,7	22,3	86,4	13,6	62,7	37,3	86	14
Enerji kaynaklarının yetersizliği	83,5	16,5	72,7	27,3	78,4	21,6	80,2	19,8

Gerek yetkililerle, gerekse sivil toplum örgütlerinin temsilcileriyle yapılan görüşmelerden elde edilen bilgilere göre her ilin ekonomik sorunlarında rol oynayan temel faktörlerin aşağı yukarı benzer olduğu söylenebilir. Bu faktörler, yukarıdaki tablolara da yansıdığı gibi özel sektörün bölgeye karşı olan ilgisizliği, bölgenin zor kış şartlarına sahip oluşu, başta sanayi olmak üzere bölgeye yatırımın yapılmaması, nitelikli nüfusun bölgeyi terk ederek başka şehirlere göçü ve eğitim düzeyinin düşüklüğü olarak ön plana çıkmaktadır.

3. Bölgenin Gelişmesi İçin Atılması Gereken Adımlar

Katılımcılara yöneltilen “İlinizin gelişmesi için ne tür adımlar atılmalıdır?” sorusuna gelen cevaplara bakıldığında tarım ve hayvancılık konusunda atılacak adımlar en fazla vurgulanan iki alan olarak dikkat çekmektedir. Katılımcılar, devletin bu iki alana özel olarak eğilerek bölgenin en önemli yatırım potansiyeli olan bu iki alana yönelik destekler geliştirmesi gerektiğini düşünmektedirler. Gerek Kars, gerekse Ardahan ve Ağrı hayvancılık bakımından Türkiye'nin en önemli merkezleri konumunda bulunmaktadır. Verilen bilgilere göre bir zamanlar Kars tek başına Türkiye'nin hayvan ihtiyacının yüzde 20'lere varan bir kısmını karşılamaktaydı. Ağrı da benzer bir potansiyele sahipti. Ancak bugün bu illere dışarıdan hayvan ithal edilecek hale gelmiştir. Geçtiğimiz yıllarda ülkeye ithal edilen Angus türü hayvanlar Ağrı pazarına kadar inmiştir. Bu bakımdan bölgede hayvancılığa özel olarak eğilmek gerekmektedir. Hayvancılık bölgenin coğrafi şartları bakımından en uygun yatırım alanlarından biridir. Sert geçen kış şartlarında büyük baş hayvancılık, mera sorunu olmakla birlikte yapılabilir bir ekonomik faaliyettir. İklim koşullarından dolayı bölgede yetişen hayvanların eti ayrıca lezzetli olduğu için burada yapılacak olan hayvancılığa ülkenin değişik yerlerinden talep de gelebilir. Gerek Kars'ta, gerekse Ağrı'da besi organize sanayi bölgeleri ile et ve süt tesisleri kurularak hayvancılığın desteklenmesi sağlanabilir. Et ve süt üretimi yanında bu ürünlerin paketlenmesine yönelik yatırımlar da yapılabilir.

Tablo 4: Size Göre İlinizin Gelişmesi İçin Ne Tür Adımların Atılması Gerekir? (İllere Göre)

	Ağrı	Ardahan	İğdır	Kars
Arıcılığın geliştirilmesi	1,2	3,1	3,2	2,0
Alt yapının geliştirilmesi	1,8	7,3		1,3
Birlikte iş yapma kültürünün geliştirilmesi	2,1		2,2	
Demir yolunun bitirilmesi (Bakü-Tiflis)				2,0
Doğal gazın getirilmesi	0,7			
Eğitim alt yapısının geliştirilmesi	11,7	6,3	7,5	6,7
Gençliğe yönelik hizmetlerin geliştirilmesi	4,1	4,2		3,4
Göçün önlenmesi	1,4	3,1		4,0
Hayvancılığın desteklenerek geliştirilmesi	17,1	25,0	16,1	30,2
Jeo-termal kaynakların kullanımı	3,4			
Kamu yatırımlarının arttırılması	7,9	10,4	1,1	6,7
Kış sporunun geliştirilmesi	2,1	3,1		2,0
Seracılığın yaygınlaştırılması			3,2	
Sınır ticaretinin geliştirilmesi (kapıların açılması)	2,1	8,3	21,5	4,0
Tarımın desteklenerek geliştirilmesi	19,2	10,4	32,3	18,8
Teşviklerin uygulanabilir hale getirilmesi	1,4	2,1		2,7
Turizm (kış, yayla, tarih ve inanç turizmi)	13,0	10,4	7,5	8,7
Yöneticilerin ve siyasetçilerin daha iyi çalışması	2,1	3,1	2,2	1,3
Yöreye uygun sanayi tesislerinin kurulması	8,9	3,1	3,2	6,0
Toplam	100	100	100	100

Tarım da hayvancılık gibi bölgenin önemli ekonomik yatırım alanlarından birini oluşturmaktadır. Bölge geniş arazileri bakımından tarıma uygundur. Tüm topraklar olmasa da bazı yerler sulu tarıma uygundur. Özellikle İğdır, ılıman iklimiyle bir tarım deposu konumundadır. İğdır su kaynaklarına yakın bulunmasına rağmen tarımsal sulama önemli bir sorun olarak dikkat çekmektedir. Bu bakımdan sulama alt yapısı tamamlanarak ilin tarım potansiyelinin tam olarak devreye sokulması gerekir. Yine Kars'ta Arpaçayı bölgesi sulu tarıma uygun bir havzadır. Burada sulu tarım yapılması durumunda kaliteli buğday ve arpa elde edilebilir. Sulak araziler olmasına rağmen teşvik olmadığı için yatırım yapılamamaktadır. Bölge aynı zamanda organik tarım için de elverişli topraklara sahiptir. Bu konudaki potansiyel de etkin biçimde kullanılabilir. Kısaca SERKA bünyesindeki dört ilde tarımla ilgili atılması gereken iki adımdan biri sulama alt yapısının oluşturulması, ikincisi ise organik tarıma dönük yatırımların yapılmasıdır.

Dört ilden oluşan SERKA bölgesi ayrıca turizm bakımından da önemli bir merkez konumundadır. Bölge, kış turizmi, yayla turizmi, kaplıca turizmi ve tarih turizmi için önemli potansiyele sahiptir. Bölgenin coğrafi yapısı ve tarihi, turizmin geliştirilmesi açısından önemlidir. Kış turizmi açısından bölge illerinin neredeyse hemen hepsinde kayak yapılabilen ve Ağrı Dağı gibi bir potansiyel bu bölgede bulunmaktadır. Bölgede turizm açısından önemli sorunlardan biri güvenlidir. Yine bölge turizminin gelişmesinin önündeki diğer engellerin şunlar olduğu söylenebilir: Yeterli alt yapı imkanının bulunmaması, gerekli tanıtımların yapılmaması, turizm sermayesinin bölgeye çekilememesi ve nihayetinde mesleki yeterliliğe sahip yeterli elemanın bulunmaması. Bu alanlarda atılacak olan adımlarla bölge turizm için cazip bir merkez haline getirilebilir.

Kars, turizm açısından önemli bir kenttir. Baltık mimarisiyle yapılan ender şehirlerden biridir. Ancak doğal yapısı korunamadığı için yabancı turistler fazla ilgi göstermemektedir. Ani Harabeleri, yabancı turistler açısından önemli bir inanç turizmi merkezidir. Sarıkamış'ta dünyanın en kaliteli ikinci karı bulunmasına karşın yeterli derecede turizm açısından değerlendirilememektedir. Sarıkamış kayak ve kış turizmi açısından Türkiye'yi dünyaya açacak çok önemli bir potansiyele sahiptir. Gerek "kristal" kar kalitesi gerek orman içi uzun kayak pistleri açısından Sarıkamış kayak ve kış turizmi açısından dünyaya hitap edecek zenginliktedir. Sarıkamış, yazın çim kayağı yapılması için de uygundur. Böylece yıl boyu tam kapasite ile kullanılabilir. Ayrıca, gerek Kars'ta gerekse Sarıkamış'taki kış turizminin etkisiyle butik otelcilik anlayışının gelişmesi gerekmektedir. Kars'ta hayvancılıktan sonra ikinci bir yatırım alanı butik otelcilik olabilir. Kafkas halıcılığı gibi el sanatları da turizm ile birlikte canlandırılabilir. Ağrı Dağı kış ve yaz turizmi için farklı imkânlar sunmaktadır. Ağrı Diyadin'de 83 derecelik ısıya sahip jeotermal su kaynağı bulunmaktadır. Bu bölgede termal tesisler yapılarak bu potansiyel turizmin gelişmesinde değerlendirilebilir. Yine Doğubeyazıt'da bulunan İshak Paşa Sarayı, Meteor Çukuru, Ahmed-i Hani türbesi hem yerli hem de yabancı turizme hitap eden önemli merkezlerdir.

Bölgenin önemli imkânlarından biri de sınır ticaretidir. Araştırma kapsamında yer alan dört il Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan (Nahcivan) ve İran ile komşu olup dört ülkenin sınırları boyunca uzayıp gitmektedirler. Doğu Anadolu Bölgesinde 3'ü Gürcistan, 1'i Nahcivan, 1'i Ermenistan ve 3'ü de İran ile olmak üzere toplam 8 tane sınır kapısı bulunmaktadır. Bu kapıların dört tanesi çalışma yaptığımız Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars illerine açılmaktadır. Gürcistan'a açılan Aktaş ve Posof (Türkgözü) sınır kapıları Ardahan'da; İran'a açılan Gürbulak sınır kapısı Ağrı-Doğubeyazıt'ta; Ermenistan'a açılan Akyaka (Tiknis) sınır kapısı da Kars'ta bulunmaktadır. Maalesef

Akyaka sınır kapısı, Azerbaycan ile Ermenistan arasında yaşanan dağlık Karabağ bölgesi sorunu nedeniyle, 1990'larda kapatılmıştır. Bu da başta Kars olmak üzere bölgenin ticari gelişime olumsuz yansımıştır.

Ne var ki söz konusu ülkelerle yapılan ticaretin sınırlı olması, özellikle Ermenistan'a açılan sınır kapısının kapalı olması sınır kapılarından gerektiği biçimde yararlanmayı önlemektedir. Bu nedenle, bu ülkelerle kurulacak ilişkilerde bu illerin önemi büyüktür. Bölge ayrıca, Hazar petrolü ile Kuzeyden veya Doğudan Akdeniz'e ulaşmak isteyen diğer enerji kaynaklarının geçiş yolu üzerindedir. Tarihi ipek yolunun, günümüzde ise Orta Asya ve Kafkaslardan gelen yolların kavşak noktasındadır. Bölgesel kalkınmada önemli bir etken olan sınır ticaretiyle bölge halkının ihtiyaçları mahallinde temin ve tedarik edilebilir ve bölge ekonomisine canlılık getirilebilir. Önemli bir istihdam sağlayan sınır ticareti yeniden düzenlenerek halkın faydalanabileceği şekilde uygulamaya geçirilmelidir.

Atılacak bazı adımlarla sınır ticareti bölge için önemli bir imkân haline getirilebilir. Bunlardan biri Kars-Tiflis demiryolu hattıdır. Bu hattın tamamlanması durumunda Kars 60 ülkenin kavşak noktası haline gelecektir. Bu bakımdan bu projenin ivedi olarak bitirilmesi büyük önem taşımaktadır. İkinci olarak Iğdır dünyada ender görülebilir biçimde üç ülke ile komşudur. Iğdır'da bir serbest bölgenin oluşturulması durumunda bu il dört ülke işadamlarının bulunduğu bir ortak buluşma alanı haline gelebilir. Serbest bölge sadece dört ülkeye değil, aynı zamanda bu ülkelerle bağlantısı olan başka ülkelere de açılım sağlayacaktır. Benzer biçimde Ardahan ilinin de Ermenistan ve Gürcistan ile sınırı bulunmaktadır. Ne var ki, bu ildeki sınır kapıları bugün için atıl durumda bulunmaktadır. Bu kapıların aktif hale getirilmesiyle Ardahan önemli bir ticaret üssü haline gelebilir. Yine Ağrı, Doğubeyazıt ilçesi üzerinden İran'a komşu olmasına ve sınır kapısına sahip olmasına rağmen bu kapı yeterince faal olarak çalışmamaktadır. Kısaca, bölgenin sınır ticaretini geliştirmek için önemli adımların atılması kaçınılmazdır. Bunun başında da ulaşım alt yapısının oluşturulması gelmektedir. Trabzon limanına bağlanan ve İran içlerine uzanacak bir demir yolu hattı bu bağlamda bölge için büyük bir imkân sunacaktır. Böyle bir hat sadece dört ilin değil, aynı zamanda Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin ekonomik anlamda kaderini değiştirebilir.

Bölgede ekonomik değeri yüksek çok sayıda sıcak su kaynaklarının yanı sıra debisi yüksek akarsu kaynakları da bulunmaktadır. Bu tür kaynaklar tarım, seracılık, ısınma, enerji ve turistik amaçlı olarak kullanılabilir. Diyardin'de sıcaklığı 83 dereceyi bulan jeotermal kaynak turizmin yanı sıra seracılık için de kullanılabilir niteliktedir. Bu kaynak aynı zamanda ısıtma amaçlı olarak da kullanılabilir. Belediye Başkanı

Celal Tanrıverdi'nin verdiği bilgilere göre termal suyu değişik elementlerin içinden geçtiği için diğer termal sularında bulunmayan ve sağlık açısından yararlı bir takım kimyasal değerleri içermektedir. Burada inşa edilecek fizik tedavi merkezleriyle kent sağlık turizmi için önemli bir merkez haline getirilebilir. Yine Zap Irmağı'nın kolları olan derelerin enerji üretimine oldukça uygun olduğu yetkililer tarafından dile getirilmiştir. Bu dereler üzerine inşa edilecek bentlerle enerji üretilerek Zap Vadisi enerji vadisine dönüştürülebilecektir.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

GENEL TESPİTLER VE ÖNERİLER

TRA2 bölgesinde yer alan Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars illerinde sürdürülen çalışmaların sonucunda ortaya çıkan verilerden hareketle bu bölümde ana hatlarıyla üç nokta üzerinde durulacaktır: Bunlardan ilki bölgedeki sivil toplum kuruluşlarının yapısal özellikleri ve sorunlarıyla ilgili tespitlerdir. Sivil toplum örgütlerinin profili, çalışma imkânları, karşılaştıkları zorluklar ve sorunlar, faaliyet alanları ve bölgeyle ilişkileri gibi hususlarla ilgili tespitler bu bağlamda ele alınacaktır. İkinci olarak bu hususlarla ilgili yapılması gereken adımlara ilişkin önerilere yer verilecektir. Söz konusu öneriler, gerek anket çalışması, gerek sivil toplum kuruluşlarının katılımıyla gerçekleştirilen çalıştay ve gerekse derinlemesine mülakatlar sonucunda ortaya çıkan tespitler üzerinden geliştirilmiştir. Üçüncü olarak, sivil toplum örgütlerinin gözüyle bölgenin ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarında ön plana çıkan sorunları ve potansiyel imkânları üzerinde durulacaktır. Bölgenin yatırım imkânlarını harekete geçirmek neler yapılmasına gerektiğine ilişkin hususlar, yine sivil toplum temsilcilerinin önerileri üzerinden dile getirilecektir.

1. Sivil Toplum Örgütlerine ve Bölgeye İlişkin Genel Tespitler

- TRA2 bölgesinde bulunan sivil toplum örgütlerinin büyük bir kısmı müstakil kuruluşlar statüsündedir. Bölgedeki kuruluşların yaklaşık yüzde 70'i bu durumdadır. Bununla birlikte kuruluşların yüzde 30 kadar bir kısmı ya merkezi bir sivil toplum kuruluşunun taşradaki temsilcisi veya şubesi olarak faaliyet göstermektedir.
- Araştırma kapsamında yer alan sivil toplum örgütlerinin yüzde 75'i dernek statüsünde kuruluşlardır. Bununla birlikte vakıf, birlik, kooperatif, sendika ve nihayetinde meslek kuruluşu statüsünde kuruluşlar da araştırmada yer almıştır. Bölgenin sosyo-ekonomik alandaki sorunları ve potansiyeli konusunda bilgi edinmek için belli oranda meslek örgütü de araştırmaya dahil edilmiştir.
- Bölgede faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerinin yüzde 61'i 2005 yılından sonra ortaya çıkmıştır. 2005 yılının Avrupa Birliği'yle müzakerelerin başladığı tarih olması, AB sürecinin sivil toplumun gelişimi üzerindeki olumlu etkisini göstermektedir. Bununla birlikte 2004 yılında çıkarılan Dernekler Yasası'nın derneklerin önündeki engelleri kaldırarak dernek kuruluşunu kolaylaştırdığı

bunun da diğer bölgelerde olduğu gibi TRA2 bölgesindeki sivil toplum kuruluşlarının gelişimine olumlu biçimde yansıdığı söylenebilir. Bölgede fazla olmamakla birlikte 1924-1950 yılları arasında ortaya çıkmış bazı sivil toplum kuruluşları da mevcuttur.

- Bölgedeki sivil toplum kuruluşlarında yönetim değişikliğinin yavaş işlediği anlaşılmaktadır. Başkanlar uzun süre görev yapmaktadırlar. Bunun iki nedeni olduğu düşünülmektedir. Birincisi kurumların büyük bir kısmı son yedi yıl içinde ortaya çıkmıştır. Bu durum da yönetim değişikliğinin yavaş işlemesine yol açan bir neden olarak düşünülebilir. İkinci olarak, bazı kuruluşlar başkanlarıyla özdeşleşmiştir. Kuruluşun ortaya çıkması ve varlığını sürdürmesi başkanların çabasına bağlıdır. Başkanların uzun süre sivil toplum kuruluşlarında görev yapmasının bununla bağlantısı vardır.
- Araştırmada yer alan kuruluşların yarısına yakını maaş karşılığı bir veya daha fazla eleman çalıştırmaktadır. Yapılan tespitlere göre 141 sivil toplum kuruluşunda 86'sı kadın, 315'i de erkek olmak üzere toplam 401 kişi maaş karşılığı çalışmaktadır. Bölgenin sosyo-ekonomik imkânları dikkate alındığında bu sayının dikkate değer olduğu söylenebilir. Sivil toplum kuruluşları aynı zamanda önemli sayıda bir insan kitlesini gönüllü olarak hareket geçirmeyi başarmıştır. Araştırma bulgularına göre bölgedeki sivil toplum örgütleri 2247'si kadın, 30804'ü de erkek olmak üzere toplam 33051 kişiyi gönüllü olarak harekete geçirmeyi başarmışlardır.
- Bölgedeki kuruluşların yarısından fazlası (%54) kirada oturmaktadır. Sivil toplum kuruluşları içinde, kullandığı mekanın mülkiyet sahibi olanların oranı yüzde 14 düzeyindedir. Bölgenin sosyo-ekonomik özellikleri dikkate alındığında bu oranın önemli olduğu söylenebilir. Kurumların yüzde 11'i ise şahsa ait bir şirketi veya evi kullanmaktadır. Bu da dikkate değer oranda insanın kendi imkânlarını sivil toplum örgütlerine tahsis ettiği anlamına gelir.
- Bölgedeki sivil toplum kuruluşlarının gelir kaynakları büyük ölçüde üye aidatlarından oluşmaktadır. Araştırma bulgularına göre kuruluşların gelirleri içinde üye aidatları yüzde 45, bağışlar yüzde 25, proje gelirleri de yüzde 5.3 düzeyinde yer almaktadır. Proje gelirlerinin bu denli düşük oluşu dikkat çekmektedir. Bu da bölge sivil toplum kuruluşlarının yeterli proje performansına sahip olmadığını göstermektedir. Araştırma bulgularına göre sivil toplum örgütlerinin yüzde 23'ü yerel, yüzde 6'sı ulusal, yüzde 7'si de herhangi bir

uluslar arası proje yürütmüştür. Buna karşın sivil toplum kuruluşlarının yaklaşık yüzde 74'ü herhangi bir proje yürütememiştir.

- Araştırma bulgularına göre bölgedeki sivil toplum kuruluşlarının teknolojik ve fiziksel alt yapısı yetersiz görülmektedir. Kurumların yüzde 41'nin herhangi bir bilgisayarını bulunmamaktadır. Yine kurumların yüzde 48'nin internet bağlantısı bulunmazken, yüzde 66'sının web sayfası mevcut değildir. Benzer biçimde kurumların yüzde 70'nin herhangi bir toplantı veya konferans salonu yoktur. Bilgi teknolojisinin yoğun olarak kullanılmayışının sonucunda sivil toplum örgütleri toplumla temaslarını daha çok kişisel ilişkiler üzerinden yürütmektedirler. Teknolojik alt yapının yetersizliği kurumların yayın faaliyetlerine olumsuz olarak yansımaktadır. Zira araştırmada yer alan kuruluşların ancak yüzde 3'ü düzenli yayın faaliyetinde bulunabilmektedir.
- TRA2 bölgesindeki sivil toplum örgütlerinin yaşadığı en büyük sorun mali konularda yoğunlaşmaktadır. Faaliyetleri için finansman kaynağı bulmadaki güçlük, üyelere alınan aidatların düzenli olarak toplanamaması ve proje desteği veren kuruluşlarla başarılı ilişkilerin kurulamaması gibi hususların sonucunda sivil toplum kuruluşları ciddi bir mali imkânsızlık sorunu yaşamaktadırlar.
- Sivil toplum kuruluşlarının yaşadığı sorunlardan biri de halkın ve yerel yöneticilerin kendilerine karşı ilgisizliğinde yoğunlaşmaktadır. Halkta sivil topluma karşı yeterli ilginin gelişmemiş olması sivil toplum kuruluşlarına karşı ilgisizliğin yanı sıra, beraberinde belli bazı önyargıları da getirmektedir. Yine yerel yöneticilerin sivil toplumu yeterince ciddiye almaması, bu kuruluşların kamu otoritesinin desteğinden mahrum kalmasına yol açmaktadır. Sivil toplum kuruluşları bununla birlikte birtakım bürokratik engellerle karşılaşmaktadırlar.
- Bölgedeki sivil toplum kuruluşlarının en fazla yoğunlaştıkları faaliyetler eğitim faaliyetleri olarak görülmektedir. Eğitim faaliyetlerini gençlere yönelik hizmetler, spor alanındaki çalışmalar, esnaf ve çiftçilere yönelik faaliyetler ve yoksullukla mücadele alanındaki hizmetler takip etmektedir. Bölgenin önemli potansiyeli olan tarih, inanç, yayla ve kış turizmi alanında faaliyet gösteren dikkate değer sayıda sivil toplum örgütü de bulunmaktadır. Araştırma bulgularına göre sivil toplum kuruluşları en fazla eğitim çağındaki gençleri hedef kitle olarak seçmiş bulunmaktadır.

- Sivil toplum kuruluşlarına göre TRA2 bölgesinde yer alan dört ilin ortak sorunu hayvancılığın gerilemesi, tarımın yeterince işlevsel hale getirilememesi, nitelikli eleman bulma sıkıntısı ve nihayetinde bölgenin başka bölgelere verdiği göçte görülmektedir. Bölgenin yatırım ve kalkınma anlamında önemli avantajları bulunmaktadır. Bu avantajlar hayvancılık, tarım, turizm ve sınır ticaretinde kendini ortaya koymaktadır. Bölgede yer alan iller Ermenistan, Gürcistan, Rusya, Azerbaycan ve İran gibi beş ülkenin sınırında bulunmaktadır. Bu ülkelerle yapılan ticarete transit yol üzerinde bulunması bölgenin önemli bir avantajı olarak görülmektedir. Bölgede bu ülkelere yönelik yatırım ve üretimin harekete geçirilmesi durumunda hem bölge, hem de ülke açısından önemli bir kalkınma ivmesi yakalanabilir.

2. Sivil Toplum Kuruluşlarına Yönelik Öneriler

TRA2 bölgesindeki sivil toplum kuruluşlarıyla yapılan görüşmeler, gerçekleştirilen ziyaretler ve dört ildeki sivil toplum kuruluşlarının katılımıyla gerçekleştirilen çalıştaydan sonra bu kuruluşların sorunlarının çözümüne yönelik olarak aşağıdaki önerileri geliştirmek mümkündür. Bu öneriler, bölgede faaliyet gösteren kuruluşların ideal bir noktaya gelmesine yöneliktir. Öneriler, bölgede faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarıyla ilgili tespitlere dayansa da, aslında sivil toplum kuruluşlarının ideal bir hale gelmesine yönelik düşüncelerden oluşmuştur. Bölgede faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarından bazıları burada bahsedilen bazı konularda başarılı bir performans göstermektedir. Ancak, genel anlamda, bütün sivil toplum kuruluşlarının gelişme göstermeleri gereken bazı alanlar bulunmaktadır.

- Sivil toplum kuruluşlarının kurumsallaşması ve yönetimlerinin profesyonelleşmesi gerekmektedir. Kuruluşların yönetiminde yetkin kişilerin istihdamı önemlidir. Yöneticilik formasyonu olmayan eleman istihdam edilmesi durumunda bile, çalışanların eğitilmesi ile bu sorun aşılabilir. Bu bağlamda bölgedeki sivil toplum örgütleri birlikte hareket ederek ortak eğitim programları düzenleyebilirler. Bu kapsamda başta yöneticiler olmak üzere, üyelerin yönetim, halkla ilişkiler ve proje gibi konularda eğitim almaları gerekir.
- Sivil toplum kuruluşlarında katılımcı yönetimi sağlamak için yönetim kurullarının daha sık toplantılar yaparak fikir alışverişinde bulunması gerekir. Bununla birlikte tüm üyelerle daha sık toplantılar yapılarak görüşleri alınmalıdır.

Bölgedeki sivil toplum örgütlerinin sorunlarından bir kısmı üye sayısındaki yetersizlikte yatmaktadır. Üye sayısını arttırıcı, bölge insanının ilgisini çekici yöntemler üzerinde durulmalıdır.

- Sivil toplum kuruluşlarında maaşlı veya gönüllü statüde belli alanlarda uzmanlaşmış insanların görevlendirilmeleri önemlidir. Bazı kuruluşlarda tüm işlerin başkanlar üzerinden yürümesi doğal olarak verimi düşürmektedir. Kuruluşların muhasebe, kayıt defteri, üye takibi, tanıtım, proje üretimi vs. alanların her biri için ayrı eleman istihdam etmesi mümkün olmasa da en azından görev dağılımı ve iş planlaması çerçevesinde mevcut elemanlardan azami istifade imkânları zorlanmalıdır. Halkla ilişkiler ve iletişim, tanıtım, proje yönetimi gibi konularda akran kuruluşlardan destek alınabileceği gibi, bu konuda profesyonelleşmiş kurumlardan paydaşlar da temin edilebilir.
- Süreçler, sivil toplum kuruluşlarının çalışanları veya gönüllüleri tarafından biliniyor olsa da yazılı bir şekle dönüştürülmelidir. Kuruluşların üye bilgileri başta olmak üzere, çevreleri ile ilgili gerekli bilgilerin kurumsal yazılı bir hafızaya dönüştürülmesi gerekir. Buna bağlı olarak standart bir bilgi ve belge yönetimi geliştirilmesi önemlidir. Kısaca her kuruluşun bir arşiv bilgisinin oluşturularak kurumsal bir hafızanın geliştirilmesi büyük önem arz eder.
- Sivil toplum örgütleri, başkanların veya yönetim kurulundaki birkaç kişinin çabaları ile faaliyetlerini yürütmektedirler. Kuruluşların giderleri çoğunlukla başkanın veya yönetim kurulu üyelerinin katkıları ile karşılanmaktadır. Sivil toplum örgütlerinin bölgede yeterince etkili olamamalarının bir nedeni mali açıdan zayıf oluşlarıdır. Bölgede sivil toplumun gelişmesi bölgenin ekonomik ve sosyal açıdan gelişmesine bağlı olmakla birlikte, bölgenin bu yöndeki gelişinde sivil toplum örgütleri de pozitif rol oynayabilirler. Sivil toplum örgütlerinin bu bakımdan gelir getirici faaliyetlerde bulunmaları önemlidir.
- Sivil toplum örgütlerinin bu nedenle gelir kaynaklarını artırmaları ve çeşitlendirmeleri gerekir. Üye aidatlarının düzenli olarak toplanması, özel hibeler ve şartlı bağışlar aranması önemlidir. Yine yürütülen faaliyetler için üyelerin dışında da sponsor bulunması, bölge kalkınmasına yönelik ulusal ve uluslararası projeler yapılması son derece büyük önem arz etmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının büyük kentlerde gelişmiş ulusal ve uluslararası nitelikteki akran kuruluşlarla iletişime geçmesi, onların ilgisini bölgeye çekmesi ve onlarla ortak projeler yürütmesi gerekir.

- Sivil toplum kuruluşlarının daha fazla gelişmesi için aktif üye sayısını arttırmayı öncelikli bir hedef olmalıdır. Üye sayısını artırmanın ve kuruma aidiyetlerini sağlamanın yolu üyeliğin cazibesini artırmaktan geçmektedir. Hatır ve gönül ilişkisi içinde insanları üye yapmak yerine, onlara fayda sağlayacak çalışmalara imza atmak esas alınmalıdır. Bu bağlamda değişik eğitimler yoluyla üyelerin kişisel gelişimine, aile içi sorunlarına, toplumla uyumuna, sosyalleşmesine, beceri ve kapasite gelişimine, iş kurma ve yatırım yapma becerisine katkı sağlayacak eğitimlerin gerçekleştirilmesi yararlı olacaktır.
- TRA2 bölgesindeki sivil toplum kuruluşlarının çoğu kaynakların yetersizliği ve eleman eksikliği gibi nedenlerden dolayı tek başına bir yayın faaliyeti yürütememektedir. Yayın faaliyeti, bir yandan ilgili kuruluşla bağlantısı olan insanların kişisel gelişimine katkı sağlarken, bir yandan da ilgili kuruluşlara belli bir prestij kazandırmaktadır. Buradan hareketle, dış ticaret imkânları başta olmak üzere, dünya ve Türkiye ekonomisi, ekonominin gidişatı, ilgili mevzuatlar, teşvikler, pazarlama teknikleri ve yöntemleri, yatırım ve üretim imkânları, kişisel gelişim ve genel kültür gibi konuları içeren yayınlar oldukça işlevsel olabilir. Aynı alanda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları bir araya gelerek bu tür yayınları gerçekleştirebilirler.
- Sivil toplum kuruluşlarının tanıtımında ve çevrelerinin ilgisini çekmede, kurumsal web sayfasının varlığı önemlidir. Web sayfaları, kurumu tanıtmak, faaliyetleri ile ilgili bilgi vermek, paydaşları ile iletişim kurmak ve duyurular yapmak gibi amaçlarla kullanılabilir. Kuruluşların kendi adlarına ait bir internet adresine sahip olması, bu adreste yayın yapan web sayfalarının doyurucu bir içeriği sahip olması ve sürekli olarak güncellenmesi büyük önem taşır.
- Sivil toplum kuruluşları bölgelerinde çeşitli sosyal sorumluluk projeleri geliştirerek fon sağlama yoluna gidebilirler. Sivil toplum kuruluşları, mesleki eğitimin yaygınlaştırılması, engellilerin eğitimi ve istihdamı, yoksullukla mücadele, sokak çocuklarının korunması, çevrenin korunması, yardımlaşma ve dayanışma duygusunun yaygınlaştırılması, kadın istihdamının sağlanması, kültürel ve sanatsal etkinliklerin geliştirilmesi gibi alanlarda geliştirecekleri projelerle fon sağlama yoluna gidebilirler.
- Bilindiği gibi Avrupa Birliği çeşitli fonlarla sivil toplum kuruluşlarının değişik alanlardaki projelerine fon sağlamaktadır. Ayrıca Dünya Bankası, IMF, Birleşmiş Milletler, UNESCO, değişik büyük elçilikleri, konsolosluklar gibi

uluslararası kuruluşlar da sivil toplum kuruluşlarına, projelerine bağlı olarak fon sağlamaktadırlar. Yine Türkiye’de bulunan TÜBİTAK, Kalkınma Bakanlığı, KOSGEB, İŞKUR, Kalkınma Ajansları, SODES, yerel yönetimler vs. gibi yerel kurumlar da projeler için kaynak sağlamaktadırlar. Sivil toplum örgütleri özgün projelerle bu tür kaynaklardan yararlanabilirler.

- Sivil toplum kuruluşlarının proje konusunda deneyim kazanmaları ve bu konuda kapsamlı bir eğitime tabi tutulmaları büyük önem taşımaktadır. Bir proje nasıl hazırlanır, hangi kurumlara verilir, hangi süreçlerden geçer, nasıl yönetilir, hangi alanlarda proje ihtiyacı bulunmaktadır, bütçe süreçleri nasıl yönetilir, kabul edilebilir projelerin özellikleri nelerdir gibi soruların cevabını bulacağı eğitimlerle, sivil toplum kuruluşlarının, proje üretebilen, proje alabilen ve yürütebilen uzman kuruluşlara dönüştürülmeleri gerekir.
- Bölgede sivil toplumun gelişmesi için gerek yerel yöneticiler, gerekse merkezi hükümet destek olmalıdır. Bölgedeki derneklerden gelen taleplere ve proje başvurularına daha sıcak bakılmalı ve kolaylıklar sağlanmalıdır. Ulusal veya uluslararası düzeyde yapılan etkinliklere bölgedeki kuruluşların katılımı desteklenmeli, bazı durumlarda maliyetleri karşılanmalıdır. Kamu kurumları sivil toplum kuruluşlarının bu tür yollarla deneyim sağlamasına katkıda bulunabilirler.
- TRA2 bölgesindeki sivil toplum kuruluşlarının etkin hale gelmesi için birlikte hareket ederek güç birliği oluşturmaları önemlidir. Bu bağlamda öncelikle iller düzeyinde değişik sivil toplum örgütlerinin içinde yer aldığı “sivil toplum kuruluşları platformları” geliştirilmelidir. İller düzeyinde başarılı olması durumunda bu yapılar, TRA2 bölgesindeki dört ilin sivil toplum kuruluşlarını içine alan daha geniş kapsamlı bir platforma dönüştürülebilir. Sivil toplum örgütleri böyle bir platform yoluyla hem daha etkin bir baskı mekanizması oluşturabilir, hem de ulusal düzeyde sesini daha iyi duyurarak bölge için önemli bir referans ve aktör haline gelebilir.

3. Bölge Sorunlarına Yönelik Öneriler

TRA2 bölgesinin sorunlarına yönelik tespit ve öneriler, bölgedeki sivil toplum kuruluşları temsilcilerinin yanı sıra, değişik illerdeki ticaret ve sanayi odaları, meslek kuruluşlarının temsilcileri ve yerel yöneticilerle yapılan görüşmelere dayanarak geliştirilmiştir. Bununla birlikte dört ilin sivil toplum kuruluşları temsilcilerinin katılımıyla gerçekleştirilen çalıştayda ortaya çıkan görüşler bu tür önerilerin geliştirilmesine katkıda bulunmuştur. Tüm bu görüşmelerden hareketle sivil toplum kuruluşlarının gözüyle bölgenin ekonomik sorunları ile ilgili aşağıdaki önerilere ulaşılmıştır.

- Hayvancılık bölgenin en önemli ekonomik faaliyet alanı olmasına rağmen bölgede inişe geçmiş durumdadır. Hayvancılığın yeniden geliştirilmesi için bilinçlendirme çalışması yapılmalı, üreticilere eğitim verilerek yol gösterilmelidir. Hayvancılığın ekonomik hale gelmesi için profesyonel besicilik geliştirilerek, endüstriyel hayvancılığın yapılması gerekmektedir. Bunun için Ağrı ve Kars gibi hayvancılığın merkezi olan illerde “organize besi sanayi bölgelerinin” kurulması son derece önemlidir. Ayrıca yem maliyetlerinin düşürülmesi, meralardaki güvenlik sorununun çözülmesi ve üreticilerin bilinçlendirmesi ile verimin artırılması gibi yollar izlenmelidir. Bölgede yetişen hayvan ırkı ıslah edilerek geliştirilmelidir. Üreticiler güçlerini birleştirerek pazarlama ve markalaşma konularında ilerleme sağlamalı, böylece bölgenin rekabet gücünü geliştirmelidir.
- Hayvancılık açısından önemli büyük potansiyeli bulunan bölgede, hayvancılığa dayalı sanayinin geliştirilmesi gerekir. Bölgede et ve süt ürünleri çok olmasına rağmen alanla ilgili sanayi üretimi ve paketlenme tesislerinin olmaması nedeniyle bu ürünler yeterince değerlendirilememektedir. Et ve süt ürünlerine dayalı sanayi yatırımı bölge için son derece hayati bir öneme sahiptir. Bu alandaki sanayi hem hayvancılığın gelişimini yeniden canlandıracak, hem de hayvansal ürünlerin daha iyi değerlendirilmesine hizmet edecektir.
- Bölgedeki üniversitelerin, çiftçilerin bilinçlendirmesi için rehberlik etmesi ve tarımda teknolojik yolların kullanılması için destek olması gerekmektedir. TRA2 bölgesindeki dört ilde de üniversite bulunmaktadır. Ancak bu üniversitelerin kentleriyle daha yoğun ve işlevsel ilişkiler geliştirerek illerdeki tarım ve hayvancılığın modernleşmesine katkıda bulunması gerekir.

- Bölge toprakları organik tarım için bozulmamış bir potansiyele sahiptir. Organik tarımın yanı sıra bölge seracılık üretimi açısından da uygun bir potansiyeli barındırmaktadır. Bölgenin başta termal olmak üzere doğal kaynaklarının bunun için harekete geçirilmesi önemlidir. Gerek organik, gerekse sera üretiminin geliştirilerek katma değere dönüştürülmesi için pazarlama alt yapısı ve ağının geliştirilmesi gerekir. Bölgedeki üniversiteler kamu kurumları ve sivil toplum örgütleriyle ortaklaşa bu tür alanlarda rehberlik hizmeti üstlenebilirler.
- Fazla sermaye gerektirmeyen arıcılığın teşvik edilerek geliştirilmesi yoluyla bölgenin bu alandaki imkânları harekete geçirilebilir. Özellikle Kars yöresine özgü olan Kafkas ırkı arıcılığın geliştirilmesi son derece önemlidir. Yabani çiçek florası bakımından zengin olan bölgede yetişen bal oldukça kaliteli olup yüksek ekonomik değere sahiptir. Bölgenin bu alandaki potansiyelinin geliştirilmesi önemlidir. Bölge ayrıca organik bal üretimi konusunda da önemli bir avantaja sahiptir. Bölge toprağının bozulmamış olması bu bakımdan büyük bir şans sayılmalıdır.
- Bölgenin en önemli sorunlarından biri sanayinin gelişmemiş olmasıdır. Bölgede organize sanayi bölgeleri kurularak ve burada yapılacak yatırımlara cazip teşvikler verilerek bölge sanayisi geliştirilebilir. Bölgedeki illerin beş ülkeye komşu olması bu bakımdan büyük bir avantajdır. Sanayinin öncelikle tarım ve hayvancılık ürünleri üzerinde odaklanması, ardından da komşu ülkelere satılabilecek ürünleri incelemesi önemlidir. Her şehirde bir organize sanayi bölgesi kurmak yerine dört ile birlikte hitap edecek geniş kapsamlı organize sanayi bölgesinin oluşması ekonomik açıdan daha işlevsel olabilir.
- Bölge ekonomisiyle ilgili önemli bir sorunlardan biri kalifiye eleman eksikliğinde görülmektedir. Bunun iki nedeni vardır: bölgedeki kalifiye elemanların batıya göçmesi ve bölge şartlarından dolayı diğer bölgelerden buraya eleman getirme sıkıntısı. Kalifiye insan gücünü bölgede tutabilmek ve yeni kalifiye elemanların yetişmesini sağlamak için sivil toplum kuruluşlarının ve diğer meslek kuruluşlarının, eğitim ve istihdamı desteklemek ve meslek liseleri ile meslek yüksek okullarını daha verimli hale getirmek için ortak çalışmalar yapmaları gerekir.
- TRA2 bölgesi, konum olarak beş komşu ülkeden oluşan bir sınıra sahiptir. Bölgesel kalkınmada önemli bir etken olan komşu ülkelere yapılan ihracat veya sınır ticareti, bölge ekonomisine canlılık getirmektedir. Önemli bir istihdam

sağlayan sınır ticareti yeniden düzenlenerek halkın faydalanabileceği şekilde uygulamaya geçirilmelidir. Komşu ülkelerle olan ilişkiler geliştirilerek, sorunlar karşılıklı olarak çözümlenmeli ve sınır kapılarının altyapı imkânları her iki tarafta da güçlendirilmelidir. İthalatla ilgili olarak bölgede ihtiyaçlara göre ihtisas gümrükleri oluşturulmalıdır.

- Komşu ülkelerle ticaret potansiyelini artırmak için, sınırdaki bazı illerde serbest bölgeler oluşturulması gerekmektedir. Bölge ülkeleri ile ekonomik işbirliğimizi geliştirmek amacıyla “Kafkasya Ekonomik İşbirliği Örgütü” adı altında bir organizasyon oluşturulabilir. Bölgede bütün komşu ülkelerin ticari ataşeliklerinin açılması için çalışmalar yapılmalıdır.
- TRA2 bölgesinin fiziki yapısı, sert iklimi ve denizlere uzaklığı gibi nedenler, bölgenin ulaşımı için olumsuz şartlar içermektedir. Ulaşımdaki güçlükler nedeni ile üreticiler, yüksek nakliye maliyetlerine katlanmak zorunda kalmaktadır. Fiziki uzaklığa ek olarak, bölgenin ulaşım altyapısında da ciddi sorunlar bulunmaktadır. Bölgedeki karayolları, kaliteli malzeme kullanılarak iyileştirilmeli; demiryolları geliştirilmelidir.
- Bölgede ekonomik değeri yüksek çok sayıda sıcak su kaynakları bulunmaktadır. Bu bağlamda Ağrı Diyadin’de bulunan termal kaynak son derece önemlidir. Ayrıca bölgede debisi yüksek birçok akarsu kaynağı bulunmaktadır. Bu kaynaklar hem sulu tarıma geçiş için, hem de enerji yatırımları için önemli potansiyel olarak kullanılmalıdır.
- TRA2 bölgesi, kış, dağ, yayla, kaplıca, tarih ve inanç turizmi için çok önemli bir potansiyele sahiptir. Bölgede yer alan Sarıkamış ilçesi ve Ağrı Dağı bu bakımdan son derece önemli bir imkândır. Bununla birlikte bölgedeki tarihi ve doğal eserler yabancı turistlerin yanı sıra yerli turisti de bölgeye çekebilir. Yine son zamanlarda gelişen kırsal ve ekolojik turizm alanında bölge büyük bir avantaja sahip bulunmaktadır. Bölgenin temiz havası, doğası ve yaylaları bu amaçla kullanmaya son derece elverişlidir. Bölgesel kalkınmanın temel dinamiklerinden olan turizm yatırımları bu bakımdan teşvik edilmeli, bu çerçevede bölgede turlar düzenlenip paket halinde pazarlanması için seyahat firmaları ile anlaşılmalıdır. Bununla birlikte bölgedeki turizm altyapısı geliştirilerek butik veya beş yıldızlı otel sayısı arttırılmalı ve turizm tesislerinde istihdam edilmek üzere kalifiye eleman yetiştirme programları yapılmalıdır.

Kısaca, sivil toplum örgütlerinin bölge için etkin ve işlevsel bir rol üstlenebilmesi için yukarıda önerilen alanlarda adımlar atmaları hayati bir öneme sahiptir. Sivil toplum kuruluşlarının bir araya gelerek bir platform altında toplanmaları ve böylece imkânlarını ve güçlerini birleştirmeleri bu konuda önemli olacaktır. Sivil toplum kuruluşları arasında gelişecek olan işbirliği bölgeye pozitif katkı olarak yansıyacaktır. Sivil toplumun etkinlik kazanması aynı zamanda kamu otoritesinin sivil toplum kuruluşlarına bakışına ve onlarla ilişki içinde çalışmasına bağlıdır. Ülkemizde bu yönde yapılmış olan düzenlemeler son derece önemlidir. Özellikle kent konseyleri bu bağlamda hayati bir öneme sahiptir. Kent konseylerinin kuruluş amacı sivil toplum kuruluşlarının da içinde yer aldığı yerel aktörleri kentlerin kalkınma ve gelişme süreçlerine dahil etmektir. TRA2 bölgesinde kamu kuruluşları, sivil toplum örgütleriyle hareket ederek çok daha etkin çalışmalar gerçekleştirebilirler. Zira sivil toplum örgütleri büyük ölçüde gönüllü çalıştıkları için bunlardan daha fazla yararlanma imkanı vardır. Sivil toplum kaynağının kamu kurumları tarafından dikkate alınarak bölgesel kalkınma sürecine dahil edilmesi bu bakımdan kaçınılmazdır.

KAYNAKÇA

- Arat, Y. 2000. From Emancipation to liberation: The changing role of women in Turkey's public realm. *Journal of International Affairs*, 54 (1), 108-123.
- Arat, Y. 2001. Women's rights as human rights: The Turkish case. *Human Rights Review*, (October-December), 27-34.
- Arat, Y. 2004. Rethinking the political: A feminist journal in Turkey, *Pazartesi. Women's Studies International Forum*, (27), 281-292.
- Arat, Y. 2010a. Religion, politics and gender equality in Turkey: Implications of a democratic paradox? *Third World Quarterly*, 31 (6), 869-884.
- Arat, Y. 2010b. Women's rights and Islam in Turkish politics: The civil code amendment. *Middle East Journal*, 64 (2), 235-251.
- Atakav, A.E. 2007. Mona Lisa in veils: Cultural identity, politics, religion and feminism in Turkey. *Feminist Theology*, 16 (11), 11-20.
- Ayata, A.G. and Tütüncü, F. 2008a. Critical Acts without a critical mass: The substantive representation of women in the Turkish parliament. *Parliamentary Affairs*, 61 (3), 461-475.
- Ayata, A.G. and Tütüncü, F. 2008b. Party Politics of the AKP (2002-2007) and the predicaments of women at the intersection of the Westernist, Islamist, and feminist discourses in Turkey. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 35 (3), 363-384.
- Ayata, A.G., et. al. 2005. Women in Academic Rheumatology. *Arthritis and Rheumatism*, 52 (3), 697-706.
- Bauman, Z. 1998. "Postmodern Religion?", in *Religion Modernity and Postmodernity*, edited by Paul Heelas. Massachusetts and London: Blackwell Publishers.
- Brown, R. 1995. "Globalization and the End of the National Project", *Boundaries in Question: New Directions in International Relations*, edited by John MacMillan and Andrew Linklater. London and New York: Printer Publishers.
- Çaha, Ö. 2005. The ideological transformation of the public sphere: the case of Turkey. *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 4 (1-2), 1-30.

- Çaha, Ö. 2005. *İş Dünyası İçin Sivil Toplum*. İstanbul: İŞHAD.
- Camic, C. 1983. *Experience and Enlightenment*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Çarkoğlu, A. and Cenker, C.I. 2011. On the relationship between democratic institutionalization and civil society involvement: New evidence from Turkey. *Democratization*, 18 (3), 751-773.
- Çarkoğlu, A. and Kalaycıoğlu, E. 2009. *The Rising Tide of Conservatism in Turkey*. New York: Palgrave Macmillan.
- Çıtak, Z. and Tür, Ö. 2008. Women between tradition and Change: The Justice and Development Party experience in Turkey. *Middle Eastern Studies*, 44 (3), 455-469.
- Çizakça, M. 2000. *A History of Philanthropic Foundations: The Islamic World from the Seventh Century to the Present*. İstanbul: Boğaziçi University Press.
- Coşar, S. 2004. Liberal thought and democracy in Turkey. *Journal of Political Ideologies*, 9 (1), 71-98.
- Coşar, S. and Onbaşı, FG. 2008. Women's movement in Turkey at a crossroads: From women's rights advocacy to feminism. *South European Society and Politics*, 13 (3), 325-344.
- Coşar, S. and Yeğenoğlu, M. 2011. New grounds for patriarchy in Turkey? Gender policy in the age of AKP. *South European Society and Politics*, 16 (4), 555-573.
- Diner, Ç. and Toktaş, Ş. 2010. Waves of feminism in Turkey: Kemalist, Islamist and Kurdish women's movements in an era of globalization. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 12 (1), 41-57.
- Dursun, D. 1989. *Osmanlı Devletinde Siyaset ve Din*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Erdoğan, M. 1998. *Liberal Toplum, Liberal Siyaset*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Fraser, N. 1998. "From Redistribution to Recognition? Dilemmas of Justice in a 'Post-Socialist' Age", *Theorizing Multiculturalism: A Guide to the Current Debate*, edited by Cynthia Willett. Massachusetts and Oxford, Blackwell Publishers.

- Frederick, W.F. 1975. Patterns of elite politics in Turkey, in *Political Elites in the Middle East*, edited by G. Lenczowsk. Washington: American Research Enterprise Institute for Public Policy Research
- Gazioğlu, E. 2011. Mobilizing for women's organizations: getting into activism. *Fe Dergi*, (1), 72-82.
- Gökalp, D. 2010. A gendered analysis of violence, justice and citizenship: Kurdish women facing war and displacement in Turkey. *Women's Studies International Forum*, (33), 561-569.
- Gökarıksel, B. 2012. The intimate politics of secularism and the headscarf: The mall, the neighborhood, and the public square in Istanbul. *Gender, Place and Culture*, 19 (1), 1-20.
- Göle, N. 1994. Toward an autonomization of politics and civil society in Turkey, in *Politics in the Third Turkish Republic*, edited by M. Heper and A. Evin. Boulder, San Francisco and Oxford: Westview Press, 213-222.
- Göle, N. 2003. Contemporary Islamist movements and new sources for religious tolerance. *Journal of Human Rights*, 2 (1), 17-30.
- Güneş, T. 1983. *Araba Devrilmeden Önce*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Hann, C. 1996. Introduction: Political society and civil anthropology, in *Civil Society: Challenging Western Models*, edited by C. Hann and E. Dunn. London and New York: Routledge.
- Heelas, P. ed., 1998. *Religion Modernity and Postmodernity*. Massachusetts and London: Blackwell Publishers.
- Heper, M. 1985. *The State Tradition in Turkey*. Walkington and England: The Eothen Press.
- Heper, M. 1990. The state, political party and society in post-1983 Turkey. *Government and Opposition*, 25, 321-333.
- Heper, M. 1991a. Transition to democracy reconsidered: A historical perspective, in *Comparative Political Dynamics: Global Research Perspectives*, edited by D.A. Rustow and K.P. Erickson. New York: Harper Collins 192-210.

- Heper, M. 1991b. The state, religion and pluralism: the Turkish case in comparative perspective. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 18 (1), 38-51.
- Heper, M. 1991c. The state and interest groups with special reference to Turkey, in *Strong State and Economic Interest Groups: The Post-1980 Turkish Experience*, edited by M. Heper. Berlin and New York: Walter de Gruyter.
- Heper, M. 1992. Strong state as a problem for the consolidation of democracy Turkey and Germany compared. *Comparative Political Studies*, (25), 169-194.
- Heper, M. and Yıldırım, S. 2011. Revisiting civil society in Turkey. *Southeast European and Black Sea Studies*, 11 (1), 1-18.
- İçduygu, A. 2011. Interacting actors: The EU and civil society in Turkey. *South European Society and Politics*, 16 (3), 381-394.
- İçduygu, A. and Soner, B.A. 2006. Turkish minority rights regime: Between difference and equality. *Middle Eastern Studies*, 42 (3), 447-468.
- İnalçık, H. 1959. Osmanlılarda saltanat veraseti usulü veya türk hakimiyet telakkisiyle ilgisi. *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 14 (1), 69-94.
- İnalçık, H. 1964. The Nature of traditional society, in *Political Modernization in Japan and Turkey*, edited by R. Ward and D. Rustow. Princeton: Princeton University Press, 42-63.
- İnalçık, H. 1990. *Osmanlı İmparatorluğu: Toplum ve Ekonomi*. İstanbul: Eren, 1993.
- James, D. 2009. Women's memory symposium: Women's library and information center, Istanbul. *Journal of Middle East Women's Studies*, 5 (3), 175-182.
- Jelen, B. 2011. Educated, independent, and covered: The professional aspirations and experiences of university-educated hijabi in contemporary Turkey. *Women's Studies International Forum*, (34), 308-319.
- Kadioğlu, A. 1998. *Cumhuriyet İradesi, Demokrasi Muhakemesi*. İstanbul: Metis.
- Kadioğlu, A. 2005. Civil society, Islam and democracy in Turkey: A study of three Islamic non-governmental organizations. *The Muslim World*, 95 (1), 23-41.

- Kadioğlu, A. 2006. *Zaman Lekesi*. Istanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kadioğlu, A. 2007a. An oxymoron: The origins of civic-republican liberalism in Turkey. *Critique. Critical Middle Eastern Studies*, 16 (2), 171-190.
- Kadioğlu, A. 2007b. Denationalization of citizenship? The Turkish experience. *Citizenship Studies*, 11 (3), 283-299.
- Kalaycıoğlu, E. 2001. Turkish democracy: Patronage versus government. *Turkish Studies*, 2 (1),
- Kalaycıoğlu, E. 2005. The mystery of *turban*: Participation or revolt? *Turkish Studies*, 6 (2), 233-251.
- Kalaycıoğlu, E. 2007. Religiosity and protest behavior: the case of Turkey in comparative perspective. *Journal of Southern Europe and the Balkans*, 9 (3), 275-291.
- Kalaycıoğlu, E. 2010. Justice and Development Party at the helm: Resurgence of Islam or restitution of the right-of-center predominant party? *Turkish Studies*, 11 (1), 29-44.
- Kalaycıoğlu, E. 2011. The Turkish-EU odyssey and political regime change in Turkey. *South European Society and Politics*, 16 (2), 265-278.
- Karpat, K. 1959. *Turkey's Politics: The Transition to A Multi-Party System*. Princeton and New Jersey: Princeton University Press.
- Keyman, E.F. 2007. Modernity, secularism and Islam: The case of Turkey. *Theory, Culture and Society*, 24 (2), 215-234.
- Keyman, E.F. 2010. Modernization, Globalization and Democratization in Turkey: The AKP experience and its limits. *Constellations*, 17 (2), 312-327.
- Keyman, E.F. 2012. Rethinking the 'Kurdish question' in Turkey: Modernity, citizenship and democracy. *Philosophy and Social Criticism*, 38 (4-5), 467-476.
- Keyman, E.F. and İçduygu, A. 2003. Globalization, civil society and citizenship in Turkey: Actors, boundaries and discourses. *Citizenship Studies*, 7 (2), 219-234.

- Keyman, E.F and Öniş, Z. Helsinki, 2004. Copenhagen and beyond: challenges to the new Europe and the Turkish state, in *Turkey and European Integration: Accession Prospects and Issues*, edited by M. Uğur and N. Canefe. London and New York: Routledge, 173-193.
- Kırca, S. 2001. Turkish women's magazines: The popular meets the political. *Women's Studies International Forum*, 24 (3/4), 457-468.
- Köker, L. 1990. *Modernle me, Demokrasi ve Kemalizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Küçükömer, İ.1989. *Düzenin Yabancılaşması*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Kuzmanovic, D. 2010. Project culture and Turkish civil society. *Turkish Studies*, 11 (3), 429-444.
- Mardin, Ş. 1969. Power, civil society and culture in the Ottoman Empire. *Comparative Studies in Society and History*, 11 (13), 258-81.
- Mardin, Ş. 1991. The Naksibendi order in Turkish history, in *Islam in Modern Turkey: Religion, Politics and Literature in a Secular State*, edited by R. Tapper. London: I. B. Touris, 121-45.
- Marshall, G.A. 2005. Ideology, progress and dialogue: A comparison of feminist and Islamist women's approaches to the issues of head covering and work in Turkey. *Gender and Society*, 19 (1), 104-120.
- Marshall, G.A. 2008. A question of compatibility: Feminism and Islam in Turkey. *Critique: Critical Middle Eastern Studies*, 17 (3), 223-238.
- Marshall, G.A. 2010. Gender quotas and the press in Turkey: Public debate in the age of AKP government. *South European Society and Politics*, 15 (4), 573-591.
- Novak, M. 2001. *Three in One: Essays on Democratic Capitalism, 1976-2000*. New York etc.: Rowman.
- Olçay, Ö.A. and İçduygu, A. 2012. Mapping civil society in the Middle East: The cases of Egypt, Lebanon and Turkey. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 39 (2), 157-179.

- Öniş, Z. 2007. Conservative globalists versus defensive nationalists: Political parties and paradoxes of Europeanization in Turkey. *Journal of southern Europe and Balkans*, 9 (3), 247-261.
- Özbudun, E. 1989. *Turkey in the Year 2000*. Ankara: Turkish Political Science Association.
- Özbudun, E. 2006. From Political Islam to conservative democracy: The case of the Justice and Development Party in Turkey. *South European Society and Politics*, 11 (3-4), 543-557.
- Özbudun, E. 2007. Democratization reforms in Turkey: 1993-2004. *Turkish Studies*, 8 (2), 179-196.
- Özçetin, H. 2006. Breaking the silence: The religious Muslim women's movement in Turkey. *Journal of International Women's Studies*, 11 (1), 106-119.
- Özçürümez, S. and Cengiz, F.S. 2011. On resilience and response beyond value change: Transformation of women's movement in post-1980 Turkey. *Women's Studies International Forum*, (34), 20-30.
- Özkaya, Y. 1977. *Osmanlı İmparatorluğunda Ayanlık*. Ankara: Kendi Basım.
- Saktanber, A. 2006. Women and Iconography for fear: Islamization in Post-Islamist Turkey. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 32 (11), 21-31.
- Saktanber, A. 2007. Cultural dilemmas of Muslim youth: Negotiating Muslim identities and being a young in Turkey. *Turkish Studies*, 8 (3), 417-434.
- Saktanber, A. and Çorbacıoğlu, G. 2008. Veiling and headscarf-skepticism in Turkey. *Social Politics: International Studies in Gender, State and Society*. 15 (4), 514-538.
- Sarıbay, A. Y. 1994. *Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Seçkinelgin, H. 2006. Civil society between the state and society: Turkish women with Muslim headscarves? *Critical Social Policy*, 26 (4), 748-769.

- Sev'er, A. and Yurdakul, G. 2001. Culture of honor, culture of change: A feminist analysis of honor killings in rural Turkey. *Violence Against Women*, 7 (9), 964-998.
- Sivil Toplum İnisiyatif, 2002. Avrupa Birliğine Destek Toplantısı. Online adresi: http://www.belgenet.com/arsiv/ab/sivil_050602.html. [Alındığı tarih: 16 Eylül 2002]
- Sivil Toplum Platformu. 2002. Basın Bildiris. Online adresi: http://www.belgenet.com/arsiv/ab/sivil_050602.html. [Alındığı tarih: 17 Temmuz, 2002].
- Sunar, İ. 1974. *State and Society in the Politics of Turkey's Development*, Ankara: Ankara University of Political Science Publication.
- Tapper, R. Ed. 1991, *Islam in Modern Turkey: Religion, Politics and Literature in a Secular State*. London: I. B. Touris and Co Lt
- Taylor, C. 1994. "Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition", *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*, edited by Amy Gutmann. Princeton and New Jersey: Princeton University Press.
- Toprak, B. 2005. Islam and democracy in Turkey. *Turkish Studies*, 6 (2), 167-186.
- Toros, E. 2007. Understanding the role of civil society as an agent for democratic consolidation: The Turkish case. *Turkish Studies*, 8 (3), 395-415.
- Tunçay, M. 1990. Siyasal tarih: 1950-1960, in *Çağdaş Türkiye: 1908-1980*, edited by M. Tunçay et al. İstanbul: Cem Yayınları, pp. 176-187.
- Turam, B. 2004. The politics of engagement between Islam and secular state: Ambivalences of 'civil society'. *The British Journal of Sociology*, 55 (2), 259-281.
- Turam, B. 2007. *Between Islam and State: The Politics of Engagement*. Stanford and California.
- Turam, B. 2008. Turkish women divided by politics: Secularist activism versus pious non-resistance. *International Feminist Journal of Politics*, 10 (4), 475-494.
- Turam, B. 2012. Introduction: Secular state and pious Muslims: Neither eternal rivals nor allies for life, in *Secular States and Religious Society: Two Forces in Play in Turkey*, edited by B. Turam. New York: Palgrave Macmillan, 1-18.

- Turam, B. and Ringer, M.M. 2009. State and society: Neither lovers nor haters. *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, 29 (3), 353-359.
- White, J.B. 1996. Civic culture and Islam in urban Turkey, in *Civil Society: Challenging Western Models*, edited by C. Hann and E. Dunn. London and New York: Routledge.
- Yavuz, M.H. 2000. Cleansing Islam from the public sphere. *Journal of International Affairs*, 54 (1), 21-43.
- Young, I. M. 1990. "Polity and Group Difference: A Critique of the Ideal of Universal Citizenship", *Feminism and Political Theory*, edited by Cass R. Sunstein. Chicago and London: The University of Chicago Press.

NOTLAR

Lined area for notes with horizontal ruling lines.